

ISSN: 3041-1807

ТОМ 1, № 2, 2024

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

VOL. 1, № 2, 2024

CURRENT PROBLEMS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

ЕЛЕКТРОННИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
ELECTRONIC SCIENTIFIC JOURNAL

ЕЛЕКТРОННИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
СТАЛОГО РОЗВИТКУ**

Том 1, № 2, 2024

ELECTRONIC SCIENTIFIC JOURNAL

**CURRENT PROBLEMS
OF SUSTAINABLE
DEVELOPMENT**

Vol. 1, № 2, 2024

*Засновник, редакція та видавець:
Наукова установа «Науково-дослідний центр сталого розвитку»
Рік заснування: 2024
Періодичність: два рази на рік*

*Рекомендовано до видавництва Вченою радою
Наукової установи «Науково-дослідний центр сталого розвитку»
(протокол № 8 від 17 грудня 2024 року)*

*Founder, Editorial and Publisher:
Centr for Sustainable Development
Year of foundation: 2024
Frequency: twice a year*

*Recommended for publication by the Academic Council
of Centr for Sustainable Development
(Minutes № 8 of December 17, 2024)*

В журналі опубліковані наукові статті з актуальних проблем сучасної науки.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій. У відповідності до Закону України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

The journal publishes scientific articles on topical issues of modern science.

The materials are published in the original language in the author's edition.

The editors do not always share the opinions and views of the author. The authors of the publications are responsible for the accuracy of facts, names, place names, quotations, figures and other information. In accordance with the Law of Ukraine «On Copyright and Related Rights», when using the scientific ideas and materials of this collection, references to the authors and publications are mandatory.

© Автори статей, 2024

© Authors of articles, 2024

Головний редактор

Золковер Андрій Олександрович – доктор економічних наук, професор, Київський національний університет технологій та дизайну, Україна

Редакційна колегія

§ Економіка

Гнатенко Ірина Анатоліївна – доктор економічних наук, професор, Київський національний університет технологій та дизайну, Україна

Горященко Юлія Григорівна – доктор економічних наук, доцент, Університет митної справи та фінансів, Україна

Дашко Ірина Миколаївна – доктор економічних наук, доцент, Запорізький національний університет, Україна

Кучерява Мар'я Василівна – кандидат економічних наук, Державна навчально-наукова установа «Академія фінансового управління», Україна

Лучик Світлана Дмитрівна – доктор економічних наук, професор, Харківський національний університет внутрішніх справ, Україна

Пузирьова Поліна Володимирівна – доктор економічних наук, професор, Київський національний університет технологій та дизайну, Україна

Токар Володимир Володимирович – доктор економічних наук, професор, Державний торговельно-економічний університет, Україна

§ Міжнародні відносини

Буряк Альона Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент, Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», Україна

Левченко Ірина Василівна – доктор філософії з економіки (PhD), Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», Україна

Сохацька Олена Миколаївна – доктор економічних наук, професор, Західноукраїнський національний університет, Україна

§ Облік і оподаткування

Безверхий Костянтин Вікторович – кандидат економічних наук, доцент, Державний торговельно-економічний університет, Україна

Маначинська Юлія Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент, Чернівецький торговельно-економічний інститут Державного торговельно-економічного університету, Україна

Парасій-Вергуненко Ірина Михайлівна – доктор економічних наук, професор, Державний торговельно-економічний університет, Україна

§ Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок

Золковер Андрій Олександрович – доктор економічних наук, професор, Київський національний університет технологій та дизайну, Україна

Русіна Юлія Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент, Київський національний університет технологій та дизайну, Україна

Коваленко Дмитро Іванович – кандидат економічних наук, доцент, Київський національний університет технологій та дизайну, Україна

§ Менеджмент

Борисяк Олена Володимирівна – доктор економічних наук, Західноукраїнський національний університет, Україна

Вараксіна Олена Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, Полтавський державний аграрний університет, Україна

Ішейкін Тимур Євгенович – кандидат економічних наук, доцент, Полтавський державний аграрний університет, Україна

Олійник Аліна Сергіївна – кандидат економічних наук, доцент, Полтавський державний аграрний університет, Україна

Ireneusz Żuchowski – Dr inż., Rector, Interantional Academy Applied Sciences in Lomza, Poland

§ Маркетинг

Каліна Ірина Іванівна – доктор економічних наук, професор, ПрАТ «ВНЗ Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП)», Україна

Міщук Євгенія Володимирівна – доктор економічних наук, доцент, Криворізький національний університет, Україна

Пономаренко Ігор Віталійович – кандидат економічних наук, доцент, Державний торговельно-економічний університет, Україна

Чміль Ганна Леонідівна – доктор економічних наук, професор, Державний біотехнологічний університет, Україна

§ Право

Веселовська Наталія Олександрівна – кандидат юридичних наук, доцент, ВНЗ «Національна академія управління», Україна

Денисенко Катерина Вікторівна – кандидат наук з державного управління, доцент, Пенітенціарна академія України, Україна

Карпенко Микола Іванович – доктор юридичних наук, доцент, Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України», Україна

Ніколаєнко Тетяна Богданівна – доктор юридичних наук, професор, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (військова частина 9960), Україна

Олефір Людмила Іванівна – кандидат юридичних наук, доцент, Інституту професійного розвитку, Пенітенціарна академія України, Україна

Притула Анатолій Михайлович – доктор юридичних наук, професор, ВНЗ «Національна академія управління», Україна

Editor-in-Chief

Zolkover Andrii – Doctor of Economic Sciences, Professor, Kyiv National University of Technologies and Design, Ukraine

Editorial Team

§ Economics

Hnatenko Iryna – Doctor of Economic Sciences, Professor, Kyiv National University of Technologies and Design, Ukraine

Horiashchenko Yuliia – Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, University of Customs and Finance, Ukraine

Dashko Iryna – Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Zaporizhzhia National University, Ukraine

Kucheriava Maria – Candidate of Economic Sciences, State Educational-Scientific Establishment «The Academy of Financial Management», Ukraine

Luczyk Svitlana – Doctor of Economic Sciences, Professor, Kharkiv National University of Internal Affairs, Ukraine

Puzyrova Polina – Doctor of Economic Sciences, Professor, Kyiv National University of Technologies and Design, Ukraine

Tokar Volodymyr – Doctor of Economic Sciences, Professor, State University of Trade and Economics, Ukraine

§ International Relations

Buriak Alona – Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic», Ukraine

Levchenko Iryna – PhD in Economic Sciences, National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic», Ukraine

Sokhatska Olena – Doctor of Economics Sciences, Professor, West Ukrainian National University, Ukraine

§ Accounting and Taxation

Bezverkhyi Kostiantyn – Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, State University of Trade and Economics, Ukraine

Manachynska Yulia – Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Chernivtsi Institute of Trade and Economics of State University of Trade and Economics, Ukraine

Parasii-Verhunenko Iryna – Doctor of Economic Sciences, Professor, State University of Trade and Economics, Ukraine

§ Finance, Banking, Insurance and Stock Market

Zolkover Andrii – Doctor of Economic Sciences, Professor, Kyiv National University of Technologies and Design, Ukraine

Rusina Yuliia – Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Kyiv National University of Technologies and Design, Ukraine

Kovalenko Dmytro – Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Kyiv National University of Technologies and Design, Ukraine

§ Management

Borysiak Olena – Doctor of Economic Sciences, West Ukrainian National University, Ukraine

Varaksina Olena – Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Poltava State Agrarian University, Ukraine

Ishcheikin Tymur – Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Poltava State Agrarian University, Ukraine

Oliinyk Alina – Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Poltava State Agrarian University, Ukraine

Ireneusz Żuchowski – Dr inż., Rector, Interantional Academy Applied Sciences in Lomza, Poland

§ Marketing

Kalina Iryna – Doctor of Economic Science, Professor, PJSC «HEI Interregional Academy of Personnel Management (IAPM)», Ukraine

Mishchuk Ievgeniia – Doctor of Economics Science, Associate Professor, Kryvyi Rih National University, Ukraine

Ponomarenko Ihor – Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, State University of Trade and Economics, Ukraine

Chmil Hanna – Doctor of Economic Sciences, Professor, State Biotechnology University, Ukraine

§ Law

Veselovska Nataliia – Candidate of Science of Law, Associate Professor, National Academy of Management, Ukraine

Denysenko Kateryna – Candidate of Sciences in Public Administration, Associate Professor, Penitentiary Academy of Ukraine, Ukraine

Karpenko Mykola – Doctor of Juridical Sciences, Associate Professor, State Scientific Institution «Institute of Information, Security and Law of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine», Ukraine

Nikolaienko Tetiana – Doctor of Juridical Sciences, Professor, The Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, Ukraine

Olefir Liudmyla – Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor, Penitentiary Academy of Ukraine, Ukraine

Prytula Anatolii – Doctor of Juridical Sciences, Professor, National Academy of Management, Ukraine

Актуальні проблеми сталого розвитку

Том 1, № 2 / 2024

Зміст

Гутніченко М. О. МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА.....	7
Тараненко О. О., Батракова Т. І. ВПЛИВ ВІЙНИ НА ЗОВНІШНЮ ТОРГІВЛЮ ТОВАРАМИ УКРАЇНИ.....	13
Склярова З. О. ПДФО У СИСТЕМІ ПРЯМОГО ОПОДАТКУВАННЯ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПЛАНУВАННЯ.....	21
Гнилянська О. В. АДАПТАЦІЯ МЕНЕДЖМЕНТУ ДО ВИКЛИКІВ «ІНДУСТРІЇ 4.0»: ВІДМІННОСТІ ТА СТРАТЕГІЇ.....	29
Гученко К. В. ПІДСТАВИ ТА ВИДИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ ДЕЗЕРТИРСТВО.....	37
Калюга К. В. ЩОДО ДОДЕРЖАННЯ (ГАРАНТУВАННЯ) ОСНОВОПОЛОЖНИХ ПРАВ І СВОБОД, ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ТА ПОТРЕБ ЛЮДИНИ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ДЕТЕКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	44
Мельниченко С. Г., Богадьорова Л. М., Охременко І. В. СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ПОКАЗНИКІВ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ХЕРСОНСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	50
Левченко І. В., Буряк А. А., Максютя Н. С., Черкаська Д. А. ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ТА СОЦІАЛЬНИХ ІНІЦІАТИВ У МІЖНАРОДНОМУ БІЗНЕСІ.....	57

Current Problems of Sustainable Development

Vol. 1, № 2 / 2024

Contents

Hutnichenko M. THE MECHANISM OF MANAGEMENT OF ECONOMIC SECURITY OF THE ENTERPRISE.....	7
Taranenko O., Batrakova T. THE IMPACT OF THE WAR ON THE FOREIGN TRADE IN GOODS OF UKRAINE.....	13
Skliarova Z. VAT IN THE DIRECT TAXATION SYSTEM: PROBLEM ASPECTS OF PLANNING.....	21
Hnylianska O. ADAPTING MANAGEMENT TO THE CHALLENGES OF «INDUSTRY 4.0»: DIFFERENCES AND STRATEGIES.....	29
Huchenko K. FOUNDATIONS AND TYPES OF CRIMINAL LIABILITY FOR THE OFFENCE OF DESERTION.....	37
Kaliuga K. REGARDING THE OBSERVANCE (GUARANTEE) OF FUNDAMENTAL RIGHTS AND FREEDOMS, LEGITIMATE INTERESTS AND NEEDS OF A PERSON WHEN CONDUCTING DETECTIVE WORK.....	44
Melnychenko S., Bohadorova L., Okhremenko I. STATISTICAL ANALYSIS OF THE DYNAMICS OF TOURIST ACTIVITY INDICATORS IN THE KHERSON REGION.....	50
Levchenko I., Buriak A., Maksiuta N., Cherkaska D. CHALLENGES AND PROSPECTS OF IMPLEMENTATION ENVIRONMENTAL AND SOCIAL INITIATIVES IN INTERNATIONAL BUSINESS.....	57

УДК 330.131.7:658.1
DOI: 10.60022/2(2)-1SD

Гутніченко Михайло Олегович

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
кафедри фінансів та бізнес-консалтингу
Київський національний університет технологій та дизайну, Україна
Hutnichenko Mykhailo
higher education applicant at the second (Master's) level
Department of Finance and Business Consulting
Kyiv National University of Technologies and Design, Ukraine

МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА

Анотація. Сучасні умови функціонування підприємств в Україні характеризуються невизначеністю та значною турбулентністю, що обумовлено військово-політичною, соціально-демографічною, економічною та екологічною кризами, мінливістю вітчизняного нормативно-правового середовища. Відсутність належного рівня економічної захищеності суб'єктів економіки приводить до зростання їх залежності від зовнішнього середовища, значної чутливості до агресивного впливу, втрати ринкових позицій та фінансової автономії. Зазначене обумовлює пошук нових шляхів сталого розвитку, а інколи й виживання підприємств в Україні. Саме використання сучасних методів, інструментів та механізмів управління економічною безпекою підприємства (ЕБП) забезпечує вчасну ідентифікацію внутрішніх і зовнішніх загроз, мінімізацію їх негативного руйнівного впливу на економічний стан підприємства.

Метою дослідження є формування механізму управління ЕБП на основі вивчення сутності даної економічної категорії, визначення вимог до механізму управління ЕБП та врахування особливостей сучасного етапу функціонування економіки України.

Матеріалами дослідження є: праці вітчизняних та зарубіжних науковців, доробок яких безпосередньо пов'язаний із вивченням сутності ЕБП, її основних характеристик і складових елементів, методів оцінювання та механізмів управління.

В процесі дослідження було використано такі наукові методи, як: теоретичне узагальнення та систематизація (при вивченні сутності категорії ЕБП та виявленні її основних характеристик, а також дослідженні особливостей механізму управління ЕБП); економічного моделювання (при побудові моделі механізму управління ЕБП); логічного узагальнення (при формулюванні висновків).

В межах даного дослідження запропоновано механізм управління ЕБП на основі поєднання захисного, системного та гармонізаційного підходів. Так, використання захисного підходу забезпечує ефективність виявлення та протидії загрозам ЕБП, що є основним завданням управління нею. Системний підхід забезпечує дослідження ЕБП як системи, інтегрованої в більш складну соціально-економічну систему – підприємство, що обумовлює доцільність розвитку його економічного потенціалу як основи для забезпечення ЕБП. Застосування гармонізаційного підходу до управління, в свою чергу, дозволяє досягти узгодженості інтересів підприємства із зацікавленими сторонами, тобто суб'єктами внутрішнього (співробітники, власники) та зовнішнього (споживачі, постачальники, посередники, громадські організації тощо) середовища. Це сприяє довгостроковому забезпеченню ЕБП на основі підвищення його конкурентоспроможності. Таким чином, запропонований механізм поєднує три основні аспекти управління: протидію загрозам, розвиток економічного потенціалу та взаємодію із зацікавленими сторонами.

Подальші наукові дослідження доцільно присвятити розробці системи оцінювання стану зовнішнього середовища, ефективності взаємодії підприємства зі стейкхолдерами та рівня ЕБП. Система рекомендацій та конкретних заходів щодо управління ЕБП має бути сформована у чіткій відповідності до результатів такого оцінювання. Це забезпечить обґрунтованість управління ЕБП, його відповідність стратегічним орієнтирам і тактичним цілям підприємства.

Ключові слова: економічна безпека підприємства, ризики і загрози, елементи економічної безпеки, механізм управління економічною безпекою підприємства.

THE MECHANISM OF MANAGEMENT OF ECONOMIC SECURITY OF THE ENTERPRISE

Abstract. The current operating conditions of enterprises in Ukraine are characterized by uncertainty and considerable turbulence. This is due to military-political, socio-demographic, economic and environmental crises, the variability of the domestic regulatory and legal environment. The lack of an adequate level of economic security of the

subjects of the economy leads to an increase in their dependence on the external environment, significant sensitivity to aggressive influence, loss of market positions and financial autonomy. The above determines the search for new ways of sustainable development, and sometimes even survival. The use of modern methods, tools and mechanisms for managing the economic security of the enterprise (ESE) ensures timely identification of internal and external threats, minimizing their negative destructive impact on the economic state of the enterprise.

The purpose of the research is the formation of the ESE management mechanism based on the study of the essence of this economic category, the determination of the requirements for the ESE management mechanism and taking into account the features of the current stage of the functioning of the economy of Ukraine.

The materials of the research are: the works of domestic and foreign scientists, the work of which is directly related to the study of the essence of ESE, its main characteristics and constituent elements, evaluation methods and management mechanisms.

In the research process, such scientific methods were used as: theoretical generalization and systematization (when studying the essence of the ESE category and identifying its main characteristics, as well as researching the features of the ESE management mechanism); economic modeling (when building a model of the ESE management mechanism); logical generalization (when formulating conclusions).

Within the framework of this study, a mechanism of ESE management based on a combination of protective, systemic and harmonization approaches is proposed. The use of a protective approach ensures the effectiveness of detecting and countering ESE threats, which is the main task of its management. The systemic approach determines the study of ESE as a system integrated into a more complex socio-economic system - an enterprise that determines the feasibility of developing its economic potential as a basis for providing ESE. The application of the harmonization approach to management allows to achieve harmonization of the interests of the enterprise with the subjects of the internal (employees, owners) and external (consumers, suppliers, intermediaries, public organizations, etc.) environment. This contributes to the long-term provision of ESE on the basis of increasing its competitiveness. The proposed mechanism combines three main aspects of management: countering threats, developing economic potential, and interacting with stakeholders.

Further scientific research should be devoted to the development of a system for assessing the state of the external environment, the efficiency of the enterprise's interaction and the level of ESE. A system of recommendations and specific measures for ESE management should be formed in clear accordance with the assessment results. This will ensure the validity of ESE management, its compliance with strategic guidelines and tactical goals of the enterprise.

Keywords: *economic security of the enterprise, risks and threats, elements of economic security, mechanism of managing the economic security of the enterprise.*

Постановка проблеми. Непередбачуваність та турбулентність середовища функціонування підприємств в Україні призводять до необхідності швидкої адаптації та забезпечення безперервного розвитку останніх. Зовнішнє середовище характеризується критичною військово-політичною, соціально-демографічною, економічною та екологічною ситуаціями, мінливістю вітчизняного нормативно-правового середовища економічної діяльності. Відсутність належного рівня економічної захищеності підприємств приводить до зростання їх залежності від зовнішнього середовища, значної їх чутливості до агресивного впливу, втрати ринкових позицій та фінансової автономії, що, в свою чергу, обумовлює пошук нових шляхів сталого розвитку, а інколи й виживання. Саме використання сучасних методів, інструментів та механізмів управління ЕБП забезпечує вчасну ідентифікацію внутрішніх і зовнішніх загроз, мінімізацію їх негативного руйнівного впливу на економічний стан підприємства. Ефективне управління економічною безпекою сприяє формуванню дієвої системи захисту соціально-економічних інтересів та фінансового стану підприємства на всіх рівнях управління (стратегічному, поточному, оперативному).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню поняття «ЕБП» присвячено численні праці вітчизняних та зарубіжних науковців. Так, економічна безпека (ЕБ) підприємства може бути визначена як його захищеність від внутрішніх і зовнішніх загроз, а також основа для його ефективного функціонування та розвитку [1]. Це комплексна характеристика результатів діяльності підприємства, отриманих шляхом ефективного використання ресурсів з метою досягнення цілей підприємства та його захищеності від внутрішніх і зовнішніх загроз [2, с. 105]. Також ЕБП може трактуватись як стан захищеності від загроз, ефективного використання ресурсів, стабільного функціонування та досягнення цілей [3, с. 105]. Крім вищенаведених, до критеріїв ЕБП також можна віднести соціальну стабільність та конкурентоспроможність підприємства [4].

Найбільш повне та універсальне визначення ЕБП, на нашу думку, запропонували Н. В. Білошкурська і М. В. Білошкурський. Вони об'єднали всі основні характеристики ЕБП та надали наступне її визначення: це стан захищеності підприємства від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх чинників. Такий стан досягається на основі ефективного використання ресурсів, адаптації до змін, стратегічного розвитку з метою забезпечення стійкого функціонування та гармонізації інтересів підприємства з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища [5, с. 88].

Знайшли своє відображення у науковій літературі також питання формування ефективного механізму

управління (забезпечення) ЕБП [6-9], який зазвичай досліджується як система форм, методів та важелів впливу для забезпечення рівня ЕБП, достатнього для досягнення цілей, стабільного функціонування підприємства, захищеного від дії зовнішніх та внутрішніх загроз [7, с. 496].

Водночас, недостатньо висвітленими у науковій літературі залишаються особливості механізму управління ЕБ підприємств, які функціонують в надзвичайно складних умовах воєнного часу. Підвищена імовірність виникнення форс-мажорних обставин, необхідність диверсифікації всіх аспектів економічної діяльності та безперервної адаптації до зовнішніх умов обумовлюють актуальність подальших досліджень з метою формування відповідного сучасним умовам функціонування вітчизняних підприємств механізму управління ЕБП.

Метою статті є формування механізму управління ЕБП на основі вивчення сутності даної економічної категорії, визначення вимог до механізму управління ЕБП та врахування особливостей сучасного етапу функціонування економіки України.

Матеріалами дослідження є: праці вітчизняних та зарубіжних науковців, доробок яких безпосередньо пов'язаний із вивченням сутності ЕБП, її основних характеристик і складових елементів, методів оцінювання та механізмів управління.

В процесі дослідження було використано такі наукові методи, як: теоретичне узагальнення та систематизація (при вивченні сутності категорії ЕБП та виявленні її основних характеристик, а також дослідженні особливостей механізму управління ЕБП); економічного моделювання (при побудові моделі механізму управління ЕБП); логічного узагальнення (при формулюванні висновків).

Виклад основного матеріалу. Необхідність управління ЕБ вітчизняних підприємств обумовлюється потребою гарантувати захищеність їх економічних інтересів. Поряд зі створенням інноваційно-інвестиційних та інших фондів підприємства, необхідно також виділяти кошти на поточне та стратегічне забезпечення його ЕБ як запоруки довгострокового функціонування підприємства та його сталого розвитку [7, с. 497]. Виняткове досягнення певних економічних показників діяльності є необхідною, але не достатньою умовою забезпечення ЕБП.

Вибір певних варіантів управління ЕБП здійснюється виходячи із стратегічних цілей суб'єкта господарювання, його поточного фінансово-економічного стану та наявних ресурсів. Розмаїття підходів до визначення, оцінювання та управління ЕБП дає змогу створити унікальну систему заходів, яка сприятиме досягненню стану захищеності економічних інтересів підприємства відповідно до особливостей його функціонування, зовнішнього середовища та визначених напрямів розвитку.

Механізм управління ЕБП визначається як єдина система форм, методів та важелів впливу на господарську, фінансову та інші види діяльності даного суб'єкта господарювання, які спрямовані на формування достатнього для досягнення стратегічних, тактичних та оперативних його цілей рівня економічної безпеки, а раціональне використання їх різних комбінацій сприяє стабільному функціонуванню, захищеному від дії зовнішніх та внутрішніх загроз [7, с. 496].

Також механізм управління ЕБП може бути визначено як структурно взаємопов'язану сукупність заходів і способів, що підсилюють вплив на чинники, від стану яких залежить результативність ЕБ. При цьому, структуру механізму управління ЕБП можна розглядати як сукупність взаємопов'язаних елементів, а саме таких [6, с. 66-67; 7, с. 498; 8, с. 62; 9]:

- об'єкти,
- суб'єкти,
- принципи,
- методи,
- інструменти,
- функції,
- важелі,
- системи забезпечення (система інформаційно-аналітичного забезпечення, нормативно-правова база, кадровий склад).

Враховуючи сутність та специфіку ЕБП, механізм управління нею повинен формуватися на основі поєднання захисного (ситуаційного), системного та гармонізаційного підходів. Зокрема, використання захисного підходу передбачає необхідність забезпечення ефективності виявлення і протидії загрозам ЕБП, що є основним завданням її забезпечення. Саме ретельний збір інформації про стан та тенденції зовнішнього середовища, ідентифікація, оцінка, аналіз та прогнозування ризиків і загроз є тією складовою механізму управління ЕБ, який, хоч і є надзвичайно витратним, однак необхідним для ефективного управління економічною безпекою вітчизняних підприємств у сучасних надзвичайно складних воєнно-політичних, економічних, соціально-демографічних та інвестиційних умовах.

Таким чином, механізм управління ЕБП передбачає перш за все забезпечення протидії ризикам і загрозам з боку зовнішнього середовища. Це може здійснюватися шляхом інвестування в розвиток тих складових економічного потенціалу підприємства, вдосконалення яких має здатність забезпечити протидію виявленим ризикам та загрозам. Так, наприклад, підвищений ризик відключення електроенергії обумовлює доцільність забезпечення підприємства альтернативним її джерелом (генераторами, акумуляторами), тобто здійснення інвестицій в матеріально-технічну складову економічного потенціалу.

Застосування гармонізаційного підходу до управління, в свою чергу, дозволяє досягти узгодженості інтересів підприємства із інтересами суб'єктів внутрішнього (співробітники, власники) та зовнішнього (споживачі, постачальники, посередники, громадські організації тощо) середовища, що сприяє довгостроковому забезпеченню ЕБП на основі підвищення його конкурентоспроможності. В умовах воєнного стану та загострення конкуренції пошук партнерів та налагодження взаємовідносин із зацікавленими сторонами є особливою умовою забезпечення ЕБП, що підвищує рівень конкурентоспроможності та опосередковано впливає на розвиток підприємства, забезпечує протидію ризикам та загрозам зовнішнього середовища. Так, налагодження та диверсифікація партнерських зв'язків із постачальниками може мінімізувати ризик можливих перебоїв у постачанні сировини та матеріалів для забезпечення функціонування підприємства навіть в умовах відповідних дефіцитів, що є цілком імовірною загрозою в умовах військового стану.

Системний підхід передбачає дослідження ЕБ як системи, інтегрованої в більш складну соціально-економічну систему – підприємство, що обумовлює доцільність розвитку його економічного потенціалу, забезпечення належної якості товарів, робіт, послуг та ефективності діяльності підприємства в цілому. Економічний потенціал, якість та ефективність є важливими умовами конкурентоспроможності економічного суб'єкта, і, таким чином, його економічної безпеки. Вони забезпечують лояльність наявних та залучення нових споживачів підприємства, значною мірою визначають репутацію, що формується на основі значної кількості складових: людський капітал підприємства, тобто його компетентність та професійність виконання обов'язків; матеріально-технічне забезпечення; інформаційно-комунікаційні ресурси; поширеність інформації про підприємство тощо.

Отже, основою для забезпечення конкурентоспроможності підприємства є якість його продукції та ефективність економічної діяльності в цілому, а ефективна маркетингова діяльність та взаємодія із зацікавленими особами перетворює окремі властивості підприємства і його продукції у конкурентні переваги, забезпечуючи, таким чином, певний рівень конкурентоспроможності. В свою чергу, конкурентоспроможність є одним із найбільш суттєвих чинників ЕБП. Основною відмінністю економічної безпеки від конкурентоспроможності є те, що ЕБ передбачає також можливість підприємства протистояти ризикам і загрозам зовнішнього та внутрішнього середовища.

В цілому, механізм управління ЕБП є сукупністю методів та інструментів, дія яких забезпечує цілеспрямовану взаємодію суб'єктів і об'єктів в системі управління ЕБП. За результатами проведеного аналізу, запропоновано механізм управління ЕБП розглядати перш за все як захисний механізм (рис. 1), основою для застосування якого є результати оцінювання рівнів економічної безпеки, а також визначення стану зовнішнього середовища.

Дія механізму управління ЕБП (рис. 1) спрямовується перш за все на протидію загрозам економічній безпеці, а також на рівень економічного потенціалу і конкурентоспроможності підприємства.

В основу механізму управління ЕБП покладено:

- ризик-менеджмент, тобто виявлення і детальний аналіз ризиків і загроз зовнішнього середовища з метою забезпечення ефективного протистояння їх впливу;
- налагодження ефективної взаємодії зі стейкхолдерами підприємства, в першу чергу, зі споживачами з метою управління конкурентоспроможністю підприємства;
- управління ЕБП на основі забезпечення розвитку його економічного потенціалу.

Ефективність управління ЕБ підприємства характеризується ступенем досягнення його цілей та стратегічних орієнтирів. Внутрішня ефективність може характеризуватися зростанням рівнів фінансової, правової, технологічної, інформаційної, екологічної, кадрової, інтелектуальної, силової, виробничої, управлінської, комерційної та інших складових ЕБП.

Зовнішня ефективність механізму управління ЕБП характеризується, з одного боку, узгодженістю інтересів та рівнем налагодженості взаємозв'язків зі стейкхолдерами, що суттєво впливає на конкурентоспроможність підприємства і дозволяє мінімізувати значну частину ризиків з боку мікросередовища. З іншого боку, механізм управління ЕБП вимагає вивчення макросередовища (політичних, економічних, соціально-демографічних та інших чинників) з метою врахування можливостей і загроз макrorівня та забезпечення своєчасної адаптації до цих умов.

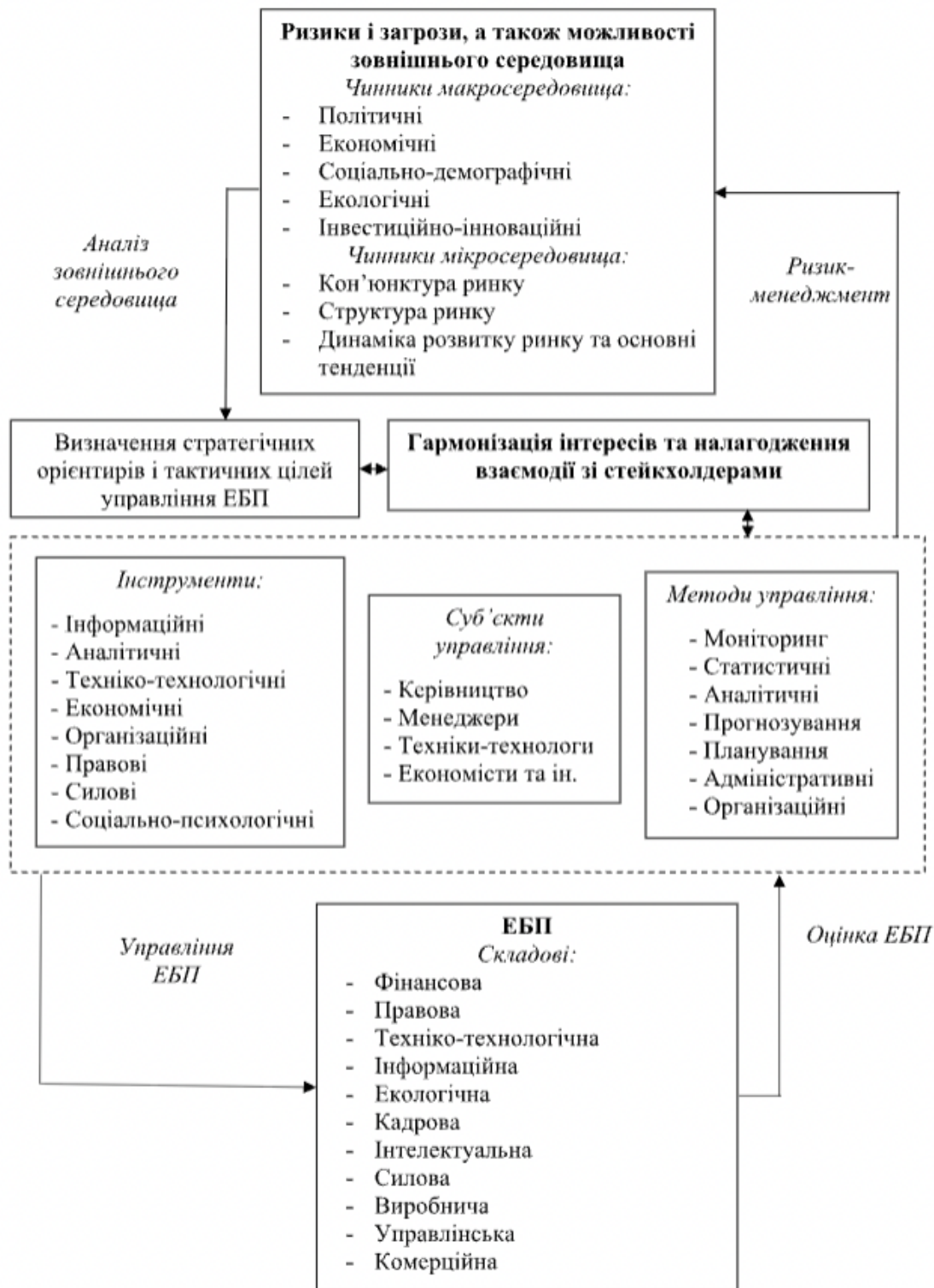

Рис. 1. Механізм управління ЕБП

Джерело: сформовано автором на основі [6, с. 66-67; 7, с. 498; 8, с. 62; 9]

Висновки. Отже, формування дієвого механізму управління ЕБП дозволить вирішити одну з найважливіших проблем сучасного менеджменту вітчизняних підприємств – підвищення рівня ЕБП в надзвичайно складних умовах. Щоб забезпечити власну економічну безпеку та посилити свої позиції на ринку, підприємство повинно використовувати механізм управління економічною безпекою, який спрямовано на розвиток економічного потенціалу підприємства, гармонізацію інтересів підприємства та зацікавлених сторін, а також ефективну протидію ризикам і загрозам зовнішнього середовища. Таким чином, запропонований механізм враховує необхідність управління ЕБП на внутрішньому рівні, а також на зовнішніх мікро- і макрорівні, що забезпечує ефективне довгострокове стабільне функціонування підприємства навіть у періоди підвищеної ризиковості еко-

номічної діяльності.

Подальші наукові дослідження доцільно присвятити розробці системи оцінювання стану зовнішнього середовища; ефективності взаємодії підприємства із зацікавленими сторонами; рівня ЕБП. Система рекомендацій та конкретних заходів щодо управління ЕБП має бути сформована у чіткій відповідності до результатів оцінювання. Це забезпечить обґрунтованість управління ЕБП, його відповідність стратегічним орієнтирам і тактичним цілям підприємства.

Література

1. Зайченко К.С., Діма Н.І. Економічна безпека підприємства: сутність та роль // Ефективна економіка. 2021. № 5. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2021/92.pdf (дата звернення: 26.10.2024).
2. Зось-Кіор М.В., Дячков Д.В., Павлик Р.В. Система економічної безпеки підприємства: поняття, принципи, сутність // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. 2019. № 5 (110). С. 103-109.
3. Лезіна А.В. Генеза розвитку дефеніції «економічна безпека підприємства» // Сталий розвиток економіки. 2024. № 2 (49). С. 101-106.
4. Temurbek Yusufjanov. (2021). Ensuring The Economic Security Of The Enterprise. The American Journal of Management and Economics Innovations, 3(05), 208–212. URL: <https://theamericanjournals.com/index.php/tajmei/article/view/706> (дата звернення: 25.10.2024).
5. Білошкурська Н.В., Білошкурський М.В. Теоретичні аспекти економічної безпеки підприємств // Сталий розвиток економіки. 2013. № 2. С. 85-89.
6. Пілецька С.Т., Коритько Т.Ю., Кравчук Н.М. Механізм забезпечення економічної безпеки підприємства // Вісник економічної науки України. 2022. № 1. С. 64-69.
7. Марина А.С., Єланська Н.О., Петренко М.А. Механізм забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання // Економіка і суспільство. 2018. № 19. С. 495-500.
8. Денисенко М.П., Третяк Є.В. Механізм забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання // Економіка та держава. 2018. «№ 12. С. 59-63.
9. Фісуненко П.А. Забезпечення економічної безпеки підприємства: сутність, принципи, функції, методи, засоби // Економічний простір. 2019. № 152. С. 176-203.

References

1. Zaichenko, K.S., & Dima, N.I. (2021). Ekonomichna bezpeka pidpriemstva: sutnist ta rol [Economic security of the enterprise: essence and role] // Efektyvna ekonomika. № 5. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2021/92.pdf [in Ukrainian].
2. Zos-Kior, M.V., Diachkov, D.V., & Pavlyk, R.V. (2019). Systema ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva: poniattia, pryncypy, sutnist [The system of economic security of the enterprise: concepts, principles, essence] // Derzhava ta rehiony. Seriya: Ekonomika ta pidpriemnytstvo. № 5 (110). Pp. 103-109 [in Ukrainian].
3. Liezina, A.V. (2024). Heneza rozvytku defenitsii «ekonomichna bezpeka pidpriemstva» [The genesis of the development of the definition «economic security of the enterprise»] // Stalyi rozvytok ekonomiky. № 2 (49). Pp. 101-106 [in Ukrainian].
4. Temurbek Yusufjanov. (2021). Ensuring The Economic Security Of The Enterprise. The American Journal of Management and Economics Innovations, 3(05), Pp. 208–212. URL: <https://theamericanjournals.com/index.php/tajmei/article/view/706> [in English].
5. Biloshkurska, N.V., & Biloshkurskyi M.V. (2013). Teoretychni aspekty ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv [Theoretical aspects of economic security of enterprises] // Stalyi rozvytok ekonomiky. № 2. Pp. 85-89 [in Ukrainian].
6. Piletska, S.T., Korytko, T.Iu., & Kravchuk, N.M. (2022). Mekhanizm zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva [The mechanism for ensuring the economic security of the enterprise] // Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy. № 1. Pp. 64-69 [in Ukrainian].
7. Maryna, A.S., Yelanska, N.O., & Petrenko, M.A. (2018). Mekhanizm zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky sub'iektiv hospodariuvannia [The mechanism for ensuring the economic security of economic entities] // Ekonomika i suspilstvo. № 19. Pp. 495-500 [in Ukrainian].
8. Denysenko, M.P., & Tretiak, Ye.V. (2018). Mekhanizm zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky sub'iektiv hospodariuvannia [The mechanism for ensuring the economic security of economic entities] // Ekonomika ta derzhava. № 12. Pp. 59-63 [in Ukrainian].
9. Fisunencko, P.A. (2019). Zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva: sutnist, pryncypy, funktsii, metody, zasoby [Ensuring economic security of the enterprise: essence, principles, functions, methods, means] // Ekonomichnyi prostir. № 152. Pp. 176-203 [in Ukrainian].

УДК 339.5(477):355.01(477:470)»2022/2024»

DOI: 10.60022/2(2)-2SD

Тараненко Олеся Олександрівна

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

Запорізький національний університет, Україна

Taranenko Olesia

higher education applicant at the first (Bachelor's) level

Zaporizhzhia National University, Ukraine

ORCID: 0009-0008-6495-0810

Батракова Тетяна Іванівна

кандидат економічних наук

доцент кафедри фінансів, банківської справи, страхування та фондового ринку

Запорізький національний університет, Україна

Batrakova Tetiana

Candidate of Economic Sciences

Associate Professor of the Department of Finance, Banking, Insurance and Stock Market

Zaporizhzhia National University, Ukraine

ORCID: 0000-0002-5710-9416

ВПЛИВ ВІЙНИ НА ЗОВНІШНЮ ТОРГІВЛЮ ТОВАРАМИ УКРАЇНИ

Анотація. Війна, що розпочалася 24 лютого 2022 року внаслідок повномасштабного вторгнення Російської Федерації, завдала серйозного удару по всіх сферах економічної діяльності України, зокрема й по зовнішній торгівлі. До початку конфлікту Україна була важливим гравцем на світових ринках аграрної продукції, металургії та машинобудування, а її торговельні партнери охоплювали регіони Європи, Азії та Африки. Проте війна призвела до значного скорочення експорту та імпорту, руйнування інфраструктури, блокади морських портів та пошкодження виробничих ланцюгів. Ця стаття розглядає основні виклики та зміни у сфері зовнішньої торгівлі України, які спричинила війна.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, імпорт, експорт, товари, сальдо, війна, економіка.

THE IMPACT OF THE WAR ON THE FOREIGN TRADE IN GOODS OF UKRAINE

Abstract. The war, which began on February 24, 2022 as a result of a full-scale invasion of the Russian Federation, dealt a serious blow to all spheres of Ukraine's economy, including foreign trade. Before the beginning of the conflict, Ukraine held a leading position in the world markets of agricultural products, metallurgy, and engineering, and its trading partners covered the regions of Europe, Asia, and Africa. However, due to the war, the volume of exports and imports decreased significantly, many enterprises lost access to raw materials and sales markets, and the country's infrastructure was severely damaged. The article examines the main challenges facing Ukraine in the field of foreign trade, as well as the changes brought about by the war.

Keywords: foreign economic activity, import, export, goods, balance, war, economy.

Постановка проблеми. Війна в Україні стала однією з найбільших криз в Європі за останні роки. З 2021 по 2024 рік Україна зіткнулася з глибокими змінами в зовнішньоекономічній діяльності. Війна суттєво вплинула на експортно-імпортні операції, змінила структуру товарів, а також перелік основних торговельних партнерів. Збройний конфлікт призвів до руйнування критичної інфраструктури, блокади портів, обмеження доступу до сировинних ресурсів і промислових потужностей. Усе це спричинило спад експорту традиційних для України товарів, таких як агропродукція, метали. Скорочення імпорту в основному зумовлене зменшенням споживчого попиту та зниженням купівельної спроможності населення.

Через руйнування ворогом Маріуполя країна втратила приблизно 30-40% своїх металургійних потужностей. Деякі заводи, наприклад, «Азовсталь», почали консервувати ще в перший день війни. Комбінати «Запоріжсталь» і «Запоріжжкокс» перебувають в режимі гарячої консервації, «Запоріжвогнетрив» – в режимі тимчасової консервації технологічного обладнання. Авдіївський коксохімічний завод зазнав масованого обстрілу й теж частково законсервований [1, с. 66-67].

Зовнішня торгівля є ключовим фактором економічного розвитку та стабільності країни. В умовах війни важливо зрозуміти, як конфлікт вплинув на обсяги та структуру зовнішньої торгівлі, які чинники найбільше перешкоджають її відновленню, і які можливості має Україна для подолання цих труднощів. Оскільки подальше економічне відновлення країни значною мірою залежить від здатності відновити зовнішньоекономічні зв'язки,

вивчення цього питання є критично важливим для розробки стратегій післявоєнного відновлення та розвитку економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вплив війни на зовнішню торгівлю України вивчали такі науковці, як Єфімова Г. В., Побережець О. О. [1], Боюн Д. С. [2], Лахай К. В., Шкурат М. Є. [3], Нечипорук А., Котова М., Кочубей Д. [4], Сьоміна П. М., Іщук Я. В. [5], Вербицька Г. [6], Гапак Н., Бойко Я., Алмашій Я., Сігеті Е. [7], Салій Є. Ю., Салій О. О. [8], Суханова М. О., Табачкова Н. А. [9] та інші. Їхні роботи охоплюють широкий спектр тем, включаючи аналіз зовнішньоекономічної політики, торговельних відносин, зміни в структурі експорту та імпорту товарів.

Значущість і актуальність міжнародних економічних відносин для України залишаються критично важливими в умовах постійних змін у глобальному середовищі. Війна в Україні створила нові виклики, які потребують термінового аналізу та корекції стратегій, включаючи адаптацію зовнішньої економічної політики, пошук нових партнерів і забезпечення безпеки постачань. Це підкреслює необхідність глибокого дослідження міжнародних економічних відносин, щоб забезпечити економічну стабільність та створити основи для довгострокового розвитку.

Метою статті є аналіз впливу війни на зовнішню торгівлю України, вивчення змін в експорті та імпорті, а також аналіз основних торговельних партнерів країни.

Виклад основного матеріалу. Війна, яка почалася в Україні в лютому 2022 року внаслідок повномасштабного вторгнення Росії, суттєво вплинула на всі сфери економіки країни, зокрема й на зовнішню торгівлю. Україна, як один з провідних експортерів аграрної продукції та металургійних виробів, опинилася в критичній ситуації через блокування портів, знищення інфраструктури, логістичні проблеми та економічну нестабільність. Також виникли серйозні проблеми з імпортом товарів в Україну. Зовнішня торгівля, яка раніше була важливою складовою української економіки, зазнала серйозних змін.

Трансформація зовнішньоекономічної політики України, що відбулася під впливом складних умов воєнного стану, відобразилася у змінах обсягів експорту та імпорту товарів, географічній та товарній структурі зовнішньої торгівлі нашої країни. В умовах війни українська економіка зазнала значних втрат промислового потенціалу та трудових ресурсів, що негативно вплинуло насамперед на зниження експорту та погіршення позицій України на світових ринках [2, с. 50].

Проаналізуємо імпорт та експорт товарів України за останні чотири роки (рис. 1). У 2021 році зовнішня торгівля швидко відновилася після спаду, спричиненого пандемією Covid-19 у 2020 році. Так імпорт за січень-серпень становив 43387,13 млн дол., експорт – 41897,91 млн дол., що свідчить про майже збалансовану зовнішню торгівлю. Проте відновлення виявилось короткостроковим через початок повномасштабної війни у 2022 р. Обсяги експорту зменшилися на 30,97% (на 12976,55 млн дол.), а обсяги імпорту – на 20,33% (на 8819,36 млн дол.) від попереднього року. Експорт скорочувався швидшими темпами, ніж імпорт, що призвело до зростання від’ємного сальдо зовнішньоторговельного балансу України (5646,41 млн дол.). Це обумовлено наслідками війни, що призвело до руйнування інфраструктури, проблем із логістикою, втрати ключових ринків збуту. У 2023 році ситуація ще більше погіршилася. Хоча імпорт почав зростати (41110,58 млн дол.), обсяги експорту продовжували знижуватися (24475,62 млн дол.). В результаті негативне сальдо зовнішньоторговельного балансу зросло до 16634,96 млн дол. У 2024 році ситуація майже не змінилася, імпорт продовжив зростати до 45113,5 млн дол. і перевищив показники 2021 р., експорт майже залишився на тому ж самому рівні – 27472,59 млн дол.

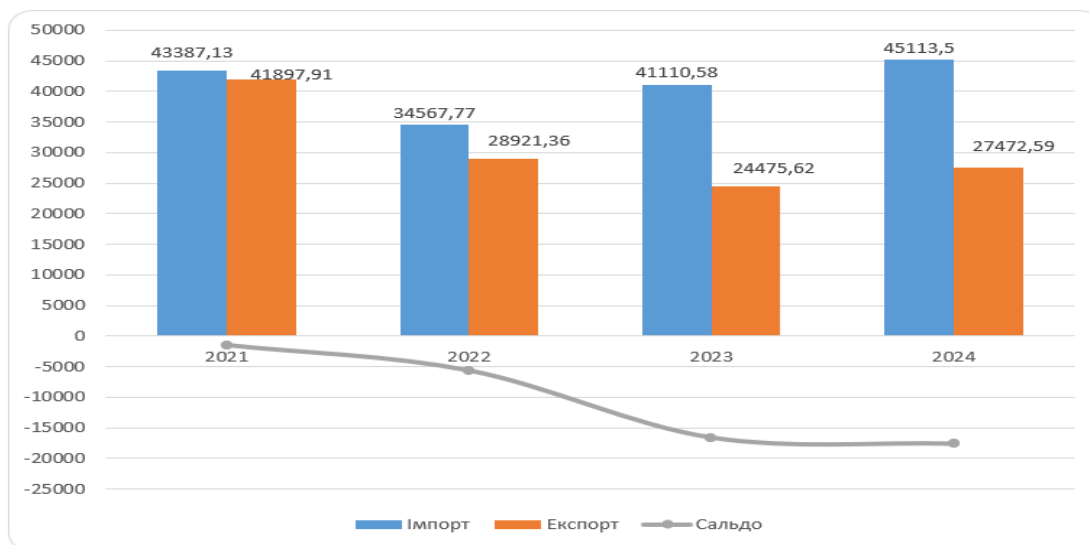

Рис. 1. Динаміка обсягу імпорту та експорту товарів за січень-серпень 2021-2024 рр., млн дол.

Джерело: сформовано автором за даними [10]

Лінія сальдо показує, що дефіцит торгового балансу суттєво зростає з кожним роком. У 2021 році дефіцит становив лише 1489,22 млн дол., але в 2024 році він зріс до 17640,91 млн дол. Це вказує на зростаючу залежність України від імпорتنих товарів та значні проблеми з експортом, що є наслідком війни та економічних проблем.

Аналізуючи товарну структуру експорту України за січень-серпень 2021-2024 рр. (рис. 2), бачимо, що в топ-10 товарних груп потрапили: чорні метали; зернові культури; руди, шлак і зола; жири та олії; електричні машини; деревина і вироби з неї; залишки і відходи харчопрому; реактори ядерні, котли, машини; насіння і плоди олійних рослин; вироби з чорних металів (2021-2022 рр.); м'ясо та їстівні субпродукти (2023-2024 рр.).

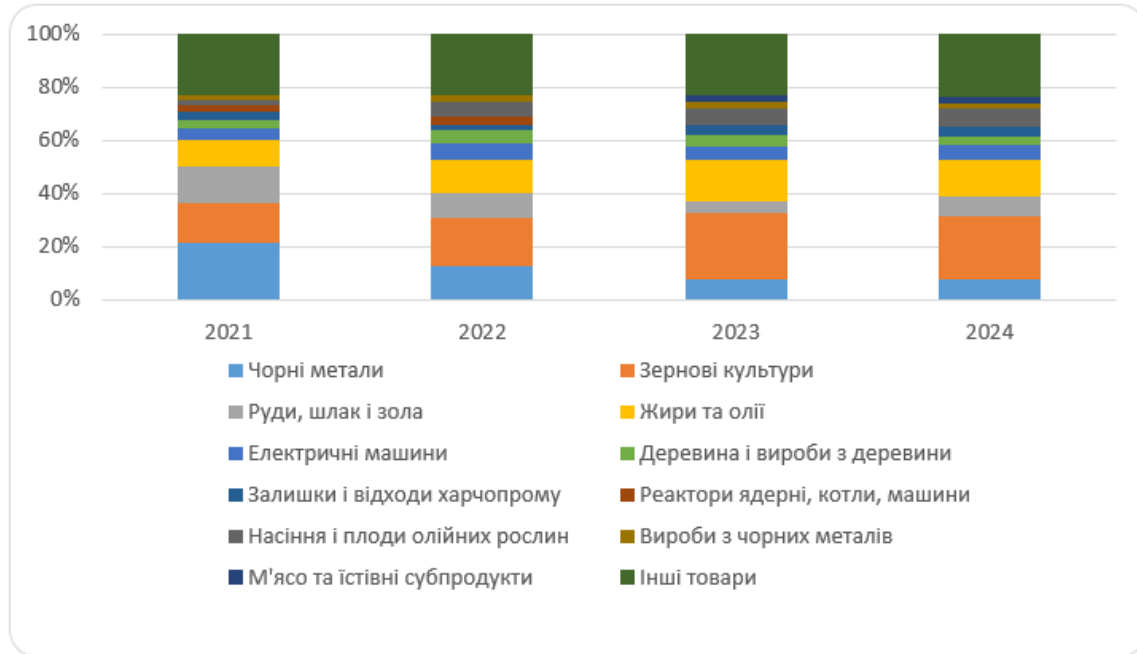

Рис. 2. Товарна структура експорту України за січень-серпень 2021-2024 рр.

Джерело: сформовано автором за даними [10]

Найбільш помітне скорочення відбулося в експорті чорних металів, який впав з 8934,87 млн дол. у 2021 році до 2065,74 млн дол. у 2024 році. Суттєво скоротився експорт руди, шлаку і золи з 5610,31 млн дол. у 2021 році до 2077,86 млн дол. у 2024 році. Зниження обсягів експорту продукції переробної промисловості України в період війни є наслідком значної втрати промислового потенціалу, особливо в окупованих та прифронтових регіонах. Найбільш постраждали промислово розвинені області, такі як Донецька, Луганська, Запорізька, а також регіони, де були зруйновані промислові об'єкти, зокрема в Дніпропетровській, Миколаївській та Харківській областях. Навіть ті підприємства, які залишилися на підконтрольній Україні території, зіткнулися з труднощами через руйнування транспортної інфраструктури, блокування портів та проблеми з постачанням сировини. Це зумовило зниження обсягів виробництва та, відповідно, експорту переробної продукції. Для подолання негативної тенденції в експорті промислової продукції необхідні значні капіталовкладення для відновлення матеріально-технічної бази підприємств та енергетичної інфраструктури, що є складним завданням в умовах війни.

Частка продуктів рослинного походження поступово зростала кожного року, і у 2024 р. становить 44,17% у структурі експорту товарів. У 2022 році обсяг експорту зернових культур скоротився на 1216,6 млн дол. відносно 2021 р. Але починаючи з 2023 р. експорт зернових культур почав зростати і у 2024 р. становить 6567,5 млн дол. та займає найбільшу частку у структурі експорту товарів – 23,91%. Експорт жирів та олії залишається відносно стабільним (2021 р. – 4121,72 млн дол.; 2022 р. – 3651,18 млн дол.; 2023 р. – 3765,95 млн дол.; 2024 р. – 3762,97 млн дол.). Експорт насіння і плодів олійних рослин зріс з 861,49 млн дол. у 2021 р. до 1800,59 млн дол. у 2024 р.

Зменшення обсягу експорту аграрної продукції у 2022 році, основу якого становлять зернові культури, було спричинено значними руйнуваннями морських логістичних маршрутів, які забезпечували транспортування значної частини цієї продукції. Відновлення експорту стало можливим завдяки підписанню Чорноморської зернової ініціативи, яка передбачала розблокування українських портів та експорт зернових морським транспортом. Проте ця угода мала обмежений вплив, оскільки Росія періодично блокувала та атакувала судна, що перевозили українське зерно. Вона діяла з серпня 2022 р. по липень 2023 р., після чого Росія в односторонньому порядку вийшла з ініціативи. Її війська почали здійснювати постійні атаки на портову інфраструктуру України, що значно ускладнило експорт сільськогосподарської продукції з чорноморських портів. Основною метою цих атак було повністю блокувати доступ українського зерна на світові ринки, створюючи додатковий тиск на Україну та міжнародне співтовариство. Росія вимагала скасування санкцій, накладених на неї за агресію в Україні,

як умову для відновлення угоди. Проте Україна та її міжнародні партнери не піддалися цьому шантажу. Починаючи з серпня 2023 року, за сприяння Болгарії та Румунії, вдалося відновити експорт зернових за допомогою нового коридору. Цей новий маршрут для експорту українського збіжжя став важливою альтернативою, яка дозволила Україні продовжувати постачання зерна на світові ринки.

Другим важливим фактором, який сприяв відновленню експорту, стало запровадження механізму страхування суден, які заходять до українських портів. Це рішення було розроблено Україною спільно з міжнародними партнерами. Механізм страхування зменшив ризики для судновласників, що дозволило знизити витрати на перевезення. Завдяки цим заходам вдалося стабілізувати експорт зернових культур у 2023 році, а у 2024 році він навіть перевищив довоєнні показники. Україна продовжила постачати зерно, забезпечуючи продовольчу безпеку в багатьох країнах світу.

У топ-10 товарних груп імпорту в Україну за січень-серпень 2021-2024 рр. (рис. 3) потрапили: паливо, нафта і нафтопродукти; реактори ядерні, котли, машини; засоби наземного транспорту; електричні машини; пластмаси, полімерні матеріали; фармацевтична продукція; різноманітна хімічна продукція; добрива; чорні метали; прилади та апарати оптичні.

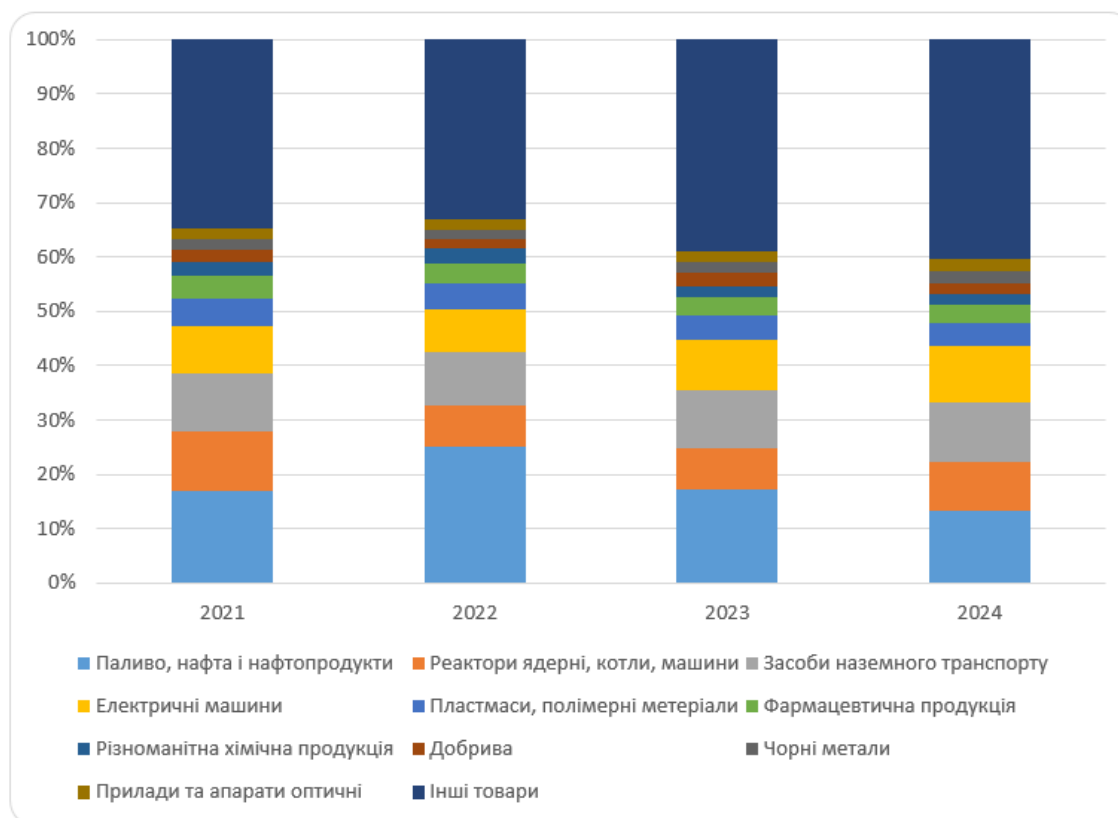

Рис. 3. Товарна структура імпорту України за січень-серпень 2021-2024 рр.

Джерело: сформовано автором за даними [10]

Імпорт палива, нафти і нафтопродуктів у 2021 р. становив 7402,38 млн дол. і займав одну з найбільших часток у структурі імпорту. У 2022 р. спостерігається різкий ріст до 8684,11 млн дол., що, пов'язано зі зростанням потреби у паливі через енергетичну кризу, спричинену війною. Але згодом відбулось зменшення обсягів імпорту до 7084,28 млн дол. у 2023 р. та до 6013,06 млн дол. у 2024 р. тому, що за цей період український ринок наситився, тоді як попит на цю продукцію зменшився внаслідок значного скорочення промислового виробництва.

У 2022 р. порівняно з попереднім роком значного скорочення зазнав імпорт таких товарів: реактори ядерні, котли, машини (на 2144,92 млн дол.); електричні машини (на 949,12 млн дол.); пластмаси, полімерні матеріали (на 664,82 млн дол.); чорні метали (на 339,54 млн дол.). Зменшення обсягів промислового виробництва продукції призвело до скорочення попиту на імпорتنу сировину, матеріали та комплектуючі. Проте з 2023 р. імпорт цих товарів почав зростати, і у 2024 р. обсяг імпорту становить: реактори ядерні, котли, машин – 4052,11 млн дол.; електричні машини – 4640,6 млн дол.; пластмаси, полімерні матеріали – 1894,88 млн дол.; чорні метали – 1011,74 млн дол. Це вказує на часткове відновлення деяких галузей промислового виробництва, які потребують імпортих проміжних товарів, а також на заміщення вітчизняної продукції імпортними товарами.

За останні чотири роки географічна структура зовнішньої торгівлі товарами України значно змінилася. В таблиці 1 наведено 10 країн-лідерів експорту з України за січень-серпень 2021 р. та 2024 р. У 2021 р. Китай мав найбільшу частку в українському експорті (13,58%), але до 2024 р. його позиція суттєво знизилася: обсяг

експорту впав до 1922,24 млн дол. (7%), і він опинився на третьому місці.

Після початку повномасштабної війни 24 лютого 2022 року Україна розірвала дипломатичні відносини з Росією. РФ, яка займала 4-те місце з обсягом експорту 2187,17 млн дол. (5,22%) у 2021 р., повністю зникла з українського зовнішньоторговельного балансу. Відмова від торгівлі з країною-агресором призвела до втрати одного з основних ринків збуту для української продукції, особливо в таких галузях, як металургія, машинобудування та хімічна промисловість. Проте Україна активно переорієнтувала свої торговельні потоки на нові ринки, особливо європейські країни, такі як Польща, Німеччина, Румунія, і зміцнила співпрацю з країнами Близького Сходу та Африки.

Таблиця 1

Зміна країн-лідерів експорту з України січень-серпень 2021 р. та 2024 р.

№	2021			2024		
	Країна	Обсяг експорту товарів, млн дол.	Частка товарного експорту, %	Країна	Обсяг експорту товарів, млн дол.	Частка товарного експорту, %
1	Китай	5688,15	13,58	Польща	3148,75	11,46
2	Польща	3432,16	8,19	Іспанія	1959,68	7,13
3	Туреччина	2402,95	5,73	Китай	1922,24	7,00
4	Росія	2187,17	5,22	Німеччина	1846,14	6,72
5	Італія	2144,99	5,12	Туреччина	1413,08	5,14
6	Німеччина	1721,78	4,11	Румунія	1261,84	4,59
7	Індія	1452,95	3,47	Нідерланди	1247,08	4,54
8	Нідерланди	1368,53	3,27	Італія	1217,57	4,43
9	Угорщина	1039,00	2,48	Єгипет	1192,88	4,34
10	Чехія	1004,96	2,40	Болгарія	774,73	2,82

Джерело: сформовано автором за даними [10].

На першому місці, в українському експорті протягом восьми місяців 2024 року, опинилася Польща (3148,75 млн дол.), яка піднялася з другої позиції у 2021 р. (3432,16 млн дол.). Хоча у вартісному виразі експорт зменшився на 283,41 млн дол., частка Польщі в українському експорті зросла з 8,19% до 11,46%. Німеччина також продовжує займати важливе місце у торгівлі з Україною. У 2021 р. вона займала 6-те місце з часткою в експорті 4,11% (1721,78 млн дол.), а у 2024 р. – 4-те місце з 6,72% (1846,14 млн дол.). Туреччина у 2021 р. посідала 3-тє місце з обсягом 2402,95 млн дол., а у 2024 р. опустилася на п'яте місце з показником 1413,08 млн дол. У вартісному виразі спостерігається зменшення на 989,87 млн дол., але у частці товарного експорту з України майже нічого не змінилося (2021 р. – 5,73%, 2024 р. – 5,14%). У 2021 р. Нідерланди займали 8-ме місце з обсягом експорту 1368,53 млн дол. (3,27%), у 2024 р. піднялися на 7-ме місце з обсягом 1247,08 млн дол. (4,54%). Італія була на 5-му місці у 2021 р. – 2144,99 млн дол. (5,12%). У 2024 р. опустилася на 8-ме місце з обсягом 1217,57 млн дол. (4,43%).

Індія (3,47%), Угорщина (2,48%) та Чехія (2,4%), які займали значну частку товарного експорту в 2021 р., в 2024 році опустилися на нижчі позиції і перестали входити в топ-10 країн-експортерів. Натомість Іспанія, яка в 2021 р. не входила до списку країн-лідерів, піднялася на друге місце у 2024 р. з обсягом 1959,68 млн дол. (7,13%). Також у топ-10 з'явилися Румунія (1261,84 млн дол. або 4,59%), Єгипет (1192,88 млн дол. або 4,34%) та Болгарія (774,73 млн дол. або 2,82%), які не були в переліку лідерів у 2021 р.

У географічній структурі імпорту товарів в Україну також відбулися зміни (табл. 2). Китай як у 2021 р., так і в 2024 р. займає лідируючу позицію. Обсяг імпорту значно виріс на 2461,45 млн дол., а його частка змінилася з 15,05% у 2021 р. на 19,93% у 2024 р. У 2021 році Німеччина була на другому місці з обсягом імпорту 3874,03 млн дол. (8,93%). У 2024 році вона опустилася на третє місце з обсягом 3478,92 млн дол. (7,71%). Польща значно підвищила свою позицію у 2024 р., піднявшись з четвертого місця (7,13%) на друге (9,98%). Обсяг імпорту збільшився на 1411,65 млн дол. відносно 2021 р.

США у 2021 році займали 6-те місце з обсягом 2112,76 млн дол. (4,87%), а в 2024 піднялися на 5-те місце з 2272,09 млн дол. (5,04%). Туреччина збільшила обсяги експорту в Україну на 810,7 млн дол., піднявшись з 7-го місця на 4-те. Частка товарного імпорту збільшилась з 4,47% у 2021 р. до 6,09% у 2024 р. У 2021 році Італія займала 8-ме місце з обсягом імпорту 1573,59 млн дол., у 2024 році вона піднялася на 6-те місце з обсягом 1643,74 млн дол. Проте у частці товарного імпорту майже нічого не змінилося (2021 р. – 3,63%, 2024 р. – 3,64%).

Таблиця 2

Зміна країн-лідерів імпорту в Україну січень-серпень 2021 р. та 2024 р.

№	2021			2024		
	Країна	Обсяг імпорту товарів, млн дол.	Частка товарного імпорту, %	Країна	Обсяг імпорту товарів, млн дол.	Частка товарного імпорту, %
1	Китай	6531,92	15,05	Китай	8993,37	19,93
2	Німеччина	3874,03	8,93	Польща	4503,51	9,98
3	Росія	3365,31	7,76	Німеччина	3478,92	7,71
4	Польща	3091,86	7,13	Туреччина	2749,39	6,09
5	Білорусь	2720,38	6,27	США	2272,09	5,04
6	США	2112,76	4,87	Італія	1643,74	3,64
7	Туреччина	1938,69	4,47	Болгарія	1431,19	3,17
8	Італія	1573,59	3,63	Чехія	1408,68	3,12
9	Угорщина	1279,93	2,95	Греція	1335,15	2,96
10	Франція	1126,76	2,60	Словаччина	1295,11	2,87

Джерело: сформовано автором за даними [10]

У 2021 році Росія займала 3-тє місце з часткою 7,76%, а Білорусь 5-тє місце – 6,27%. Після початку війни Україна повністю припинила торгівлю з цими країнами. Угорщина, яка займала 9-тє місце (3,47%), та Франція, яка замінила 10-тє (2,48%) в 2021 р., в 2024 році опустилися на нижчі позиції і перестали входити в десятку країн-лідерів імпорту в Україну. Натомість Болгарія (3,17%), Чехія (3,12%), Греція (2,96%) та Словаччина (2,87%), які в 2021 р. не входили до країн-лідерів, з'явилися в рейтингу 2024 р. Ці країни зміцнили свої позиції як нові ключові постачальники для України, що є результатом економічної інтеграції в рамках ЄС та адаптації до нових економічних реалій після початку війни.

Після початку війни в Україні простежується чітка зміна пріоритетних напрямів розвитку зовнішньої торгівлі та орієнтація на європейські країни. Для підтримки України Євросоюз пішов на безпрецедентний крок – 4 червня 2022 року Європейський Союз офіційно скасував усі мита і збори з українських товарів, які йдуть на європейський ринок, щоб допомогти відновленню українського бізнесу, який постраждав від війни. Проте для українських товарів залишаються нетарифні бар'єри: зокрема Євросоюз залишив вимоги до оцінки відповідності товарів стандартам якості ЄС, що регулює окрема угода АСАА [1, с. 70].

Запроваджені зміни покращили умови торгівлі України з країнами ЄС, проте, з окремими країнами преференційний режим торгівлі істотно ускладнив не лише економічні, а й політичні відносини. Так, у квітні 2023 року польські фермери розпочали протести, блокуючи пункти пропуску на кордоні, через які українське зерно потрапляло до Польщі. На вимогу протестувальників Польща заборонила імпорту українського насіння соняшнику, кукурудзи, ріпаку та зерна пшениці в серпні 2023 р. Також масові акції протесту фермерів відбувалися у Болгарії, Румунії, Словаччині та Угорщині, які також обмежили ввезення зазначених вище сільськогосподарських продуктів з квітня по жовтень 2023 р. Після цього Європейська комісія зробила висновок про усунення диспропорцій на аграрних ринках Польщі, Болгарії, Румунії, Словаччини та Угорщини та не продовжила дію встановлених обмежень на імпорту українського насіння соняшника та ріпаку, кукурудзи та пшениці. Проте, блокада польсько-українського кордону продовжувалася до травня 2024 р. та негативно вплинула на обсяги експорту української продукції, не лише аграрної, до Польщі [2, с. 44-45].

Висновки. Війна стала важким випробуванням для української економіки, зокрема, і для зовнішньої торгівлі. Блокада портів, руйнування інфраструктури та зниження виробничих потужностей спричинили серйозні втрати в багатьох секторах. Відбулися значні зміни в обсягах експорту, імпорту, географічній та товарній структурі зовнішньої торгівлі. Найбільш постраждали металургійна та переробна промисловість, тоді як аграрний сектор зміг частково відновити свої позиції завдяки міжнародній підтримці, зокрема створенню нових логістичних маршрутів для експорту зернових. Також змінилася структура імпортованих товарів, адже зріс попит на гуманітарну допомогу, технічне обладнання та товари, необхідні для підтримки сільського господарства та функціонування державних інституцій. Географічна структура торгівлі демонструє переорієнтацію України на європейські ринки та посилення співпраці з новими партнерами.

З кожним роком від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі стає все більше. Імпорт продовжує зростати, що вказує на зростаючу залежність від іноземних товарів. З іншого боку, Україна стикається зі значними труднощами у відновленні своєї експортної спроможності.

Після завершення війни Україна має здійснити інноваційну модернізацію, що стане підґрунтям для економічного розвитку. Основним завданням буде структурна перебудова економіки з акцентом на розвиток експортно-орієнтованих, високотехнологічних галузей. Відновлення зовнішньої торгівлі стане критично важливим для економічного відродження країни в найближчі роки. Лише за умови залучення інвестицій та переходу на

інноваційну модель розвитку Україна забезпечити стабільний розвиток економіки та конкурентоспроможність на міжнародному ринку.

Література

1. Єфімова Г. В., Побережець О. О. Зовнішньоекономічна діяльність України в умовах воєнного стану. *Economic Synergy*. 2024. № 2 (12). С. 63-84. DOI: <https://doi.org/10.53920/ES-2024-2-5> (дата звернення: 23.10.2024).
2. Боюн Д. С. Зовнішньоекономічна політика України: фактори формування та механізм її реалізації в умовах війни : кваліфікаційна бакалаврська робота : спец. 292 «Міжнародні економічні відносини» / наук. кер. Д. С. Насипайко. Кропивницький : ЦНТУ, 2024. 83 с. URL: <https://dspace.kntu.kr.ua/handle/123456789/14535> (дата звернення: 23.10.2024).
3. Лахай К. В., Шкурят М. Є. Розвиток міжнародних економічних відносин в Україні під час повномасштабної війни. Концептуальні шляхи розвитку науки та освіти: матеріали XII Міжнар. науково-практ. конф., 29-30 травня 2024 року. Львів : Львівський науковий форум, 2024. С. 55-58. URL: <http://lviv-forum.inf.ua/save/2024/29-30.05/36irnik.pdf#page=56> (дата звернення: 23.10.2024).
4. Нечипорук А., Котова М., Кочубей Д. Експорт України в умовах воєнного стану. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2024. № 5 (130). С. 18-32. DOI: [https://doi.org/10.31617/3.2023\(130\)02](https://doi.org/10.31617/3.2023(130)02) (дата звернення: 23.10.2024).
5. Сьоміна П. М., Ішук Я. В. Сучасний стан зовнішньої торгівлі України в умовах економічної нестабільності. Сучасна статистика: проблеми та перспективи розвитку : матеріали XXI Міжнар. науково-практ. конф. з нагоди Дня працівників статистики. Київ: Інтерсервіс, 2023. С. 262-265. URI: <http://194.44.12.91:8080/xmlui/handle/123456789/273> (дата звернення: 23.10.2024).
6. Вербицька Г. Про вплив війни на динаміку експорту України. Вісник Львівського університету. Серія економічна. 2023. № 64. С. 57-67. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/ves.2023.64.0.6404> (дата звернення: 23.10.2024).
7. Гапак Н., Бойко Я., Алмашій Я., Сігеті Е. Вплив війни на зовнішню торгівлю України. *Věda a perspektivy*. 2023. № 8 (27). С. 9-20. DOI: [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2023-8\(27\)-9-20](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2023-8(27)-9-20) (дата звернення: 23.10.2024).
8. Салій Є. Ю., Салій О. О. Зміни у зовнішньоекономічній діяльності України в умовах війни. Журнал стратегічних економічних досліджень. 2023. № 3 (14). С. 58-71. DOI: <https://doi.org/10.30857/2786-5398.2023.3.6> (дата звернення: 23.10.2024).
9. Суханова М. О., Табачкова Н. А. Зовнішня торгівля України під час війни. Українське сьогодні – 2022: реалії війни та перспективи відновлення країни : матеріали Всеукр. наук. конф., 20-21 жовтня 2022 року. Луцьк : Донецький національний технічний університет, 2022. С. 195-198. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/45896/1/36irka_.pdf#page=195 (дата звернення: 23.10.2024).
10. Дашборд щодо експорту та імпорту українських товарів. Дія Бізнес. URL: https://www.business.diia.gov.ua/analytics/dashboard/dashbord_shchodo_eksportu_ta_importu_tovariv (дата звернення: 23.10.2024).

References

1. Yefimova H. V., Poberezhets O. O. (2024) Zovnishnoekonomichna diialnist Ukrainy v umovakh voiennoho stanu [Foreign economic activity of Ukraine under martial law]. *Economic Synergy*, vol. 12 No 2. pp. 63-84. DOI: <https://doi.org/10.53920/ES-2024-2-5> (accessed October 23, 2024).
2. Boiun D. S. (2024) Zovnishnoekonomichna polityka Ukrainy: faktory formuvannia ta mekhanizm yii realizatsii v umovakh viiny [Foreign economic policy of Ukraine: factors of formation and mechanism of its implementation in the conditions of war]. *Kvalifikatsiina bakalavrska robota : spets. 292 «Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny» / nauk. ker. D. S. Nasypaiko. Kropyvnytskyi : TsNTU. P. 83*. Available at: <https://dspace.kntu.kr.ua/handle/123456789/14535> (accessed October 23, 2024).
3. Lakhai K. V., Shkurat M. Ye. (2024) Rozvytok mizhnarodnykh ekonomichnykh vidnosyn v Ukraini pid chas povnomasshtabnoi viiny [Development of international economic relations in Ukraine during a full-scale war]. *Kontseptualni shliakhy rozvytku nauky ta osvity: materialy XII Mizhnar. naukovo-prakt. konf. (Lviv, May 29-30, 2024)*. pp. 55-58. Available at: <http://lviv-forum.inf.ua/save/2024/29-30.05/Zbirnyk.pdf#page=56> (accessed October 23, 2024).
4. Nechiporuk A., Kotova M., Kochubei D. (2024) Eksport Ukrainy v umovakh voiennoho stanu [Ukraine's exports under martial law]. *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo*. vol. 130 No 5. pp. 18-32. DOI: [https://doi.org/10.31617/3.2023\(130\)02](https://doi.org/10.31617/3.2023(130)02) (accessed October 23, 2024).
5. Somina P. M., Ishchuk Ya. V. (2023) Suchasnyi stan zovnishnoi torhivli Ukrainy v umovakh ekonomichnoi nestabilnosti [The current state of Ukraine's foreign trade in conditions of economic instability]. *Suchasna statystyka: problemy ta perspektyvy rozvytku : materialy XXI Mizhnar. naukovo-prakt. konf. z nahody Dnia pratsivnykiv statystyky (Kyiv)*. pp. 262-265. Available at: <http://194.44.12.91:8080/xmlui/handle/123456789/273> (accessed October 23, 2024).
6. Verbytska H. (2023) Pro vplyv viiny na dynamiku eksportu Ukrainy [About the impact of the war on the dynamics of Ukrainian exports]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii ekonomichna*. No 64. pp. 57-67. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/ves.2023.64.0.6404> (accessed October 23, 2024).
7. Hapak N., Boiko Ya., Almashii Ya., Siheti E. (2023) Vplyv viiny na zovnishniu torhivliu Ukrainy [The impact

of the war on Ukraine's foreign trade]. *Věda a perspektivy*. vol. 27 No 8. pp. 9-20. DOI: [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2023-8\(27\)-9-20](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2023-8(27)-9-20) (accessed October 23, 2024).

8. Salii Ye. Yu., Salii O. O. (2023) *Zminy u zovnishnoekonomichnii diialnosti Ukrainy v umovakh viiny* [Changes in the foreign economic activities of Ukraine in the conditions of war]. *Zhurnal stratehichnykh ekonomichnykh doslidzhen*. vol. 14 No 3. pp. 58-71. DOI: <https://doi.org/10.30857/2786-5398.2023.3.6> (accessed October 23, 2024).

9. Sukhanova M. O., Tabachkova N. A. (2022) *Zovnishnia torhivlia Ukrainy pid chas viiny* [Foreign trade of Ukraine during the war]. *Ukrainske sohodennia – 2022: realii viiny ta perspektyvy vidnovlennia krainy : materialy Vseukr. nauk. konf.* (Lutsk, October 20-21, 2022). pp. 195-198. Available at: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/45896/1/Zbirka_.pdf#page=195 (accessed October 23, 2024).

10. *Dashbord shchodo eksportu ta importu ukrainskykh tovariv* [Dashboard regarding the export and import of Ukrainian goods]. *Diia Biznes*. Available at: https://www.business.diia.gov.ua/analytics/dashboard/dashbord_shchodo_eksportu_ta_importu_tovariv (accessed October 23, 2024).

УДК: 336.228.32

DOI: 10.60022/2(2)-3SD

Склярова Злата Олександрівна

здобувач вищої освіти факультету менеджменту, обліку та інформаційних технологій

Одеський національний економічний університет, Україна

Skliarova Zlata

higher education applicant, Faculty of Management, Accounting and Information Technologies

Odessa National Economic University, Ukraine

ПДФО У СИСТЕМІ ПРЯМОГО ОПОДАТКУВАННЯ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПЛАНУВАННЯ

Анотація. Загальна частка надходжень з податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) у 2024 році є досить вагомою у структурі як місцевих, так і державного бюджету, і з кожним роком вона стає все більш значущою. Наразі навіть існують проекти, які розглядають інші схеми зарахування ПДФО до місцевих бюджетів, тому що це досить великі надходження, які громади зможуть використати з метою власного розвитку та покращення якості життя мешканців.

Однак у складні для України часи економічних викликів, погроз та постійних ризиків варто приділяти особливу увагу оптимізації прибутків не лише державного бюджету, але й доходам звичайних українців. Фізичні особи мають знати, як не нести небажаних витрат, обтяжливих та зайвих податкових навантажень, та як оптимізувати власні прибутки. Адже непослідовність облікового процесу, недостатня гнучкість у сприйнятті законів, недосконалість знань та обмежений погляд на облікові процеси призводять до зайвих витрат.

У статті розглянуто проблемні аспекти планування ПДФО, шляхи оптимізації з ПДФО. Також досліджено методи, що є неприпустимими та шляхи, які необхідно оминати, так як, враховуючи українську законодавчу базу, вони є незаконними в Україні.

Також у статті проаналізовано специфіку планування ПДФО у системі прямого оподаткування, виокремлено принципи та методи планування, а також стратегії оптимізації податкових обов'язків. Досліджено вплив податкового законодавства на можливості планування ПДФО з урахуванням особливостей української системи оподаткування. Результати дослідження дають змогу зробити висновки щодо ефективних підходів до планування податків в Україні.

Ключові слова: оподаткування, ПДФО, пряме оподаткування, планування податків, оптимізація податків.

VAT IN THE DIRECT TAXATION SYSTEM: PROBLEM ASPECTS OF PLANNING

Abstract. In 2024, the overall share of revenues from the personal income tax (PIT) is quite significant in both local and state budgets, and it is becoming increasingly important each year. Currently, there are even projects considering other schemes for allocating PIT to local budgets because these are significant revenues that communities can use for their own development and improving the quality of life for residents.

However, in the complex times of economic challenges, threats, and constant risks facing Ukraine, special attention should be paid to optimizing incomes not only for the state budget but also for the incomes of ordinary Ukrainians. Individuals should know how to avoid unwanted expenses, burdensome and unnecessary tax burdens, and how to optimize their own incomes.

This article thoroughly examines the problematic aspects of PIT planning, ways to optimize expenses related to PIT, as well as the legislative framework that allows citizens who have the right to do so to reduce their tax burden and, accordingly, increase their incomes. Also considered are methods that are unacceptable and ways that need to be avoided, as they are illegal in Ukraine.

The article also analyzes the specifics of PIT planning in the system of direct taxation, identifies the principles and methods of planning, as well as strategies for optimizing tax obligations. The impact of tax legislation on the possibilities of PIT planning is studied, taking into account the specifics of the Ukrainian taxation system. The results of the research allow conclusions to be drawn about effective approaches to tax planning in Ukraine.

Furthermore, it is essential to highlight the importance of financial literacy and awareness among individuals regarding tax planning. Educating citizens about the various provisions of tax laws, available deductions, and legitimate strategies for reducing tax liabilities can empower them to make informed financial decisions and maximize their disposable income.

Additionally, amidst the evolving economic landscape, policymakers should continuously review and update tax

policies to ensure they remain equitable, efficient, and conducive to economic growth. Balancing the need for revenue generation with the goal of fostering a business-friendly environment and supporting individual prosperity requires careful consideration and ongoing evaluation of tax laws and regulations.

In conclusion, effective PIT planning is crucial for both individuals and the broader economy of Ukraine. By implementing sound tax planning strategies, individuals can minimize their tax burden while contributing to the sustainable development and prosperity of the country.

Keywords: taxation, personal income tax, personal income tax, direct taxation, tax planning, tax optimization.

Постановка проблеми. В умовах сучасної економіки питання оптимізації податкових виплат стають дуже актуальними як для фізичних осіб, так і підприємств. Одним із ключових аспектів оптимізації податків є планування податкових виплат, зокрема ПДФО у системі прямого оподаткування.

ПДФО – це податок, яким оподатковуються доходи фізичних осіб від різних джерел.

Об’єктом дослідження є процес планування ПДФО, що включає в себе аналіз методів оптимізації податкових виплат та їх вплив на фінансовий стан фізичних осіб. Предметом дослідження є особливості планування ПДФО в системі прямого оподаткування, включаючи розрахунок податкових виплат, використання податкових пільг та інших інструментів оптимізації податків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні питання справляння ПДФО, їх елементи та специфіка сплати досліджувалося багатьма вченими: Андрієнко К., Артюх О., Лавришина С. тощо. У роботи авторів Андрієнко О. та Артюх О. [1] освітлено загальні проблемні аспекти податкової системи України та окремо прямих і непрямих податків, однак питання оптимізації ПДФО для платників було розкрито загально.

У кваліфікаційній роботі Лавришина С. [2] не було надано практичних рекомендацій щодо планування та оптимізації ПДФО.

У праці Онищенко В. [3] не розглядалися напрямки планування ПДФО, не було надано практичних порад стосовно оптимізації податкових навантажень.

Автори Колесник В. та Краска В. [4, 5] освітили проблему ухилення від сплати ПДФО в Україні, урахували статистичні дані, однак не надали практичних рекомендацій безпосередньо для платників ПДФО, або ж рекомендації були надані в недостатньому обсязі.

Метою статті є розгляд та аналіз особливостей планування ПДФО у системі прямого оподаткування з метою виявлення ефективних стратегій оптимізації податкових виплат та підвищення фінансової стабільності фізичних осіб.

Завдання дослідження:

- визначити стратегії планування ПДФО, які допоможуть оптимізувати податкові навантаження. Изменить на оптимізації. оподаткування
- запропонувати рекомендації щодо оптимізації податкових виплат з урахуванням сучасних тенденцій в податковому законодавстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Обчислення ПДФО в Україні вимагає уважності та ретельного вивчення податкових правил, що регулюють цей процес, для відповідності вимогам законодавства та уникнення податкових ризиків.

На 2024 рік ставки ПДФО в Україні залишаються незмінними (табл.1).

Таблиця 1

Ставки ПДФО у 2024 році			
18%	9%	5%	0%
- заробітна плата - винагороди -оподаткування третього проданого за рік об’єкта нерухомості та наступних	дивіденди нерезидентам або суб’єктам-неплатникам податку на прибуток	-продаж другого за рік об’єкта нерухомості -продаж першого об’єкта нерухомості за рік, який був у власності менше 3 років -подарунки та спадщина	- продаж першого об’єкта нерухомості за рік - спадщина від близьких родичів, які не входять до 1 та 2 кола споріднення - подарунки від чоловіка/дружини

Джерело: [3]

Щодо статистики, в Україні ведеться систематичний моніторинг оподаткування фізичних осіб, включаючи збір даних про обсяги оподаткування, середній рівень оподаткування у різних групах населення та інші параметри. Ця статистика допомагає уряду здійснювати аналіз ефективності податкової політики та приймати відповідні рішення для її удосконалення. Такі дані також можуть використовуватися для прогнозування податкових надходжень та розробки податкових стратегій у майбутньому.

ПДФО сплачується до місцевих бюджетів, однак на початку 2024 року у Верховній Раді було зареєстровано вже 16 ініціатив щодо зміни порядку зарахування ПДФО. Запити надходили від територіальних громад. Викликані вони були утвореною диспропорцією між територіальними бюджетами різних громад. Так як ПДФО

сплачується до бюджету територіальної громади, у якій зареєстрований роботодавець, а не сам платник податку (робітник), великі громади мають більше надходжень з ПДФО, тому що переважна більшість роботодавців зареєстрована у великих містах, однак працевлаштовуються там люди з малих міст та селищ. І весь потік коштів з ПДФО прямує до великих міст. Селища не мають достатньо ресурсів для розвитку, так як їх бюджет недостатньо поповнюється.

Передбачається, що зміна механізму зарахування ПДФО за місцем реєстрації платника дозволить значно підвищити надходження до бюджетів невеликих за чисельністю громад [6, с. 1].

Надходження з ПДФО – це значна частина місцевих бюджетів. Так на Полтавщині за 2023 рік основним податковим джерелом надходжень до бюджету області був ПДФО, питома вага якого в загальному фонді становила 63,6% [7, с. 1]. Це дуже вагома частка.

У свою чергу в 2023 році основними бюджетотворюючими джерелами доходів загального фонду бюджету Одеської міської територіальної громади були 4 джерела, серед яких також ПДФО. Питома вага ПДФО у фактичних надходженнях загального фонду у 2023 році становила 59,5%, або 6460 млн грн, що на 0,2% перевищило план [8]. Цей показник незначно поступається показникам Полтавської області, так як це теж переважна частина усіх зарахувань.

Однак маємо розуміти, що до 2022 року надходження з ПДФО були майже у декілька разів меншими у кожному регіоні. Це безпосередньо пов'язано з мобілізацією в Україні. У зв'язку з тим, що у 2022 році кількість військових зросла з 250 тис. осіб до 700 тис. осіб, відповідно грошове утримання військових стало найбільшою статтею видатків загального фонду державного бюджету, а видатки за іншими статтями скоротилися, «військове» ПДФО значно помножило частку зарахувань з ПДФО у місцевих та державному бюджетах [9].

На 01.03.2024 у загальній структурі доходів Державного бюджету України частка ПДФО складала 10,8% (рис.1).

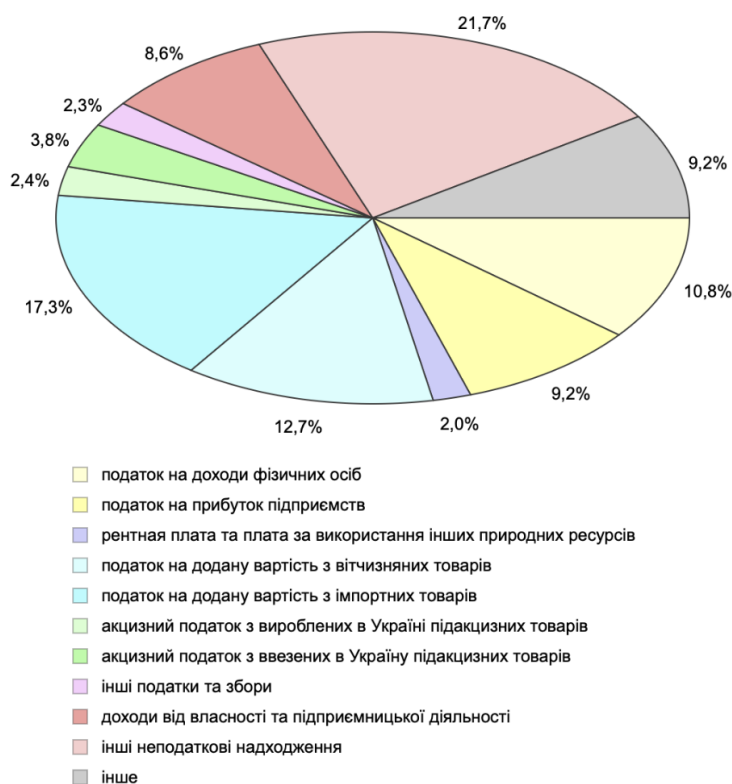

Рис.1. Структура доходів Державного бюджету України на 01.03.2024
Джерело: [10]

За прогнозами Міністерства фінансів України, основним джерелом надходжень загального фонду у 2024 році буде ПДФО, що становитиме 60,9% від показника доходів загального фонду 2024 року.

Враховані в бюджеті показники ПДФО на 2024 рік до місцевих бюджетів становлять 270,1 млрд грн (рис. 2). Факторами впливу на спад надходжень ПДФО у 2024 році, який становить – 18,2% до очікуваного показника 2023 року, є застосування нормативу розподілу податку відповідно до норм бюджетного законодавства (без врахування податку на доходи фізичних осіб від грошового забезпечення військовослужбовців) із врахуванням поступового зростання ділової активності суб'єктів господарювання, виходячи з можливостей в періоди дії воєнного стану та ліквідації наслідків збройної агресії проти України.

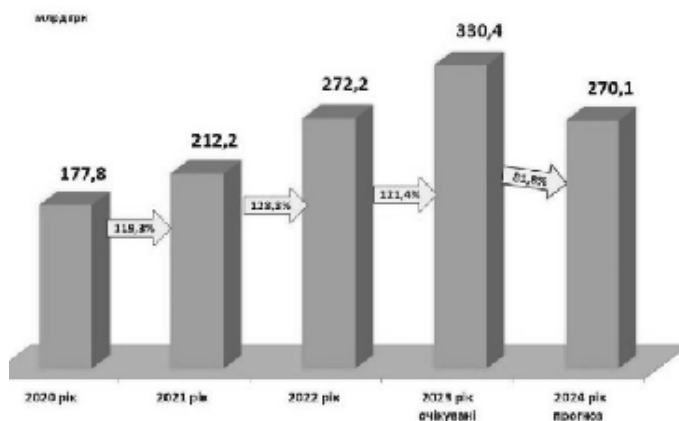

Рис. 2. Динаміка надходжень ПДФО до місцевих бюджетів
Джерело: [11, с. 11]

Враховуючи вагомість частки ПДФО у загальній структурі доходів держави, за зарахуванням податку до бюджету має здійснюватися особливий контроль.

Відомо, що ПДФО є прямим податком, це дає можливість державі відслідковувати доходи громадян, які провадять свою діяльність на території України, так як розмір податку залежить безпосередньо від суми доходу особи. Однак основним недоліком такої досить простої системи є ухилення від сплати ПДФО.

Найбільш розповсюдженою схемою ухилення від сплати податків є реєстрація суб'єкту за кордоном (переважно в офшорних зонах), хоча свою діяльність він провадить на території України. Розвиток тіньової економіки, яка безперервно функціонує в Україні вже багато років, шахрайство, корупція, заниження чи приховування прибутку, провадження незаконної діяльності та банальна несплата податків щорічно коштують Бюджету держави чималих коштів. Згідно зі звітом міжнародної організації Global Financial Integrity, протягом останніх 10 років з України було виведено близько 116 млрд. дол., що становить приблизно 9,4 % від ВВП кожного року [4, с. 2; 12]. Законом передбачені покарання за ухилення від сплати податків, але часто наведені схеми важко відслідкувати. Однак, які причина масового ухилення від сплати ПДФО [5, с. 1-2]:

- високі податкові ставки: це стосується переважно осіб, чиї доходи є досить високими, та вони починають реєструвати джерела своїх доходів в офшорах;
- складність Податкового кодексу України (ПКУ): не завжди особам, чия діяльність не пов'язана з постійним моніторингом законодавства, легко знаходити однозначні відповіді на питання, які стосуються їх податкового навантаження;
- корупція – головна перепона для успішного створення та законного і безперервного ведення бізнесу в державі.

Владою безперервно проводяться заходи податкового контролю, які передбачають систематичні планові та позапланові для зміцнення прозорості, підвищення контролю, підвищення податкової свідомості громадян тощо.

Фізичні особи мають правильно планувати своє податкове навантаження з ПДФО, щоб воно не ставало для них обтяжливим, оминаючи незаконне ухилення від сплати податку.

Планування ПДФО є важливим аспектом фінансового управління для максимізації ефективності оподаткування та зменшення податкових виплат. Ефективне планування ПДФО може включати в себе використання податкових пільг, відстрочення доходів або зниження податкових витрат через витрати на освіту, медичне страхування тощо. Наприклад, особи можуть скористатися податковими пільгами на освіту для зменшення загальної суми податкових виплат.

Існують різні стратегії планування ПДФО, які можуть бути використані громадянами для зниження податкового навантаження.

Деякі з них включають:

1. Використання податкових вирахувань: громадяни можуть скористатися різноманітними податковими вирахуваннями, які дозволяють зменшити обсяг доходів, що підлягають оподаткуванню. Це може включати витрати на освіту, медичні послуги, іпотеку тощо.
2. Використання пенсійних та інвестиційних рахунків: окрім заощадження на пенсійних рахунках, інвестиції в пенсійні та інвестиційні фонди можуть допомогти зменшити оподаткування на прибуток від інвестицій.
3. Оптимізація джерел доходу: розподілення доходів між різними джерелами може допомогти знизити загальний рівень оподаткування. Наприклад, отримання доходу від дивідендів чи відсотків може мати інші ставки оподаткування, ніж заробітна плата.
4. Використання податкових кредитів та знижок: деякі сімейні та особисті обставини можуть дозволити

отримати податкові кредити або знижки. Наприклад, наявність дітей або осіб з інвалідністю може призвести до отримання податкових вигод.

5. Консультування фахівцями з оподаткування: отримання консультації від професійних фахівців з оподаткування може допомогти розробити індивідуалізовану стратегію планування податків, що враховуватиме особисті фінансові цілі та обставини.

Важливо пам'ятати, що планування податків повинно відбуватися в межах закону та етичних норм. Жодна стратегія не повинна порушувати законодавство або створювати податкові ризики для фізичної особи.

Планування ПДФО в системі прямого оподаткування має численні переваги, а саме:

1) Можливість максимально використовувати доступні податкові вирахування, знижки та інші вигоди, що дозволяє значно зменшити податкові виплати. Наприклад, податкова соціальна пільга (ПСП), значно зменшує податкове навантаження, однак отримати її можуть не всі, а лише люди з низьким рівнем доходів. Також існує податкова знижка – інструмент, доступніший за ПСП, яка дозволяє повернути частину сплаченого ПДФО після подання річної податкової декларації. Згідно зі статтею 166 Податкового кодексу України, скористатися податковою знижкою мають право [13]:

- резиденти України, громадяни України або особи з іноземним громадянством, які перебувають на території нашої країни більше, ніж 183 дні протягом усього року;

- особи, які понесли певні витрати, пов'язані з придбанням товарів, послуг або оплатою робіт резидента (фізичної або юридичної особи), що мають документально зафіксовані підтвердження. Якщо громадянин сплатив навчання своєї дитини в закордонному навчальному закладі, права на податкову знижку він не має;

- особи, які отримують офіційну заробітну плату або працюють за договорами цивільно-правового характеру, які платять ПДФО. Якщо громадянин зареєстрований як фізична особа-підприємець (ФОП), він не має права на податкову знижку, оскільки не є платником ПДФО.

1. Зменшення податкових обов'язків: шляхом оптимізації структури доходів та витрат можна знизити загальний рівень оподаткування, що дозволяє зекономити кошти або перерозподілити їх на інші цілі. Далі в статті буде надано конкретні рекомендації.

2. Планування майбутніх витрат: податкове планування дає можливість фізичним особам попередньо розрахувати їхні податкові зобов'язання та зробити необхідні заходи для мінімізації їхнього впливу на фінансове становище.

3. Підвищення фінансової стабільності: зменшення податкового тягаря дозволяє фізичним особам зберігати більше грошей у власному розпорядженні, що може бути використано для покращення фінансової стабільності та зменшення фінансових ризиків.

Отже, планування ПДФО дозволяє громадянам та підприємцям ефективно управляти своїми фінансами, знижувати податкові обов'язки та збільшувати фінансові можливості.

Незважаючи на переваги, стратегії планування ПДФО мають свої недоліки:

1. Складність правил і обмежень: податкове законодавство може бути складним і вміщувати багато обмежень, які обмежують можливості планування податків. Наприклад, деякі податкові вигоди можуть бути доступні лише за певних умов, або мають обмеження щодо суми витрат. Наприклад, ПСП або податкова знижка. Особи часто не мають бажання розбиратися з умовами отримання цих вигід, або ж елементарно не можуть пройти до кінця «бюрократичне коло».

2. Податковий аудит і штрафи: якщо податковий орган визначить, що стратегія планування податків була використана з метою ухилення від сплати податків або порушення законодавства, це може призвести до податкового аудиту та накладення штрафів.

3. Негативне сприйняття громадськістю: деякі методи планування податків можуть бути сприйняті громадськістю як неетичні або недостатньо соціально відповідальні. Це може негативно вплинути на репутацію та стосунки з клієнтами чи співробітниками. Це спричинено тим, що іноді люди, на жаль, дійсно зловживають своїми можливостями, і тому часто це виглядає як обхід законодавства. Найелементарніший приклад, який можна навести – багатодітна мати-одиначка, яка фактично перебуває у шлюбі, однак це не задокументовано. Такі люди користуються всіма пільгами, які надає держава, однак не на всі вони мають право. З іншого боку розглянемо реєстрацію бізнесу в інших містах та країнах. Це, на перший погляд, цілком законно, однак часто підприємницька діяльність ведеться на території України, а реєструється не на ній. Розглянемо і третій бік. Деякі особи (часто пенсіонери) не користуються своїми соціальними пільгами через страх суспільного осуду, це питання скоріш психологічне та досить суб'єктивне, тому на ньому не будемо зупинятися.

4. Зміна законодавства: податкове законодавство може змінюватися з часом, що може вплинути на ефективність планування податків. Нові правила або обмеження можуть скасувати попередні податкові вигоди чи змінити стратегії планування.

Отже, при використанні стратегій планування ПДФО важливо усвідомлювати ці недоліки та дотримуватися вимог законодавства, етичних норм та принципів соціальної відповідальності.

Під час планування податкових виплат важливо враховувати не лише поточні, але й майбутні податкові зобов'язання.

Одним з ефективних методів є регулярне моніторинг податкових законодавчих змін, майбутніх проектів

та їх впливу на податкові обов'язки. Крім того, рекомендується звернутися до кваліфікованого фахівця з податкового планування для отримання індивідуальних консультацій.

Узагальнюючи вищевикладене дослідження, доцільним буде навести деякі практичні поради платникам податків щодо законного планування та оптимізації власного податкового навантаження з ПДФО.

Серед податківців часто використовується поняття «додаткове благо». Це надання робітникам (або в деяких випадках неробітникам) певних бонусів у грошовому чи негрошовому еквіваленті, однак дані привілеї не мають відношення до виконання обов'язків трудового найму і не є зарплатою. Ці виплати перелічені у пп. «а» - «е» пп. 164.2.17 ПКУ. Якщо переданий об'єкт чи кошти кваліфіковані як додаткове благо та не є заробітної платою, то дані суми не є об'єктом обчислення єдиного соціального внеску (ЄСВ), проте підлягають нарахуванню ПДФО з певними нюансами. Однак іноді підприємство має можливість оформити надання нематеріальних благ як подарунок. Відомо, що у статті 165 пункт 165.1 підпункт 165.1.39 ПКУ сказано, що до оподаткованих доходів не відносяться об'єкти, вартість яких не перевищує 25 відсотків однієї мінімальної місячної заробітної плати. Проте варто пам'ятати, що винятком у цьому випадку є грошові виплати у будь-якій сумі. Також не оподатковується та не включається до загального місячного або річного оподатковуваного доходу платника податку благодійна, у тому числі гуманітарна допомога, яка надходить на його користь у вигляді коштів або майна (безоплатно виконаної роботи, наданої послуги) та відповідає вимогам, визначеним пунктом 170.7. Варто особливо взяти до уваги всю статтю 165 ПКУ, так як там детально перелічено послуги, надання яких не оподатковується ані ПДФО, ані військовим збором (вартість допомоги на лікування та медичне обслуговування, оплата навчання у вітчизняних вищих та професійно-технічних навчальних закладах, допомога на поховання померлого працівника тощо).

У разі, якщо працівнику необхідно надати лікарняні, роботодавець може запропонувати альтернативу – надання допомоги на лікування. Тому що, згідно з пп. 165.1.19 ПКУ, кошти або вартість майна (послуг), що надаються як допомога на лікування та медичне обслуговування платника ПДФО, або його члена сім'ї першого ступеня споріднення, за умови документального підтвердження витрат, пов'язаних із наданням зазначеної допомоги (у разі надання коштів) для придбання препаратів або інших необхідних для лікування предметів (послуг), за рахунок коштів благодійної організації, не включаються до загального оподатковуваного доходу та, відповідно, не підлягають оподаткуванню ПДФО. Повинні бути документи, які підтверджують, що фізична особа має потребу в лікуванні та медичному обслуговуванні. Звісно, не завжди це може замінити лікарняні, однак у більшості випадку така альтернатива можлива.

Ще один приклад зменшення податкових витрат з ПДФО пов'язана із виплатою зарплати працівникам, чия робота передбачає постійні поїздки [14, с. 2]. У разі, коли робітник знаходиться не на своєму робочому місці, за яким він є зареєстрованим, а в поїзді, ми маємо право нараховувати не зарплату, а витрати на відрядження, яка фактично відіграватиме роль зарплати у ці періоди. Адже відповідно до пп. «а» пп. 170.9.1 ПКУ будь-які витрати на відрядження не включаються до оподатковуваного доходу платника податку. Але має бути ряд документів, які підтверджують відрядження:

- запрошень сторони, що приймає, діяльність якої збігається з діяльністю сторони, що відряджає;
- укладеного договору чи контракту;
- інших документів, які встановлюють або засвідчують бажання встановити цивільно-правові відносини;
- документів, що засвідчують участь відрядженої особи в переговорах, конференціях або симпозіумах, інших заходах, які проводяться за тематикою, що збігається з господарською діяльністю сторони, що відряджає.

Це цілком логічна процедура, так як від'їзди робітника і є фактично відрядженням. Однак все одно іноді це може відображатися як звичайне нарахування зарплати, тому що так простіше. Але відображення відпустки в обліку значно зекономить кошти, які потенційно могли направитися на сплату ПДФО.

Застосування цих практичних порад може допомогти зменшити податкові зобов'язання та максимізувати використання доступних податкових вигід.

Висновки. Правильне планування ПДФО – інструмент, що може значно знизити обсяг витрат. Через елементарне небажання розглянути інші варіанти, дещо змінити звичні алгоритми операцій, ширше поглянути на процес обліку, фізичні особи несуть зайві витрати, 18% від суми доходів – це чимало. Однак і зловживати можливістю зменшення ПДФО не варто, так як законодавство може кваліфікувати це як злочин, тоді втрати будуть значно більшими. Необхідно розглядати детально кожний підпункт ПКУ, аби обрана стратегія мала всі підстави бути законною, визнаною, підкріпленою всіма необхідними документами.

Послідовне та грамотне планування свого податкового навантаження значно підвищить рівень фінансової стабільності, ділової активності, платоспроможності та законодавчої обізнаності громадян.

Література

1. Андрієнко К., Артюх О. Проблемні аспекти сучасної податкової системи України. *International Science Journal of Management, Economics & Finance*. Vol. 2, No. 4, 2023, pp. 01-10. DOI: 10.46299/j.isjmef.20230204.01. С.1-10. (дата звернення: 10.04.2024)
2. Лавришин С.Ю. Ухилення від оподаткування: причини, наслідки та протидія. – Рукопис. Львів, 2023. 65 с.

3. Онищенко В. Податок на доходи фізичних осіб (ПДФО). Головбух. URL: <https://buhplatforma.com.ua/article/9210-pdf-u-2022-rots>.
4. Колесник В. Сучасні проблеми ухилення від сплати податків та шляхи їх вирішення. Світ наукових досліджень : бірник тез доп. міжнар. науково-практ. інтернет-конф. з економіки, інформ. систем і технологій, психології та педагогіки, м. Тернопіль, 26–27 трав. 2022 р. Тернопіль, 2022. С. 14–17. URL: <https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/38407/1/36ірник%2026%20травня.pdf#page=14>.
5. Краска В. Ухилення від сплати податків в Україні: причини та методи боротьби. Фіскальна політика України в умовах євроінтеграційних процесів : 36. матеріалів XX Всеукр. науково-практ. конф. студентів і молодих вчен., м. Тернопіль, 25 трав. 2023 р. Тернопіль, 2023. С. 76–77. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/49479/1/Краска%20Вікторія.pdf>.
6. Новий механізм зарахування ПДФО: розрахунок впливу змін на розвиток громад. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/novy-mekhanizm-zarakhuvannia-pdf-rozrakhunok-vplyvu-zmin-na-rozvytok-hromad>.
7. Пругло Я. У 2023 році пдфо залишився основним джерелом надходжень до бюджетів громад – 12,4 млрд грн. Полтавщина. URL: <https://poltava.to/news/75441/>.
8. Поворозник В. За час війни доходи громад від «військового» ПДФО зросли у вісім разів. уряд планує віддати їх на зброю. Forbes Ukraine. URL: <https://forbes.ua/money/za-chas-viyni-dokhodi-gromad-vid-pdf-zbilshilis-u-visim-raziv-uryad-planue-viddati-ikh-na-zbroyu-ekonomist-vasil-povoroznik-rozpoviv-u-chomu-sut-rishennya-ta-zibrav-vsi-za-y-proti-initsia-27092023-16285>.
9. Доходи держбюджету України. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/income/>.
10. Про Державний Бюджет України на 2024 рік : Проект Закону України від 15.09.2023 р. № 05110-08-6/25507. URL: https://ns-mrada.cg.gov.ua/web_docs/6694/2023/09/docs/Бланк_МФУ_вих_дний_30000.pdf.
11. Офіційний сайт міжнародної організації Global Financial Integrity. URL: <http://www.gfintegrity.org>.
12. Податковий кодекс України // Затверджено Верховною Радою України від 02.12.2010 № 2755-VI (редакція від 01.04.2024). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/275517?find=1&text=165.1.39#w1_5.
13. Біленька М. Відрядження дистанційного працівника: як оформляти та подавати авансовий звіт. Бухгалтер.UA. URL: https://buh.ligazakon.net/aktualno/13268_vdryadzhennya-dstantsynogo-pratsvnika-yak-oformlyati-ta-podavati-avansoviy-zvt.

References

1. Andriienko, K., & Artiukh, O. (2023). Problematic aspects of the modern tax system of Ukraine. *International Science Journal of Management, Economics & Finance*, 2(4), 01-10. DOI: 10.46299/j.isjmef.20230204.01.
2. Lavryshyn, S.Y. (2023). Tax evasion: causes, consequences, and counteraction. Manuscript. Lviv, Ukraine: Independent.
3. Onyshchenko, V. (n.d.). Personal Income Tax (PIT). *Holovbukh*. Retrieved from: <https://buhplatforma.com.ua/article/9210-pdf-u-2022-rots>.
4. Kolesnyk, V. (2022). Modern problems of tax evasion and ways to address them. *World of Scientific Research: Collection of abstracts of the International Scientific and Practical Internet Conference on Economics, Information Systems and Technologies, Psychology and Pedagogy*, May 26-27, 2022. Ternopil, Ukraine: Ternopil University. Retrieved from: <https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/38407/1/36ірник%2026%20травня.pdf#page=14>.
5. Kras'ka, V. (2023). Tax evasion in Ukraine: causes and methods of combating. *Fiscal policy of Ukraine in the context of European integration processes: Collection of materials of the XX All-Ukrainian Scientific and Practical Conference of Students and Young Scientists*, May 25, 2023. Ternopil, Ukraine: Ternopil University. Retrieved from: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/49479/1/Краска%20Вікторія.pdf>.
6. New mechanism for PIT allocation: assessing the impact of changes on community development. *Government Portal*. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/news/novy-mekhanizm-zarakhuvannia-pdf-rozrakhunok-vplyvu-zmin-na-rozvytok-hromad>.
7. Pruhlo, Y. (2023). In 2023, PIT remained the main source of revenues for communities - UAH 12.4 billion. *Poltava Region*. Retrieved from: <https://poltava.to/news/75441/>.
8. Povoroznyk, V. (n.d.). During the war, community incomes from «military» PIT increased eightfold; the government plans to allocate them to weapons. *Forbes Ukraine*. Retrieved from: <https://forbes.ua/money/za-chas-viyni-dokhodi-gromad-vid-pdf-zbilshilis-u-visim-raziv-uryad-planue-viddati-ikh-na-zbroyu-ekonomist-vasil-povoroznik-rozpoviv-u-chomu-sut-rishennya-ta-zibrav-vsi-za-y-proti-initsia-27092023-16285>.
9. Revenues of the State Budget of Ukraine. Official website of the Ministry of Finance of Ukraine. Retrieved from: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/income/>.
10. On the State Budget of Ukraine for 2024: Draft Law of Ukraine dated September 15, 2023, No. 05110-08-6/25507. Retrieved from: https://ns-mrada.cg.gov.ua/web_docs/6694/2023/09/docs/Бланк_МФУ_вих_дний_30000.pdf.
11. Official website of the international organization Global Financial Integrity. Retrieved from: <http://www>.

gfintegrity.org.

12. Tax Code of Ukraine // Approved by the Verkhovna Rada of Ukraine on December 2, 2010, No. 2755-VI (as amended on April 1, 2024). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/275517?find=1&text=165.1.39#w1_5.

13. Bilen'ka, M. (n.d.). Business trips of remote workers: how to arrange and submit an advance report. Buchhalter.UA. Retrieved from: https://buh.ligazakon.net/aktualno/13268_vdryadzhennya-distantynogo-pratsvnika-yak-oformlyati-ta-podavati-avansoviy-zvt.).

УДК 005.53

DOI: 10.60022/2(2)-4SD

Гнилянська Ольга Василівнакандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту
Львівський торговельно-економічний університет, Україна**Hnylianska Olha**Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Management
Lviv University of Trade and Economics, Ukraine

ORCID: 0000-0001-9416-8055

АДАПТАЦІЯ МЕНЕДЖМЕНТУ ДО ВИКЛИКІВ «ІНДУСТРІЇ 4.0»: ВІДМІННОСТІ ТА СТРАТЕГІЇ

Анотація. Сучасна «Індустрія 4.0» призводить до кардинальних змін у способах виробництва та управління бізнесом. В науковому дослідженні проводиться аналіз процесів адаптації менеджменту до викликів «Індустрії 4.0» та вивчає ключові відмінності та стратегії, які стають важливими для підприємств.

Стаття розкриває вплив використання передових технологій, таких як Інтернет речей, штучний інтелект та автоматизація, на процеси управління. Автор досліджує збільшений фокус на зборі та аналізі даних, які дозволяють приймати більш обґрунтовані стратегічні рішення. Також обговорюється необхідність адаптації робочої сили до нових технологій та підвищення кваліфікації співробітників.

В науковому дослідженні також надаються рекомендації для підприємств щодо успішної адаптації до «Індустрії 4.0», включаючи розробку стратегій збору та використання даних, створення команд для впровадження нових технологій та сприяння культурі інновацій та гнучкості в організації.

Ключові слова: адаптація бізнесу, цифрова трансформація, інтернет речей (IoT), штучний інтелект (AI), автоматизація процесів, дані та аналітика, гнучкість та інновації.

ADAPTING MANAGEMENT TO THE CHALLENGES OF «INDUSTRY 4.0»: DIFFERENCES AND STRATEGIES

Abstract. Modern «Industry 4.0» leads to dramatic changes in the way business is produced and managed. The research analyzes the processes of management adaptation to the challenges of Industry 4.0 and examines the key differences and strategies that are becoming important for enterprises.

The article reveals the impact of the use of advanced technologies, such as the Internet of Things, artificial intelligence, and automation, on management processes. The author explores the increased focus on collecting and analyzing data to make more informed strategic decisions. The author also discusses the need to adapt the workforce to new technologies and to improve the skills of employees.

The research also provides recommendations for businesses to successfully adapt to «Industry 4.0», including developing strategies for collecting and using data, creating teams to implement new technologies, and promoting a culture of innovation and flexibility in the organization.

Keywords: business adaptation, digital transformation, Internet of Things (IoT), artificial intelligence (AI), process automation, data and analytics, agility and innovation.

Постановка проблеми. У сучасному світі «Індустрія 4.0» стає все більш впливовою та революційною силою, яка змінює спосіб, яким функціонують підприємства та організації. Інтеграція передових технологій, таких як Інтернет речей, штучний інтелект, автоматизація та аналітика даних, викликає суттєві зміни в управлінських практиках і бізнес-стратегіях. Проблема полягає в тому, що багато підприємств і організацій недостатньо підготовлені до цієї нової реальності. Традиційні методи управління і бізнес-моделі не завжди відповідають вимогам індустрії 4.0, що може призводити до втрат конкурентних переваг і втрат на ринку. Отже, головною проблемою є необхідність адаптації менеджменту до викликів індустрії 4.0 з урахуванням її відмінностей та розробка ефективних стратегій управління для забезпечення успішного функціонування підприємств у цьому новому цифровому середовищі. Зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями даної теми:

1) Адаптація до цифрової трансформації (важливим завданням є розробка стратегій та методів адаптації менеджменту до вимог індустрії 4.0. Це передбачає вивчення впливу нових технологій на бізнес-процеси, розробку підходів до оптимізації та автоматизації діяльності).

2) Мінімізація ризиків інтеграції (у важливих практичних завданнях входить забезпечення кібербезпеки, оскільки із збільшенням підключеного обладнання та обміну даними зростає загроза кібератак).

3) Управління змінами та персоналом (інтеграція нових технологій може вимагати переосмислення ролей та навичок персоналу. Ефективне управління цими змінами є важливим завданням для підприємств).

4) Оптимізація виробництва та бізнес-процесів (завданням є розробка стратегій оптимізації виробництва, що ґрунтуються на використанні IoT, аналітиці даних та автоматизації для зниження витрат та підвищення продуктивності).

5) сприяння інноваціям і конкурентоспроможності (дослідження та практична робота в області стратегій інноваційного менеджменту дозволяють підприємствам підтримувати конкурентоспроможність у швидкозмінному бізнес-середовищі).

Отже, вирішення цих наукових та практичних завдань допоможе організаціям успішно адаптуватися до викликів «Індустрії 4.0» та забезпечити свою стійкість та конкурентоспроможність у цьому новому бізнес-середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджуючи основні тенденції розвитку індустрії 4.0, вважаємо за необхідне встановити основні риси попередніх промислових революцій. Так, перша почалася наприкінці VIII ст. зі збільшенням використання енергії пари та води та призвела до переходу від ручних методів виробництва до машин (тобто механізації); друга почалась наприкінці XIX століття зі збільшення використання електричної енергії, що дозволило масове виробництво (тобто інтенсивне використання електроенергії); під час третьої – почали використовувати електроніку та інтернет-технології 1970-х років і автоматизоване виробництво (тобто цифровізацію) [1–9]. Розвиток ринку, інтернаціоналізація та зростання конкурентоспроможності призвели до появи так званої Четвертої промислової революції та паралельного розвитку як концепції Індустрії 4.0, яка базується на розвитку повністю автоматизованого та інтелектуального виробництва, здатного автономно спілкуватися з основними корпоративними гравцями [10, с. 78]. Індустрія 4.0 базується на горизонтальній і вертикальній інтеграції виробничих систем, що керуються обміном даними в реальному часі та гнучким виробництвом, щоб забезпечити індивідуальне виробництво [11, с. 34–35, 12, с. 65]. Четверта промислова революція призведе до повної автоматизації та цифровізації процесів, а також використання електроніки та інформаційних технологій (IT) у виробництві та послугах у приватному середовищі [13, с. 34].

McKinsey Global Institute визначає Четверту промислову революцію як епоху «кіберфізичних систем» — систем, які об'єднують обчислення, мережу та фізичні процеси та містять безліч технологій, які охоплюють мобільні пристрої, Інтернет речей (IoT), штучний інтелект (AI), робототехніка, кібербезпека та 3D-друк [7, с. 76]. Отже, «наслідки розвитку таких технологій, як 3D-друк, послуги онлайн-продажів, такі як автосервіси, медичні огляди з дому, замовлення їжі, що надсилається безпосередньо з магазину в холодильник, і так далі, матимуть значний вплив на зміни на малих і середніх підприємствах (МСП)» [12, с. 2]. Згідно з далекоглядною роботою Шваба (Schwab), Четверта промислова революція розвивається експоненціально, а не лінійно, що не тільки змінює «що» і «як» робити речі, але також «хто» ми є [2, с. 12–15]. Так, наприклад, Пан М. (Pan M.) та ін. стверджують, що «Індустрія 4.0 представляє здатність промислових компонентів спілкуватися один з одним» [9, с. 64–65]. Водночас, Ковач Дж. та Кот С. (Kovacs, G.; Kot, S.) стверджують, що «суттю концепції «Індустрії 4.0» є впровадження мережевих інтелектуальних систем, які реалізують саморегульоване виробництво: люди, машини, обладнання та продукти будуть спілкуватися один з одним» [2, с. 122]. На сьогоднішній день опубліковані значні наукові доробки в сфері менеджменту, які вивчають основні зміни в моделях управління бізнесом і основних компонентах фірм. Так, на найбільшу увагу заслуговує академічна дискусія про Індустрію 4.0, аналіз її змісту та детальний опис, а також пояснення її можливих майбутніх розробок. Останнім часом у працях науковців також все більше уваги приділяється питанню розвитку індустрії 4.0 та її впливу на економічну активність окремих країн та світу в цілому. Та на жаль, питанню впливу індустрії 4.0 на економічну безпеку держав приділено недостатньо уваги, що дозволяє окреслити напрями подальших досліджень.

Автором статті розроблено цілі:

- дослідити вплив «Індустрії 4.0» на сучасний менеджмент (провести аналіз ключових змін та відмінностей, які «Індустрія 4.0» вносить у спосіб управління підприємствами та організаціями).
- визначити стратегії адаптації менеджменту (вивчити і розробити ефективні стратегії, які допоможуть організаціям адаптуватися до «Індустрії 4.0», включаючи впровадження нових технологій та зміни в організаційній культурі).
- дослідити виклики і можливості цифрової трансформації (розглянути важливі аспекти, такі як управління даними, кібербезпека, оптимізація виробництва та соціальні наслідки, пов'язані з «Індустрією 4.0»).
- надати рекомендації для організацій (визначити практичні поради та рекомендації, які допоможуть підприємствам успішно адаптуватися до вимог «Індустрії 4.0» та підтримувати їх конкурентоспроможність у цьому новому бізнес-середовищі).
- відзначити ключові висновки та тенденції (підсумувати головні відкриття та висновки, що випливають з дослідження, і вказати на можливі напрями подальших досліджень та розвитку менеджменту в «Індустрії 4.0»).

Мета статті полягає в тому, щоб сприяти розумінню та вирішенню актуальних проблем управління в умовах «Індустрії 4.0», а також в підвищенні свідомості щодо стратегічних аспектів адаптації до цього нового економічного і технологічного середовища.

Виклад основного матеріалу. Сучасний світ переживає епоху надзвичайних змін і революційних технологічних досягнень. Ця епоха відома як «Індустрія 4.0» і змінює підходи до виробництва, управління та бізнесу в цілому. Цифрова трансформація, автоматизація, штучний інтелект, Інтернет речей та інші передові технології перетворюють промисловість та господарство в цілому. У цьому контексті адаптація менеджменту до викликів

«Індустрія 4.0» стає надзвичайно актуальною та важливою задачею для всіх видів організацій, незалежно від їх розміру та галузі діяльності.

«Індустрія 4.0» принесла з собою ряд перетворень, які впливають на всі аспекти бізнесу і управління. Від змін у виробничих процесах до нових вимог щодо якості керівництва та стратегічного планування - в умовах індустрії 4.0 менеджмент стає ключовим фактором успіху. Проте, ця трансформація також приносить свої виклики, і від того, наскільки успішно організації можуть адаптуватися до нових реалій, залежить їхнє майбутнє.

Мета статті – дослідити і розібрати відмінності, які «Індустрія 4.0» вносить у сучасний менеджмент, та розглянути стратегії, які можуть допомогти організаціям адаптуватися до цих змін. Ми вивчимо ключові аспекти цифрової трансформації, включаючи управління даними, кібербезпеку, зміни в організаційній культурі та ролях працівників, а також інноваційні підходи до управління. При цьому ми спробуємо надати практичні рекомендації та інсайти, які можуть бути корисними для підприємств та лідерів, які стоять перед завданням адаптації до вимог «Індустрії 4.0» і прагнуть досягти конкурентних переваг у цьому новому цифровому епохальному середовищі.

«Індустрія 4.0» не є лише технологічним революційним кроком, але також новим способом мислення та управління, який вимагає комплексного підходу та гнучкості. Однією з ключових відмінностей «Індустрії 4.0» є зростаюча роль даних та їхнього аналізу в управлінні. Підприємства повинні бути здатні збирати, обробляти та аналізувати великі обсяги даних для прийняття обґрунтованих рішень.

Крім цього, кібербезпека стає критичним питанням у світі «Індустрії 4.0», оскільки зі зростанням підключених пристроїв та обміну даними зростає потенціал для кібератак. Організації повинні розробляти ефективні заходи забезпечення кібербезпеки, щоб захистити свої дані та операції від потенційних загроз. Додатковою відмінністю «Індустрії 4.0» є необхідність змінити організаційну культуру та ролі працівників. Керівники повинні бути відкриті до інновацій та готові підтримувати зміни, а працівники повинні розвивати нові навички та адаптуватися до нових технологій.

«Індустрія 4.0» також ставить перед підприємствами вимоги щодо сталості та екологічної відповідальності. Зростання ефективності виробництва, оптимізація ресурсів та зменшення негативного впливу на навколишнє середовище стають важливими аспектами стратегій управління.

Індустрія 4.0 – це концепція, яка відображає еволюцію виробництва і використання технологій в сучасному світі. Ця концепція базується на інтеграції цифрових технологій у всі аспекти виробництва і управління підприємствами. Основні характеристики «Індустрії 4.0» відображені автором в табл. 1.

Таблиця 1

Основні характеристики «Індустрії 4.0»

№	Перелік характеристик «Індустрії 4.0»	Короткий огляд
1	Цифрова трансформація	Виробництво стає повністю цифровизованим. Це означає, що дані стають ключовим ресурсом, а різні технології, такі як Інтернет речей (IoT), штучний інтелект (AI), аналітика даних і хмарні рішення, використовуються для збору, аналізу та оптимізації процесів.
2	Інтернет речей (IoT)	Об'єкти та машини з'єднані мережею Інтернету, що дозволяє їм обмінюватися інформацією та взаємодіяти автоматично. Це поліпшує моніторинг, діагностику та планування обслуговування обладнання.
3	Штучний інтелект (AI) і аналітика даних	AI використовується для аналізу великих обсягів даних та прийняття рішень в режимі реального часу. Він допомагає покращити якість виробництва, прогнозувати збої та впроваджувати автономні системи.
4	Виробничі роботи та автоматизація	Роботи та автоматизоване обладнання використовуються для виробництва, зборки і транспортування продукції, що дозволяє підвищити продуктивність та якість виробництва.
5	Системи керування в реальному часі	Системи моніторингу і керування дозволяють відслідковувати стан обладнання та виробничих процесів в режимі реального часу і вживати заходів для підвищення ефективності та безпеки
6	Модульність і гнучкість	Виробництво стає більш гнучким і здатним швидко адаптуватися до змін у попиту на ринку. Модульні системи дозволяють легко змінювати конфігурацію виробничих ліній
7	Цифровий двір	Індустрія 4.0 включає в себе впровадження цифрового двору, який об'єднує всі елементи виробничого процесу в єдину інформаційну систему для керування та моніторингу
8	Кіберфізичні системи	Ця концепція передбачає інтеграцію виробничих процесів з цифровими моделями (віртуальними прототипами), що дозволяє вдосконалити розробку і тестування продукції.

Джерело: складено автором самостійно

«Індустрія 4.0» є переломним моментом у розвитку виробництва та управління підприємствами, який

змінює парадигму виробництва і викликає глибокі трансформації у всіх галузях економіки. Основні характеристики цієї концепції, які були описані вище разом створюють новий стандарт для виробництва та управління, який має безліч переваг для підприємств і глобальної економіки загалом.

У той час коли зазначені характеристики є зовсім новими, зв'язок 3.0 з 4.0, вказаний на Рис.1, є вкрай важливим для цілої низки індустрій. Він стверджує, що не можна перестрибувати через 3.0 – рівень, якого й досі на 100 % немає в більшості промислових галузей України. Велика частина впровадження техно 4.0 – особливо що стосується великих даних і штучного інтелекту – базується на тому, що ці дані вже оцифровані на польовому рівні. Тобто на підприємствах уже налагоджено облік та встановлено датчики (рівень 3.0) .

Рис. 1. Головні характеристики та технології 4.0

Джерело: [7, с. 29]

«Індустрія 4.0» дозволяє підприємствам збільшити продуктивність, знизити витрати та підвищити якість продукції. Вона також сприяє створенню нових моделей бізнесу та ринків, що стають можливими завдяки розвитку цифрових технологій. Компанії можуть більш точно відповідати на зміни в попиті, швидше розробляти і впроваджувати нові продукти і послуги, а також зменшувати вплив на навколишнє середовище завдяки більш ефективному використанню ресурсів.

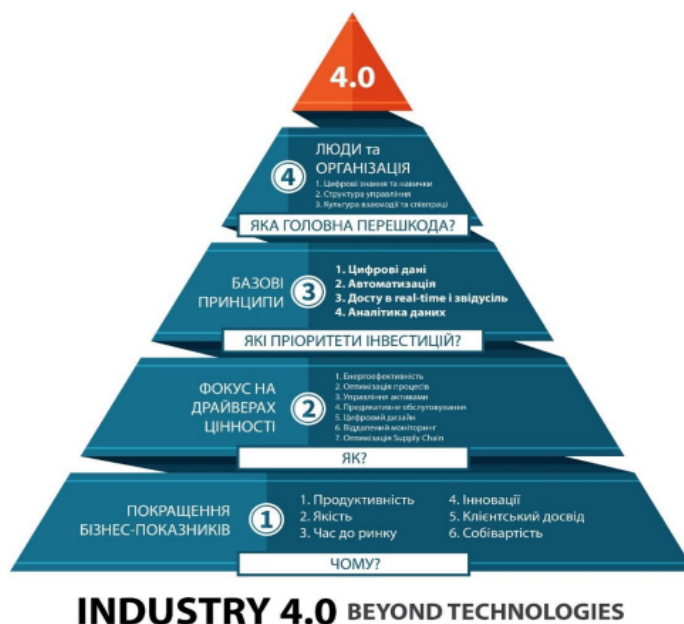

Рис. 2. Принципи переходу на 4.0

Джерело: [8, с. 47]

Тут важливими для усвідомлення є ряд факторів [8, с. 48]:

- фактори конкурентоздатності (рівень 1) – це не тільки про собівартість.
- базові принципи – все починається з обліку та цифрових даних.
- головна перешкода – зовсім не в технологіях, і навіть не у фінансах. Основною перешкодою всюди у світі є культура організації та готовність персоналу.

Однак «Індустрія 4.0» також вносить свої виклики і ризики, зокрема стосовно кібербезпеки та приватності даних. Зростаюча залежність від цифрових систем робить підприємства більш вразливими перед кібератаками. Тому забезпечення безпеки даних та мереж стає дуже важливою задачею.

Знайти баланс між традиційними методами управління та інноваціями, які привносить «Індустрія 4.0», є важливою стратегічною завданням для сучасних організацій. Ця задача вимагає гнучкості, адаптивності та вдосконалення управлінських підходів. Давайте розглянемо деякі ключові аспекти знаходження цього балансу [6, с. 45-46]:

1) Збереження стабільності і інноваційності (традиційні методи управління в основному спрямовані на забезпечення стабільності та ефективності поточних операцій. Проте, «Індустрія 4.0» вимагає постійної інноваційної діяльності. Керівництво повинно створити середовище, в якому інновації є стандартом, а не винятком).

2) Гнучкість в управлінні проектами (управління проектами може бути ключовим компонентом адаптивності до змін. Моделі, такі як Agile, можуть допомогти підприємствам швидко реагувати на нові можливості та вимоги ринку).

3) Навчання та розвиток персоналу: (розвиток навичок працівників у сфері цифрових технологій та інновацій є важливим аспектом. Організації повинні інвестувати в навчання та підвищення кваліфікації персоналу, щоб вони були готові до роботи з новими інструментами та технологіями).

4) Управління змінами (адаптація до «Індустрії 4.0» може вимагати значних змін у внутрішній культурі організації та процесах. Комунікація, підтримка змін та відкритість до нових ідей грають важливу роль у реалізації цих змін).

5) Ризики і бізнес-контингентність (однією з важливих рис «Індустрії 4.0» є підвищені кібербезпекові ризики. Організації повинні розробити стратегії забезпечення кібербезпеки та бізнес-контингентності, щоб захистити свої операції від можливих загроз).

Збалансування традиційних методів управління і нововведень в «Індустрії 4.0» є процесом, який вимагає систематичного підходу та постійного моніторингу змін у бізнес-середовищі. Організації, які успішно знаходять цей баланс, мають можливість досягати конкурентних переваг та стійкого розвитку у цьому новому економічному ландшафті.

Загалом, Індустрія 4.0 – це не тільки технологічна революція, але і стратегічна перспектива, яка перетворює спосіб, яким ми виробляємо і споживаємо товари і послуги. Підприємства, які готові адаптуватися до цих змін і інтегрувати цифрові технології в свою діяльність, матимуть перевагу на ринку та зможуть стати більш конкурентоспроможними. Тим часом, уряди та регулятори також повинні розробити відповідні політики та стандарти, щоб забезпечити сталість та безпеку цього перехідного процесу.

Адаптація менеджменту до Індустрії 4.0 є критично важливим завданням для підприємств, оскільки ця нова індустріальна ера вимагає нових підходів та стратегій управління. Ось кілька ключових стратегій адаптації менеджменту до «Індустрії 4.0»:

1) Цифрова трансформація:

- розробка цифрової стратегії: підприємства повинні створити стратегію цифрової трансформації, яка визначає, як їхня бізнес-модель і операції можуть бути оптимізовані за допомогою технологій «Індустрії 4.0»;
- інвестиції в цифрові ресурси: підприємства повинні виділяти достатні ресурси для розвитку і впровадження цифрових ініціатив та технологій.

2) Лідерство та культура:

- залучення керівництва: топ-менеджмент повинен бути активно включений у процес цифрової трансформації та підтримувати її на всіх рівнях;
- створення цифрової культури: важливо створити культуру, де інновації, відкритість до змін та відданість навчанню та розвитку є цінними.

3) Управління даними:

- збір і аналіз даних: розвивайте системи для збору, обробки та аналізу даних для отримання цінної інформації для прийняття рішень;
- використання штучного інтелекту: розглядайте можливості використання AI для виявлення закономірностей та підтримки в прийнятті рішень.

4) Автоматизація та роботизація:

- оптимізація процесів: впроваджуйте автоматизовані системи для підвищення продуктивності та зменшення помилок;
- навчання роботів: розгляньте можливість впровадження роботів, які можуть навчатися та пристосовуватися до змінних умов виробництва.

5) Кібербезпека:

- забезпечення безпеки: розробіть стратегію кібербезпеки для захисту даних та систем від потенційних загроз;

- підвищення обізнаності: навчання персоналу та створення усвідомленості щодо кібербезпеки є важливим елементом.

б) Співпраця та партнерства:

- партнерства з технологічними компаніями: співпраця з інноваційними технологічними компаніями може допомогти підприємству отримати доступ до передових технологій;

- співпраця з іншими галузями: розглядайте можливості для обміну ідеями та технологіями з іншими секторами для створення нових рішень та продуктів.

Загальна ідея полягає в тому, щоб приймати «Індустрію 4.0» як можливість для вдосконалення і оптимізації бізнес-процесів. Це вимагає активного та стратегічного підходу до цифрової трансформації та залучення всього колективу підприємства у цей процес. Тільки такі компанії зможуть ефективно конкурувати і успішно функціонувати в умовах «Індустрії 4.0».

В епоху «Індустрії 4.0», світ бізнесу переживає революцію, де цифрові технології, автоматизація та інновації перетворюють спосіб, яким підприємства функціонують і конкурують. Ця нова індустріальна ера приносить безліч можливостей, але також ставить перед організаціями складні завдання та вимагає стратегічного підходу до адаптації. «Індустрія 4.0» вимагає від підприємств гнучкості, інноваційності та здатності швидко реагувати на зміни у бізнес-середовищі.

У цьому контексті важливою стає не лише усвідомлення необхідності адаптації до «Індустрії 4.0», але й розробка конкретних стратегій та планів дій, спрямованих на забезпечення успішної трансформації. У нашій статті, ми дослідимо ключові аспекти, що впливають на адаптацію підприємств до вимог «Індустрії 4.0», і надамо цінні рекомендації та стратегії, які допоможуть організаціям відповісти на цей виклик, підтримуючи свою конкурентоспроможність і досягаючи успіху в новому бізнес-середовищі.

Адаптація до вимог Індустрії 4.0 може бути складним завданням, проте існують конкретні рекомендації та стратегії, які можуть допомогти підприємствам успішно адаптуватися до цієї нової індустріальної ери:

1) Розробіть цифрову стратегію:

- аналіз поточного стану: оцініть, які аспекти вашого бізнесу можуть бути оптимізовані за допомогою цифрових технологій. Розгляньте, які нові ринки і можливості відкриваються завдяки цифровим ініціативам;

- визначте цілі і плани: визначте конкретні цілі цифрової трансформації та розробіть докладний план дій з чіткою послідовністю кроків для їх досягнення.

2) Залучіть верхнє керівництво та створіть цифрову культуру:

- активна підтримка керівництва: переконайтеся, що верхнє керівництво визнає важливість цифрової трансформації та активно підтримує цей процес;

- залучення персоналу: створіть цифрову культуру, в якій інновації, навчання та здатність до змін є важливими цінностями. Залучайте співробітників на всіх рівнях до участі в цифрових проєктах і навчанні.

3) Інвестуйте в цифрові ресурси та навчання:

- виділіть бюджет для цифрової трансформації: визначте фінансові ресурси на інвестиції в нові технології, програмне забезпечення та інфраструктуру;

- навчання і розвиток персоналу: інвестуйте в навчання та розвиток свого персоналу, надаючи їм можливість вдосконалювати свої цифрові навички та знати нові технології.

4) Оптимізуйте процеси та забезпечте автоматизацію:

- процеси оптимізації: перегляньте та оптимізуйте всі бізнес-процеси, від постачання до виробництва та обслуговування клієнтів, звертаючи увагу на можливості автоматизації;

- впровадження автоматизації: використовуйте роботів, програмне забезпечення автоматизації робочих процесів і системи для збору та аналізу даних.

5) Зосередьтеся на кібербезпеці:

- створення стратегії кібербезпеки: розробіть стратегію для захисту ваших цифрових активів і даних від потенційних загроз;

- свідомість персоналу: навчайте ваш персонал правилам кібербезпеки та забезпечте безпеку в інтернеті в компанійному середовищі.

б) Створіть гнучкі та реагуючі структури:

- агільний підхід: розгляньте використання агільних методів розробки та управління проєктами, які дозволяють більш ефективно реагувати на зміни;

- перегляньте оргструктуру: перегляньте та, можливо, переробіть вашу організаційну структуру, щоб зробити її більш гнучкою та реагуючою.

7) Співпрацюйте та розвивайтесь:

- партнерства та співпраця: співпрацюйте з іншими компаніями, технологічними стартапами і університетами для обміну знаннями і технологіями;

- постійне навчання та розвиток: забезпечте постійне навчання та розвиток персоналу через тренінги, семінари та онлайн-курси.

«Індустрія 4.0», як нова індустріальна ера, відкриває перед підприємствами безліч можливостей, проте вона також ставить перед ними великі виклики. Успішна адаптація до «Індустрії 4.0» стає необхідністю для збереження конкурентоспроможності і досягнення стійкого росту.

Ключовими факторами успіху в цій новій індустріальній ері є розробка цифрової стратегії, підтримка верхнього керівництва та створення цифрової культури, інвестиції в цифрові ресурси та навчання персоналу, оптимізація бізнес-процесів та впровадження автоматизації, зосередження на кібербезпеці, створення гнучких організаційних структур та співпраця з іншими суб'єктами.

При цьому, важливо пам'ятати, що цифрова трансформація – це процес, який вимагає часу та відданості. Однак ті підприємства, які будуть відкритими до інновацій, здатними до швидкого адаптування та готові до навчання на помилках, матимуть можливість не лише вижити в цифровій епохі, але й розквітнути, створюючи стійкість та конкурентну перевагу.

«Індустрія 4.0» надає підприємствам історичну можливість перетворити свої операції, забезпечити стійкий ріст та відкрити нові горизонти в розвитку. Тільки великі сміливі кроки та готовність до постійної трансформації дозволять підприємствам зберегти свою позицію в умовах цієї цифрової революції і досягти нових вершин в світі бізнесу.

Висновки. Дослідження адаптації менеджменту до викликів «Індустрії 4.0» розкрило ключові аспекти та стратегії, необхідні для успішної трансформації організацій у цифрову епоху. Основні висновки включають:

1) Цифрова стратегія – основа успіху: розробка чіткої цифрової стратегії є першочерговим завданням для підприємств, які бажають адаптуватися до «Індустрії 4.0». Ця стратегія повинна бути агільною та орієнтованою на інновації.

2) Роль верхнього керівництва невимовно важлива: підтримка та активна участь верхнього керівництва є ключовими для створення цифрової культури в організації.

3) Інвестиції в навчання та розвиток персоналу: постійне навчання і розвиток персоналу є необхідними, оскільки цифрові навички та знання стають важливим активом.

4) Оптимізація бізнес-процесів та автоматизація: оптимізація та автоматизація бізнес-процесів є основою для підвищення продуктивності та ефективності.

5) Кібербезпека – важлива складова: забезпечення кібербезпеки стає критично важливим, оскільки зростає кількість цифрових загроз.

6) Дослідження адаптації менеджменту до викликів Індустрії 4.0 розкрило ключові аспекти та стратегії, необхідні для успішної трансформації організацій у цифрову епоху.

Майбутнє адаптації менеджменту до викликів «Індустрії 4.0» полягає в подальшій інтеграції технологій штучного інтелекту, блокчейну, Інтернету речей та інших інноваційних рішень у бізнес-процеси. Підприємства повинні будувати більш адаптивні та реагуючі структури, спроможні швидко реагувати на зміни в бізнес-середовищі.

Подальший розвиток технологій, таких як квантовий комп'ютерний обчислення, також відкриє нові можливості і виклики для підприємств. Підприємства, які будуть готові до постійних інновацій та адаптації, зможуть успішно працювати в цифровому світі та досягти стабільного росту. Важливо залишатися відкритими до нових ідей, експериментів і завжди навчатися, щоб привести своє підприємство до нових висот у «Індустрії 4.0» і підтримати конкурентоспроможність у цьому новому бізнес-середовищі.

Література

1. Жекало Г. І. Цифрова економіка України: проблеми та перспективи розвитку / Г. І. Жекало // Науковий вісник Ужгородського національного університету : серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство / голов. ред. М. М. Палінчак. – Ужгород : Гельветика, 2019. – Вип. 26№Ч. 1. – С. 56-60.
2. Устенко М. О. Діджиталізація: основа конкурентоспроможності підприємства в реаліях цифрової економіки / М. О. Устенко, А. О. Руських // Вісник економіки транспорту та промисловості. - 2019. - № 68. - С. 181-192.
3. Карпенко О.В. Цифрова економіка: виклики для освіти та ринку праці в Україні (на прикладі обліково-фінансових спеціальностей) / О.В. Карпенко, І.Й. Плікус, Д.В. Головіна // Приазовський економічний вісник. – 2019. – Вип. 5. – С. 220-228.
4. Руденко М. В. Аналіз позицій України в глобальних індексах цифрової економіки. Економіка та держава. 2021. № 2. С. 11–18. DOI: 10.32702/2306-6806.2021.2.11.
5. Філіпенко А. Цифрова економіка: теоретико-прикладний аспект [Текст] / Антон Філіпенко // Економічна теорія. – 2020. – № 2. – С. 54-66.
6. Марченко О. Цифрова економіка в Україні: основні тенденції та перспективи розвитку. Галицький економічний вісник. 2020. Том 65. № 4. С. 34-39.
7. Завербний А. С. Проблеми та перспективи розвитку Індустрії 4.0 в Україні за умов євроінтегрування / А. С. Завербний, К. Р. Сало. // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку. – 2022. – С. 374–382.
8. Industry 4.0 [Електронний ресурс] // IT-Enterprise. – 2023. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.>

it.ua/knowledge-base/technology-innovation/industry-4

9. Копитко М. І. Ключові аспекти впливу індустрії 4.0 на економічну безпеку держави / Копитко Марта Іванівна, Заверуха Дмитро Андрійович // Соціально-правові студії. - 2021. - Випуск 4 (14). - С. 117-122.

10. Новак І. Зайнятість в Індустрії 4.0: визначаємо національні пріоритети [Електронний ресурс] / І. Новак, Р. Покотиленко // Інтернет-видання «ZN.UA». – 2019. – Режим доступу до ресурсу: https://zn.ua/ukr/macrolevel/zaynyatist-v-industriyi4-0-viznachayemo-nacionalni-prioriteti-300710_.html

11. Чміль Г. Л. Генеза економічної думки концепції «Індустрія 4.0» в умовах цифрової трансформації. Вісник Сумського національного аграрного університету. 2020. Вип. 4 (86). С. 71-75.

12. Індустрія 4.0 та цифровізація економіки: можливості використання зарубіжного досвіду на промислових підприємствах України / Н.Ю. Брюховецька, О.В. Черних // Економіка промисловості. - 2020. - № 2 (90). - С. 116-132.

References

1. Zhekalo H. I. Tsyfrova ekonomika Ukrainy: problemy ta perspektyvy rozvytku [Tekst] / H. I. Zhekalo // Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu : seriia: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo / holov. red. M. M. Palinchak. – Uzhhorod : Helvetyka, 2019. – Vyp. 26 № Ch. 1. – S. 56-60.

2. Ustenko M. O. Didzhytalizatsiia: osnova konkurentospromozhnosti pidpryiemstva v realiiakh tsyfrovoy ekonomiky / M. O. Ustenko, A. O. Ruskykh // Visnyk ekonomiky transportu ta promyslovosti. - 2019. - № 68. - S. 181-192.

3. Karpenko O.V. Tsyfrova ekonomika: vyklyky dlia osvity ta rynku pratsi v Ukraini (na prykladi oblikovo-finansovykh spetsialnostei) / O.V. Karpenko, I.I. Plikus, D.V. Holovina // Pryazovskyi ekonomichnyi visnyk. – 2019. – Vyp. 5. – S. 220-228.

4. Rudenko M. V. Analiz pozytsii Ukrainy v hlobalnykh indeksakh tsyfrovoy ekonomiky. Ekonomika ta derzhava. 2021. № 2. S. 11–18. DOI: 10.32702/2306-6806.2021.2.11.

5. Filipenko A. Tsyfrova ekonomika: teoretyko-prykladnyi aspekt [Tekst] / Anton Filipenko // Ekonomichna teoriia. – 2020. – № 2. – S. 54-66.

6. Marchenko O. Tsyfrova ekonomika v Ukraini: osnovni tendentsii ta perspektyvy rozvytku. Halytskyi ekonomichnyi visnyk. 2020. Tom 65. № 4. S. 34-39.

7. Zaverbnyi A. S. Problemy ta perspektyvy rozvytku Industrii 4.0 v Ukraini za umov yevrointehruvannia / A. S. Zaverbnyi, K. R. Salo. // Menedzhment ta pidpryiemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia ta problemy rozvytku. – 2022. – S. 374–382.

8. Industry 4.0 [Elektronnyi resurs] // IT-Enterprise. – 2023. – Rezhym dostupu do resursu: <https://www.it.ua/knowledge-base/technology-innovation/industry-4>

9. Копитко М. І. Ключові аспекти впливу індустрії 4.0 на економічну безпеку держави / Копитко Марта Іванівна, Заверуха Дмитро Андрійович // Соціально-правові студії. - 2021. - Випуск 4 (14). - С. 117-122.

10. Novak I. Zainiatist v Industrii 4.0: vyznachaiemo natsionalni priorytety [Elektronnyi resurs] / I. Novak, R. Pokotylenko // Internet-vydannia «ZN.UA». – 2019. – Rezhym dostupu do resursu: https://zn.ua/ukr/macrolevel/zaynyatist-v-industriyi4-0-viznachayemo-nacionalni-prioriteti-300710_.html

11. Chmil H. L. Geneza ekonomichnoi dumky kontseptsii «Industriia 4.0» v umovakh tsyfrovoy transformatsii. Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu. 2020. Vyp. 4 (86). S. 71-75.

12. Industriia 4.0 ta tsyfrovizatsiia ekonomiky: mozhlyvosti vykorystannia zarubizhnogo dosvidu na promyslovykh pidpryiemstvakh Ukrainy / N.Iu. Briukhovetska, O.V. Chernykh // Ekonomika promyslovosti. - 2020. - № 2 (90). - S. 116-132.

УДК: 344.131.4

DOI: 10.60022/2(2)-5SD

Гученко Катерина Володимирівна

аспірантка кафедри кримінального права, процесу і криміналістики
Київський університет інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія», Україна

Huchenko Kateryna

PhD student of the Department of Criminal Law, Procedure and Criminalistics

Kyiv University of Intellectual Property and Law

National University «Odessa Law Academy», Ukraine

ORCID: 0009-0000-4395-1277

ПІДСТАВИ ТА ВИДИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ ДЕЗЕРТИРСТВО

Анотація. У статті здійснено аналіз різних концептуальних підходів до визначення заходів державного впливу та примусу, передбачених Кримінальним кодексом України (далі по тексті – КК України) та визначених судовими рішеннями. Авторка дає визначення кримінальної відповідальності та покарання і зводить кримінальну відповідальність до застосування санкцій. Кримінальна відповідальність за злочин дезертирство, передбачений ст. 408 КК України розглядається як специфічне кримінально-правове відношення або як сукупність відносин між кримінальним правом, кримінальним процесом і кримінально-виконавчим правом.

Авторкою стверджується, що найбільш прийнятним є таке визначення: кримінальна відповідальність за злочин дезертирство – це передбачене КК України і визначене вироком суду застосування державою до військовослужбовців, які вчинили дезертирство, заходів заохочення і примусу, що передбачені КК України. В окремих випадках кримінальна відповідальність може обмежуватися державним осудом правопорушника. Авторка зазначає, що КК України встановлює різні питання, пов'язані з кримінальною відповідальністю, визначає її форми, підстави та інші особливості.

Це створює необхідні умови для забезпечення верховенства права, конституційних прав і свобод людини і громадянина. Авторка показує, що кримінальна відповідальність за злочин дезертирство визначається як складне і багатовимірне явище. У взаємодії з іншими видами правової відповідальності кримінальна відповідальність виконує регулятивну, каральну, правовідновлювальну та виховну функції.

Авторкою запропоноване визначення кримінальної відповідальності за вчинення злочину дезертирство: це обов'язок військовослужбовця нести відповідальність за вчинення суспільно небезпечного діяння, забороненого КК України, і зазнавати обмежень морального та фізичного характеру. Під кримінальною відповідальністю слід розуміти фактичне призначення покарання особі, яка вчинила злочин у формі кримінальне правопорушення дезертирство.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, злочин, дезертирство, КК України, військовослужбовець, правозастосування.

FOUNDATIONS AND TYPES OF CRIMINAL LIABILITY FOR THE OFFENCE OF DESERTION

Abstract. The article analyses various conceptual approaches to the definition of measures of state influence and coercion provided for by the Criminal Code of Ukraine (hereinafter - the CC of Ukraine) and determined by court decisions. The author defines criminal liability and punishment and reduces criminal liability to the application of sanctions. Criminal liability for the offence of desertion under Article 408 of the CC of Ukraine is considered as a specific criminal law relationship or as a set of relationships between criminal law, criminal procedure and criminal executive law.

The author argues that the most appropriate definition is the following: criminal liability for the crime of desertion is the application by the State of the measures of incentives and coercion provided for by the CC of Ukraine and determined by a court verdict to servicemen who have committed desertion. In some cases, criminal liability may be limited to the state conviction of the offender. The author notes that the Criminal Code of Ukraine establishes various issues related to criminal liability, defines its forms, grounds and other features.

This creates the necessary conditions for ensuring the rule of law, constitutional rights and freedoms of man and citizen. The author shows that criminal liability for the crime of desertion is defined as a complex and multidimensional phenomenon. In interaction with other types of legal liability, criminal liability performs regulatory, punitive, restorative and educational functions.

The author proposes a definition of criminal liability for the crime of desertion: it is the duty of a serviceman to be responsible for committing a socially dangerous act prohibited by the Criminal Code of Ukraine and to be subjected

to moral and physical restrictions. Criminal liability should be understood as the actual imposition of punishment on a person who has committed a crime in the form of a criminal offence of desertion.

Keywords: criminal liability, crime, desertion, CC of Ukraine, serviceman, law enforcement.

Постановка проблеми. Заходи державного втручання, передбачені КК України щодо осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, можна поділити умовно на дві групи. Перша – це реагування на кримінальне правопорушення шляхом звільнення від кримінальної відповідальності, а друга – реагування шляхом реалізації кримінальної відповідальності. КК України не один раз використовує поняття «кримінальна відповідальність» (наприклад, статті 2, 16, 18, 21, 22, 29 і 30 КК України), але зміст даного концепту не є чітким.

У науці кримінального права також немає єдиного розуміння кримінальної відповідальності. Науковці сперечаються переважно з двох позицій: 1) кримінальна відповідальність – це передбачений КК України обов'язок особи відповідати за вчинене кримінальне правопорушення і зазнати певних примусових обмежень або передбачений кримінальним законом обов'язок особи не вчиняти кримінального правопорушення; 2) кримінальна відповідальність – це покладений гілкою судової влади на особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, обов'язок держави вжити до неї заходів кари або примусу для забезпечення виконання такого заходу.

З цього приводу існує багато думок, зокрема через відсутність легального визначення кримінальної відповідальності. Адже правильне розуміння кримінальної відповідальності має політичне, соціальне і юридичне значення для наукової розробки проблеми індивідуальних і суб'єктивних прав, для зміцнення та покращення законодавства в цій сфері, приведення його до відповідних міжнародних стандартів, а також відіграє важливу роль у підвищенні відповідальності державних інститутів, державних органів і посадових осіб за виконання покладених на них обов'язків.

Дезертирство є одним із видів військових кримінальних правопорушень (у формі злочину), передбачене статтею 408 КК України. У зв'язку із широкомасштабним російським вторгненням в Україну, відповідно до Указу Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» (зі змінами), дана тематика є актуальною з точки зору умов невизначеності у легальному (законодавчому) та доктринальному кримінально-правовому полі. Наразі (і на все життя), кожен український військовослужбовець залишиться героєм із великої літери в серцях кожного свідомого громадянина. Проте, все-таки, аналізуючи рівень злочинності на основі матеріалів ЄДРСР, вбачається системність у скоєнні даними суб'єктами злочину, передбаченого ст. 408 КК України. У зв'язку із чим необхідно розібратися у цьому питанні: які існують підстави для кримінальної відповідальності за вчинення злочину дезертирство; які існують її види, а також – у якому сенсі необхідно розглядати дану категорію?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У загальному розумінні поняття кримінальної відповідальності і форми її реалізації досліджували такі вчені, як А. Головін, В. Борисов, В. Гришук, В. Момотюк, І. Богатирьов, А. Савченко, О. Козаченко, О. Мусиченко, І. Митрофанов, М. Мельник, М. Хавронюк, Ю. Пономаренко, Ю. Баулін О. Титаренко, автори В. Тацій, Л. Демидова, інші.

Метою статті є вивчення сучасних міркувань вітчизняних та зарубіжних науковців у галузі кримінального права щодо проблеми кримінальної відповідальності за вчинення злочину дезертирство. Також завданням є встановлення підстав та видів кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ст. 408 КК України. Все це слугуватиме для правильності кваліфікації даного кримінального правопорушення у формі злочину дезертирство з метою подальшого недопущення судової дискреції.

Виклад основного матеріалу. Кримінальна відповідальну відповідальність, зазвичай, ретранслюють у підручниках як юридичну відповідальність, з якою можуть зіткнутися фізичні або юридичні особи за вчинення кримінального правопорушення. Це основоположний принцип кримінального права, який передбачає відповідальність особи (або осіб) за їхні дії, якщо вони порушують відповідні норми законодавства.

Якщо концептуально розглядати дане питання, то концепція кримінальної відповідальності складається з кількох ключових елементів: 1) *Mens Rea* (наявність наміру): багато правових систем вимагають доведення того, що обвинувачений мав прямий умисел або, так би мовити, «кримінальний правовий намір» під час вчинення кримінального правопорушення. Це означає, що особа мала намір (прямий/непрямий умисел) вчинити протиправне діяння, або кримінальне правопорушення скоїлося у формі необережності (кримінальна протиправна самовпевненість або кримінальна протиправна недбалість); 2) *Actus Reus* (винна дія): на додаток до винного наміру, має бути ще й дія, яка містить вину. Обвинувачений повинен був вчинити певну добровільну і незаконну дію, яка може бути дією або бездіяльністю, коли існує юридичний обов'язок це зробити; 3) Причинно-наслідковий зв'язок: повинен існувати причинно-наслідковий зв'язок між діями обвинуваченого та заподіяною шкодою. Сторона обвинувачення має довести, що поведінка правопорушника прямо чи опосередковано призвела до злочинних наслідків. Проте не всі склади кримінального правопорушення містять у собі причинно-наслідковий зв'язок, оскільки останній конструкт передбачений лише у матеріальних складах кримінальних правопорушень (злочин, передбачений ст. 408 КК України – формальний, оскільки не містить у собі вказівки на наслідки).

Найпоширенішим визначенням серед науковців є те, що кримінальна відповідальність – це специфічний обов'язок суб'єкта, яка вчинила кримінальне правопорушення дотримуватися КК України, обов'язок відповідати

за діяння, передбачені КК України, обов'язок відповідати за свої дії, обов'язок застосовувати державний вплив, обов'язок відповідати за суспільно небезпечні діяння, обов'язок піддаватися кримінальному покаранню та ін. Деякі автори не поділяють точку зору, що кримінальна відповідальність розуміється як специфічний обов'язок. Так, на думку Бажанова М.І та Бауліна Ю.В., якщо говорити про визначення кримінальної відповідальності з точки зору загального та спеціального запобігання злочинності як явищу, то слід зазначити, що відповідальність громадян – це насамперед не обов'язок бути покараним, а можливість (право) держави притягнути правопорушників до такої кримінальної відповідальності, що дає підстави розглядати кримінальну відповідальність значно ширше, ніж обов'язок [1, с. 115].

На нашу думку, юридичні обов'язки не можна ототожнювати з юридичною відповідальністю. Юридичний обов'язок засудженого виконується примусово, всупереч волі зобов'язаної особи. Тому відповідальність – це не обов'язок нести наслідки вчиненого правопорушення, а обов'язок нести їх під примусом.

Як свідчить аналіз доктринальних досліджень, найпоширенішими визначеннями кримінальної відповідальності є наступні: по-перше, визначення обов'язок нести відповідальність за вчинення суспільно небезпечного діяння, забороненого КК України, і зазнавати моральних, матеріальних і фізичних обмежень [2, с. 135]; по-друге, розуміння кримінальної відповідальності як реального застосування до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, передбачених КК України і конкретизованих у санкції засобів державного догани і примусу [3, с. 19-20]; по-третє, визначення кримінальної відповідальності та покарання і зниження кримінальної відповідальності за застосування інструментів впливу [4, с. 129]; по-четверте, кримінальна відповідальність розглядається як специфічні кримінально-правові відносини або сукупність відносин між кримінальним правом, кримінальним процесом і кримінальним покаранням [5, с. 58].

З нашої точки зору, найбільш прийнятним визначенням кримінальної відповідальності є наступне: кримінальна відповідальність – це найсуворіший вид юридичної відповідальності, тобто осуд державою особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Іншими словами, конкретизуючи об'єкт нашого дослідження, кримінальна відповідальність за вчинення злочину дезертирство – це фактичне засудження та застосування державою заходів покарання до особи, котрі зазначені у санкції даної статті, яка вчинила кримінальне правопорушення у формі злочину, визначене у ст. 408 КК України.

У деяких випадках кримінальна відповідальність може обмежуватися лише державним осудом особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Таким чином, відповідно до законодавства, поняття кримінальної відповідальності визначається як обов'язок особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, перетерпіти відповідно до положень КК України заборону на вчинення цього діяння. При визначенні кримінальної відповідальності слід виходити з того, що це один з видів юридичної відповідальності [6, с. 190].

Відповідно до ч.1 ст. 2 КК України підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого цим Кодексом [7]. Тобто, шляхом буквального тлумачення даної норми можна дійти до висновку, що єдиний можливий спосіб зазнати на собі всі тяготи заходів кримінального покарання як примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду (виключно ним) до особи, визнаної винною у вчиненні кримінального правопорушення, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого.

Поняття кримінальної відповідальності за вчинення злочину дезертирство повинно мати відмінні риси, а також відповідати відповідним рисам юридичної відповідальності. Ці ознаки полягають у наступному: по-перше, кримінальна відповідальність – це реальна соціальна взаємодія між спеціальними органами держави (ДБР, суд тощо) та особою (військовослужбовцем), визнаною винною у вчиненні кримінального правопорушення у формі злочину, передбаченого ст. 408 КК України, в результаті якої ця особа повинна зазнати певних позбавлень; основоположною ознакою кримінальної відповідальності за вчинення злочину дезертирство є державний примус, який знаходить своє вираження насамперед в обвинувальному вирокі суду, що засуджує винуватого та його діяння, а також у покладанні на таку особу додаткових позбавлень і обмежень; по-друге вид і міра позбавлення конституційних прав (право на свободу, право на вільне пересування тощо), насамперед, у санкції статті Особливої частини КК України, що регламентують відповідальність за вчинений злочин дезертирство; по-четверте, на відміну від цивільної відповідальності, де, наприклад, особа може бути позбавлена майна за власним бажанням (хоча в санкції ст. 408 КК України даний вид покарання не передбачено), кримінальна відповідальність завжди є примусовою, оскільки пов'язана з діяльністю спеціально уповноважених державних органів: в кримінальному праві домінуючим є імперативний метод регулювання суспільних відносин коли в цивільному – диспозитивний; по-п'яте, кримінальна відповідальність можлива лише за вчинення кримінального правопорушення у формі злочину, яке є її єдиною, законодавчо визначеною, підставою.

З огляду на вищевикладене, кримінальна відповідальність за вчинення злочину, передбаченого ст. 408 КК України – це примусове перетерпіння військовослужбовцем, яка вчинила злочин дезертирство, передбаченого ст. 408 КК України державного осуду особистого чи іншого характеру, що накладаються на винувату особу спеціальним державним органом у лиці суду. Варто також зазначити, що кримінальна відповідальність за вчинення дезертирство є несхожою з іншими видами юридичної відповідальності, наприклад, якщо порівнювати із адміністративною (ст. 172-11 КУпАП), проте варто також підкреслити, що необхідно все рівно диференціювати склади відповідних правопорушень в залежності від низки ознак [8]. Але стосовно цього аспекту ми поговори-

мо в іншій науковій статті.

Тому під поняттям кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ст. 408 КК України ми розуміємо складне двостороннє явище. Це, в принципі з точки зору теорії та практики, є цілком логічно. Адже, з одного боку, це засудження особи, яка вчинила дане військове кримінальне правопорушення, з обмеженням або позбавленням законних прав і благ чи без такого, а з іншої сторони – своєрідне прийняття такого покарання винуватим (за рішенням суду) військовослужбовця.

Сутність кримінальної відповідальності за даний злочин полягає в негативній оцінці державою та її інститутами вчиненого суспільно небезпечного діяння та суб'єкта, який його вчинив [9, с.173]. Із цього послідовно випливає, що поняття кримінальної відповідальності передбачає наявність фактичної взаємодії між особою, яка скоїла дезертирство, і спеціальним державним органом. Відповідно до цього, кримінальна відповідальність настає за вчинення злочину дезертирство, за суспільно небезпечне і протиправне діяння, що виражається у формі державного примусу, супроводжується осудом з боку держави і негативними наслідками для винуватого.

Кримінальна відповідальність є своєрідною законною реакцією на кримінальну протиправну поведінку особи, яка характеризується найвищим ступенем суспільної небезпеки. В доктринальній площині кримінального права (і не тільки кримінального) існують різні критерії класифікації кримінальної відповідальності [10, с. 287-288]. Ми у своїй роботі поговоримо про один із них, наприклад, за критерієм інституту, який реалізує кримінальну відповідальність у законодавчій та правозастосовчій діяльності. За даним критерієм виділяють:

- кримінальна відповідальність, встановлена законом (КК України);
- кримінальна відповідальність, встановлена судом (судова або прецедентна практика).

На підставі цього проаналізуємо саме підстави кримінальної відповідальності за вчинення злочину дезертирство. Як вже нами раніше згадувалось, що законодавець в Загальній частині КК України визначив єдину, так би мовити, «спільну» підставу для кримінальної відповідальності за вчинення будь-якого кримінального правопорушення. Проаналізуємо, які є легальні підстави для кримінальної відповідальності відповідно до складу злочину, передбаченого ст. 408 КК України (табл. 1).

Таблиця 1

Підстави кримінальної відповідальності за вчинення злочину дезертирство

№	Підстава кримінальної відповідальності	Мета	Санкція
1	Самовільне залишення військової частини	З метою назавжди ухилитися від військової служби	Позбавлення волі на строк від двох до п'яти років
2	Самовільне залишення місця служби		
3	Нез'явлення на службу у разі призначення,		
4	Нез'явлення на службу у разі переведення		
5	Нез'явлення на службу у разі відрадження		
6	Нез'явлення на службу у разі відпустки		
7	Нез'явлення на службу у разі лікувального закладу		
8	Дезертирство із зброєю		Позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років
9	Дезертирство попередньою змовою групою осіб		
10	Дезертирство, вчинене в умовах особливого періоду		Позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років
12	Дезертирство, вчинене в умовах воєнного стану		
13	Дезертирство, вчинене в бойовій обстановці		

Джерело: складено автором на основі [7]

Тобто, це є склад даного діяння (дії або бездіяльності), що прописаний в КК України (як в Загальній, так і в Особливій частині). Тут варто зауважити, що ці дві категорії не є ідентичними (або синонімічними), а лише співвідносяться між собою.

Corpus delicti – це латинський термін, який перекладається як «склад кримінального правопорушення». Він стосується принципу, згідно з яким мають бути певні докази вчинення злочину дезертирство, перш ніж особа може бути засуджена за цей злочин. Взаємозв'язок між складом злочину дезертирство і злочином дезер-

тирство має важливе значення в кримінальному праві та процесі доказування і кримінального переслідування кримінальних правопорушень.

Поняття складу злочину дезертирство підкреслює ідею про те, що повинні бути докази вчинення злочину дезертирство, перш ніж когось можна буде звинуватити, судити або засудити. Ці докази виходять за рамки зізнання або заяв обвинуваченого; вони передбачають встановлення того, що кримінальне протиправне діяння мало місце.

Склад злочину дезертирство слугує певним запобіжником проти неправомірного засудження, що ґрунтується виключно на зізнаннях, отриманих за допомогою примусу, тиску або інших неналежних засобів. Він гарантує, що існують незалежні докази злочину, окрім зізнання обвинуваченого.

Встановлення складу злочину дезертирство, як правило, передбачає доведення наступних елементів: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона. Варто зазначити, що у деяких юрисдикціях існує правило складу кримінального правопорушення яке вимагає, щоб обвинувачення представило докази, що встановлюють склад злочину дезертирство, перш ніж «позасудові заяви» (наприклад, свідчення з чужих слів) можуть бути прийняті як докази.

Правоохоронні органи покладаються на концепцію складу злочину дезертирство при проведенні розслідувань та побудові справ. Перш ніж пред'явити комусь звинувачення у скоєнні злочину, слідчі працюють над збором доказів, які встановлюють елементи складу злочину.

Вимоги до доведення складу злочину дезертирство можуть відрізнятися залежно від наявності суміжних складів злочинів. Наприклад, у справі про самовільне залишення військової частини або місця служби військово-вослужбовцем строкової служби, а також нез'явлення його вчасно без поважних причин на службу (ст. 407 КК України) передбачатиме встановлення факту відсутності мети, як складової суб'єктивної сторони складу злочину, назавжди «від'єднати» себе від несення військової служби, на відміну від злочину дезертирство, де ця мета є обов'язковою для встановлення факту вчинення злочину, передбаченого ст. 408 КК України.

Таким чином, склад злочину дезертирство є основою кримінальних справ. Він гарантує, що існують суттєві докази злочину до того, як проти особи може бути розпочато судовий розгляд. Цей принцип має вирішальне значення для підтримання цілісності системи кримінального правосуддя та захисту осіб від безпідставних звинувачень. Простіше кажучи, злочин дезертирство вчиняється в житті, а склад прописаний в КК України. Це і є співвідношення цих двох кримінально-правових категорій.

Також варто зазначити, що момент виникнення таких відносин визначається по-різному. Одні автори вважають це моментом порушення кримінальної справи, інші – моментом притягнення особи як обвинуваченого або винесення вироку, який набрав законної сили.

На нашу думку, кримінальні правовідносини виникають об'єктивно і не залежать від суб'єктивних чинників, тобто формальностей у поведінці відповідних органів або в процесуальному порядку. Факт вчинення злочину дезертирство, який є об'єктивною підставою виникнення правовідносин, може бути не встановлений, але це не робить його існування менш реальним. Такі юридичні факти не можуть бути зведені будь-ким, у тому числі слідчими чи судами, до виявлення ознак правопорушення. Помилково винесений вирок, як обвинувальний, так і виправдувальний, не може «скасувати» фактично вчинений злочин дезертирство або, навпаки, зробити його реальністю.

Тому для останнього не має значення, чи були ознаки злочину дезертирство виявлені органами досудового розслідування, чи суд вже ухвалив обвинувальний вирок. Адже якщо злочин було вчинено, але правоохоронні органи його не виявили, то вчинення злочину є об'єктивною реальністю, яка має бути визнана і встановлена слідством і судом. Вчинення злочину є юридичним фактом, який дає суду право визнати особу винною та покладе на неї обов'язок нести відповідальність за вчинення злочину дезертирство відповідно до санкції кримінально-правової норми, яка передбачає відповідальність за його вчинення – ст. 408 КК України.

Висновки. Концепція кримінальної відповідальності за вчинення злочину дезертирство має важливе значення для підтримання порядку в суспільстві, стримування та забезпечення справедливості для обвинувачених/підозрюваних і не тільки. Правові системи світу розробили різні підходи та стандарти для визначення того, коли фізична особа повинна нести кримінальну відповідальність на основі цих принципів та концепцій, що були розглянуті вище.

З наведених вище положень також можна зробити висновок, що питання кримінальної відповідальності за вчинення злочину дезертирство та її застосування є одним з найскладніших у теорії українського кримінального права. У зв'язку з багатогранністю кримінальної відповідальності, її сутність на сьогоднішній день не є однозначно зрозумілою.

Кримінальна відповідальність за вчинення злочину, передбаченого ст. 408 КК України є найсуворішою формою правової відповідальності і полягає в державному осуді осіб, які вчинили діяння, описані в диспозиції статті. Покарання накладається від імені держави і може бути призначене лише судом і лише за обвинувальним вироком, який має законну силу.

Його суть полягає в тому, що до особи, яка вчинила дане кримінальне правопорушення у формі злочину, застосовуються наслідки, визначені в санкції статті лише за вчинення правопорушення даного правопорушення, яке необхідно диференціювати від інших суміжних складів (наприклад, ст. 407 КК України, ст. 172-11 КУпАП).

Як складне і системне явище, кримінальна відповідальність, яка передбачена та встановлена за вчинення даного діяння має відповідні підстави, види, форми та інші особливості. Кримінальна відповідальність за вчинення злочину дезертирство виконує регулятивну, каральну, правовідновлювальну та виховну функції.

Література

1. М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник.; За ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 2-е вид., перероб. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2018. 480 с.
2. Богатирьов І. Кримінальна відповідальність як сучасна проблема кримінального права України. Кримінальне право. 2016. № 2. С. 133–137.
3. Головін А.С. Кримінальна відповідальність в контексті сучасних тенденцій відправлення правосуддя. Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 11-12 жовтня 2020 р.) / редкол. : В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків : Право, 2020. С. 14–25
4. Гришук В.К. Філософсько-правове розуміння відповідальності людини : монографія. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2019. 736 с.
5. Козаченко О.В. Дефініція кримінальної відповідальності. Новітні кримінально-правові дослідження. Миколаїв: Іліон, 2018. 420 с.
6. Павліченко Є. В., Бобошко О. М. Сутність кримінальної відповідальності та її специфічні ознаки. *New Ukrainian Law*. 2023. № 1. С. 188–193. URL: <https://doi.org/10.51989/nul.2023.1.24> (дата звернення: 16.11.2023).
7. Кримінальний кодекс України: Кодекс України; Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14> (дата звернення: 16.11.2023)
8. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1 - 212-24): Кодекс України; Закон, Кодекс від 07.12.1984 № 8073-X // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/80731-10> (дата звернення: 16.11.2023)
9. Баулін Ю.В., Пономаренко Ю.А. Фундаментальні проблеми кримінальної відповідальності. Матеріали наукового полілогу: Право, Харків, 2018. 208 с.
10. Пономаренко Ю.А. Кримінальна відповідальність, покарання та інші заходи кримінально-правового характеру в системі кримінально-правових наслідків вчинення злочину. Проблеми науки кримінального права та їх вирішення у законотворчій та правозастосовній діяльності: Матеріали міжнар.наук.-практ. конференції 8-9 жовтня 2015 року. Харків: Право, 2015. 528 с.

References

1. I. Bazhanov, Y. V. Baulin, V. I. Borisov (2018) *Kryminalne pravo Ukrainy: Zahalna chastyna* [Criminal law of Ukraine: General part]: Textbook / MEdited by Prof. M. I. Bazhanov, V. V. Stashys, V. Y. Tatsiy. 2nd edition, revised and supplemented. K.: Jurinkom Inter. 480 p.
2. Bogatyrev I. (2016). Criminal liability as a modern problem of criminal law of Ukraine [Kryminalna vidpovidalnist yak suchasna problema kryminalnoho prava Ukrainy]. *Criminal law*. № 2. p. 133-137.
3. Golovin A.S (2020). Criminal liability in the context of modern trends in the administration of justice [Kryminalna vidpovidalnist v konteksti suchasnykh tendentsii vidpravlennia pravosuddia]. The main directions of development of criminal law and ways to improve the legislation of Ukraine on criminal liability : materials of the international scientific and practical conference / edited by V. Tatsiy (editor-in-chief), V. Borisov (deputy editor-in-chief) and others. Kharkiv: Pravo, P. 14-25
4. Hryshchuk V.K. (2019). Philosophical and Legal Understanding of Human Responsibility [Filosofsko-pravove rozuminnia vidpovidalnosti liudyny] monograph. Khmelnytskyi: Khmelnytskyi University of Management and Law, 736 p.
5. Kozachenko O.V. (2018). Definition of criminal liability. The latest criminal law research [Definitsiia kryminalnoi vidpovidalnosti. Novitni kryminalno-pravovi doslidzhennia]. Mykolaiv: Ilyon, 420 p.
6. Pavlichenko E.V., Boboshko O.M. (2023) *Sutnist kryminalnoi vidpovidalnosti ta yii spetsyfichni oznaky* [The Essence of Criminal Liability and Its Specific Features]. *New Ukrainian Law*. No. 1. P. 188-193. URL: <https://doi.org/10.51989/nul.2023.1.24> (date of access: 17.11.2023).
7. Criminal Code of Ukraine: Code of Ukraine; Code, Law of 05.04.2001 № 2341-III // Database «Legislation of Ukraine» / Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14> (accessed 16.11.2023).
8. Code of Ukraine on Administrative Offences (Articles 1 - 212-24): Code of Ukraine; Law, Code of 07.12.1984 No. 8073-X // Database «Legislation of Ukraine» / Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/80731-10> (accessed 16.11.2023).
9. Baulin Y.V., Ponomarenko Y.A. (2018). Fundamental Problems of Criminal Responsibility [Fundamentalni problemy kryminalnoi vidpovidalnosti]. Materials of the scientific dialogue: Law, Kharkiv, 208 p.

10. Ponomarenko Y.A. (2015). Criminal liability, punishment and other measures of criminal law in the system of criminal law consequences of committing a crime [Kryminalna vidpovidalnist, pokarannia ta inshi zakhody kryminalno-pravovoho kharakteru v systemi kryminalno-pravovykh naslidkiv vchynennia zlochynu]. Problems of the science of criminal law and their solution in lawmaking and law enforcement: Materials of the International Scientific and Practical Conference, Kharkiv: Pravo, 528 p.

УДК 343.9

DOI: 10.60022/2(2)-6SD

Калюга Каріна Вікторівнадоктор юридичних наук, професор,
заступник завідувача кафедри кримінального права, процесу та криміналістики

Інституту економіки та права

Класичний приватний університет, Україна

Kaliuga Karina

Doctor of Juridical Sciences, Professor,

Deputy Head of the Department Criminal Law, Process and Criminalistics

Institute of Economics and Law

Classic Private University, Ukraine

ORCID: 0000-0002-9941-9690

ЩОДО ДОДЕРЖАННЯ (ГАРАНТУВАННЯ) ОСНОВОПОЛОЖНИХ ПРАВ І СВОБОД, ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ТА ПОТРЕБ ЛЮДИНИ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ДЕТЕКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. Статтю присвячено аналізу сучасного стану детективної діяльності в Україні. Досліджено державний та приватний сектор детективної діяльності в Україні; можливості та доцільності її легалізації та функціонування. Розглянуто низку законопроектів про легалізацію детективної діяльності; передумови звернення до таких послуг; розглянуто, так би мовити – прототипи такої діяльності. Проілюстровано досвід зарубіжних країн та напрацювань діючих українських агентств. Виокремлено значущість особливості цього виду правоохоронної діяльності, наголошено на її індивідуальності та звичайній практиці (як і будь-якого іншого виду господарської діяльності) одночасно. Зроблено попередні висновки про стан її функціонування й намічено перспективи подальшого розвитку та шляхи вдосконалення детективної діяльності в Україні тощо.

Наукова новизна полягає в тому, що ця стаття є першим в Україні дослідженням додержання (гарантування) основоположних прав і свобод, законних інтересів та потреб людини при здійсненні детективної діяльності. Найістотнішими результатами дослідження, що зумовлюють його наукову новизну та визначають внесок авторів в розробленні зазначеної проблематики, є такі положення й висновки: зазначено, що в сучасних умовах реформування законодавства України на шляху переходу на європейські й найкращі світові стандарти в тому числі у сфері захисту прав, свобод людини і громадянина в Україні якраз і відчувається зростання попиту на детективні послуги. Що в свою чергу вимагає розвиток нашої детективної з неухильним дотриманням принципів верховенства права, законності, прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, збереження професійної таємниці, конфіденційності, взаємодію з правоохоронними органами, органами державної влади та місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, волонтерами та громадянами.

Набувши законодавчого забезпечення, приватна детективна діяльність – спроможна стати інструментом захисту основоположних прав і свобод, законних інтересів та потреб людини і повноцінною складовою механізму забезпечення конституційних прав і свобод людини, захист законних прав та інтересів юридичних осіб.

У статті міститься визначення приватної детективної діяльності, як засобу захисту прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб, а не тільки як складноскладеної діяльності з комплексу різноманітних заходів пошуку та фіксації даних про діяння окремих осіб та груп, отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави, а також інші пізнавальні дії на шляху розслідування події. Зазначено, що для здійснення такої діяльності потрібні певні повноваження, бо детективні функції носять високий рівень відповідальності та надмірний рівень емоційної напруженості. Робимо акцент на творчий підхід в ході встановлення фактичних даних таким дієвим засобом.

Ключові слова: детективна діяльність, детективні фірми, детективні агентства, детективні послуги, журналістська діяльність, підприємницька діяльність, правоохоронна діяльність, приватна охоронна діяльність, охоронні фірми.

REGARDING THE OBSERVANCE (GUARANTEE) OF FUNDAMENTAL RIGHTS AND FREEDOMS, LEGITIMATE INTERESTS AND NEEDS OF A PERSON WHEN CONDUCTING DETECTIVE WORK

Abstract. The article is devoted to the analysis of the current state of detective activity in Ukraine. The public and private sector of detective activity in Ukraine was studied; possibilities and expediency of its legalization and functioning. A number of draft laws on the legalization of detective activity were considered; prerequisites for applying for such services; considered, so to speak, prototypes of such activity. The experience of foreign countries and the

achievements of active Ukrainian agencies are illustrated. The significance of the particularity of this type of law enforcement activity is highlighted, its individuality and usual practice (like any other type of economic activity) are emphasized at the same time. Preliminary conclusions were made about the state of its functioning and prospects for further development and ways to improve detective activity in Ukraine were outlined, etc.

The scientific novelty lies in the fact that this article is the first in Ukraine to study the observance (guarantee) of fundamental rights and freedoms, legitimate interests and needs of a person when conducting detective work. The most significant results of the research, which determine its scientific novelty and determine the contribution of the authors to the development of the mentioned issues, are the following provisions and conclusions: it is stated that in the current conditions of reforming the legislation of Ukraine on the way to transition to European and the best world standards, including in the field of rights protection, of human and civil liberties in Ukraine is precisely where the demand for detective services is felt. Which, in turn, requires the development of our detective work with strict adherence to the principles of the rule of law, legality, rights, freedoms and legitimate interests of individuals and legal entities, preservation of professional secrecy, confidentiality, interaction with law enforcement agencies, state and local self-government bodies, enterprises, institutions, organizations, volunteers and citizens.

Having acquired legislative support, private detective activity can become a tool for the protection of fundamental rights and freedoms, legitimate interests and needs of a person and a full-fledged component of the mechanism for ensuring the constitutional rights and freedoms of a person, protection of the legal rights and interests of legal entities.

The article contains a definition of private detective activity as a means of protecting the rights, freedoms and interests of individuals and legal entities, and not only as a complex activity consisting of a complex of various measures of searching and recording data on the actions of individuals and groups, obtaining information in the interests of the safety of citizens and society and the state, as well as other cognitive actions on the way of investigating the event. It is noted that certain powers are required to carry out such activities, because detective functions carry a high level of responsibility and an excessive level of emotional tension. We emphasize a creative approach in the course of establishing factual data with such an effective means.

Keywords: detective activities, detective firms, detective agencies, detective services, journalistic activity, entrepreneurial activity, law enforcement activities, private security activity, security firms.

Постановка проблеми. Сьогодні все ще не прийнято жодного з тих законопроектів про приватну детективну діяльність, які було рекомендовано Верховній Раді України в рамках легалізації цієї діяльності. В нашому законодавстві досі залишається прогалина щодо вирішення наступних питань: не визначено правовий статус фізичної особи, яка здійснюватиме приватну детективну діяльність (приватного детектива); особливості підстав та умов ліцензування такої діяльності; порядку створення й статутних вимог детективних бюро (контор, агентств, фірм тощо).

Україна проголосила всебічне забезпечення прав і свобод людини найвищою соціальною цінністю, що закріплено в її Конституції (254к/96-ВР). Реальне втілення норм Основного Закону в життя активно включило наше суспільство в процес міжнародного співробітництва у сфері забезпечення прав людини. Актом міжнародного визнання України як демократичної правової держави стало прийняття її 9 листопада 1995 року до країн-членів Ради Європи та ратифікація Верховною Радою України Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини та протоколів до неї (995_004). Відповідно до статті 9 Конституції України (254к/96-ВР) з моменту ратифікації та набрання чинності для України Конвенція про захист прав і основних свобод людини (995_004) стала частиною національного законодавства; це означає, що всі нормативні акти, розроблені після набрання чинності Конвенцією, повинні відповідати її вимогам [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі становлення детективної діяльності в нашій та зарубіжних країнах приділяли увагу у своїх дослідженнях такі вітчизняні та зарубіжні вчені та науковці, як А. М. Бабенко, О. М. Бандурка, В. С. Батиргарєєва, В. М. Бесчастний, С. О. Бичін, А. Б. Блага, В. І. Бобрик, І. Г. Богатирьов, С. С. Вітвіцький, А. Ф. Волобуєв, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, І. Б. Гончаренко, В. К. Гришук, В. Л. Грохольський, С. Ф. Денисов, О. М. Джу́жа, А. І. Долгова, В. М. Дрьомін, В. І. Женунтій, А. П. Закалюк, А. Ф. Зелінський, Д. П. Калайнов, О. Г. Кальман, М. В. Карчевський, О. Г. Колб, В. Я. Конопельський, І. М. Копотун, О. Є. Користін, О. Г. Кулик, О. М. Литвинов, В. В. Лунєєв, В. О. Меркулова, Ю. О. Михайлова, Є. С. Назимко, О. В. Одерій, Н. А. Орловська, М. І. Панов, Є. О. Письменський, О. О. Пунда, І. М. Риженко, М. О. Семенишин, Є. Л. Стрельцов, В. Я. Тацій, В. О. Туляков, П. Л. Фріс, І. М. Чекмарьова, О. Ю. Чередниченко, В. О. Черков, В. В. Шаблистий, В. І. Шаку́н, Г. Й. Шнайдер, Н. С. Юзікова, С. С. Юрко, І. С. Яковець, Х. П. Ярмакі, О. Н. Ярмиш та інші.

Проте, у наявних дослідженнях питанням захисту прав, основоположних свобод, законних інтересів та потреб людини при здійсненні детективної діяльності приділялося уваги не достатньо для побудови повного й структурованого вчення про детективну діяльність, як дієвий метод попередження, розкриття та розслідування злочинів та встановлення їх механізму тощо. В поточних умовах злочинність в Україні набуває дедалі поширенішого й агресивнішого характеру, стає все більш організованою та інтелектуальною. Відчувається її «професіоналізація», посилення корисливої направленості злочинів, інтенсивності злочинності, з'явлення та

розповсюдження нових, невідомих раніше форм і методів злочинної діяльності (технічне та технологічне її оснащення), а в сучасних умовах воєнного часу [5] – підвищення рівня озброєності злочинців, корумпованість та ускладненість доступу до низки територій і відповідно, розповсюдження на цих територіях законодавства нашої держави. В її структурі значно збільшується кількість розбійних нападів, крадіжок майна, у тому числі з приватних офісів, крамниць, квартир; злочинці все більш загрожують особистій безпеці громадян – вбивства, тяжкі тілесні ушкодження, зґвалтування. Почастішали випадки вбивств «на замовлення», групові розбої та пограбування із застосуванням вогнепальної зброї, напади на підприємців і банкірів. За цих умов зусилля правоохоронних органів щодо захисту громадян та їх майна не завжди досягають бажаних наслідків. Тому приватні фірми, банки та установи організовують власні служби (підрозділи) безпеки, наймають охоронників, створюють детективні агентства. Так, як правило, детективну діяльність ведуть люди, які в минулому мали відношення до правоохоронних органів, органів державної безпеки, розвідувальних служб або інших державних органів, які мають відношення до оперативної діяльності [10, с. 236-249].

Метою статті є дослідження додержання (гарантування) основоположних прав і свобод, законних інтересів та потреб людини при здійсненні детективної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Вивчення досвіду низки зарубіжних країн, наприклад, США, Великобританії, Франції, Німеччини, Ізраїлю та інших показує, що діяльність приватних детективів регламентується відповідним законодавством. Так, в Англії кількість персоналу приватних охоронних і детективних фірм вдвоє перевищує кількість співробітників поліції. У США бюджет таких компаній на 50 відсотків вище, ніж бюджет усіх органів поліції разом узятих, а кількість співробітників складає близько 1 млн чоловік. В Ізраїлі, при кількості населення близько 5 млн жителів, нараховується близько 2 тис. детективних агентств [7, с. 140].

Таким чином, розширення переліку таких суб'єктів і в нашій країні задля запобігання злочинної діяльності надасть можливість закрити законодавчі прогалини й виявить додаткові сфери, що не у повній мірі захищені від протиправного впливу. Розвиток приватних детективних агентств буде ефективною перспективою захисту прав, основоположних свобод, законних інтересів та потреб людини на шляху удосконалення кримінологічної політики у державі.

Тобто, досі не врегульоване питання легалізації діяльності приватних детективів, функції і завдання яких свідчать про можливість розглядати їх у якості суб'єктів протидії злочинності. Хоча, досить спірне питання на практиці про те, що відсутність остаточного закріплення правового статусу перешкоджає повноцінному функціонуванню приватних детективних агентств. Не можна також сказати, що розшуковці з нетерплячістю чекають, щоб їхню діяльність почали регулювати. З однієї сторони, повноцінна й легальна робота їхніх агентств – це податки та робочі місця. З іншої, це чіткі межі, в яких детективи повинні будуть діяти. Разом з тим, відмітимо наявність ризиків порушення прав і свобод громадян при функціонуванні таких приватних детективних агентств [8, с. 115]. Зокрема, це відноситься до: права на невтручання в особисте життя (що закріплено у ст. 31 Конституції України [3], ст. 18 Європейської конвенції із захисту прав людини та основоположних свобод [2], ст. 11 Закону України «Про інформацію» [1] тощо). Не на користь діяльності державних детективів, відносять: брак політичної волі на запобігання корупції (відсутність послідовності та пріоретизації; незацікавленість та неготовність посадових осіб до запобігання корупції); політична заангажованість; відхід від мети запобігання злочинності та зосередження на вирішенні виключно корпоративних та особистих інтересів; зловживання службовими повноваженнями та (або) їх перевищення тощо. Водночас запобіжна діяльність приватних детективів також не позбавлена недоліків та окремих ризиків, якими є зловживання наданими правами проведення детективної (розшукової) діяльності; витік приватної інформації; пріоритет корпоративних інтересів під час розроблення проекту Закону України «Про приватну детективну (розшукову) діяльність»; не врахування на нормативному рівні обов'язків щодо запобігання злочинності; самоусунення від лінії запобіжної діяльності тощо. Отже, у цьому випадку наочним є «зворотній ефект» – відсутність адекватного нормативно-правового акту, який би регулював діяльність цих суб'єктів, призводить як до умисного, так і несвідомого порушення ними діючого законодавства у різних сферах. Наприклад, серед таких діянь можна виділити кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина (зокрема ухилення від сплати аліментів на утримання дітей, ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків, зловживання опікунськими правами, порушення авторського права і суміжних прав тощо). Вказані суспільно небезпечні діяння ускладнені відсутністю чітко визначеного процесу доказування, що має наслідком часті випадки прийняття необ'єктивних процесуальних рішень або неналежного здійснення процесуальних дій [9, с. 10].

Досвід країн, в яких приватна детективна діяльність законодавчо врегульована, показує, що функціонування приватних детективів і детективних підприємств та їх об'єднань значно підвищує відповідальність державної правоохоронної системи за своєчасне та високопрофесійне реагування на потреби громадян і суспільства, звільняє правоохоронців від необхідності виконання багатьох незначних і невластивих їм функцій, сприяє загальному оздоровленню криміногенної ситуації. Так, приватні детективи та приватні детективні агентства надають істотну допомогу суб'єктам підприємницької діяльності у вивченні репутації та фінансового стану позичальників та інших партнерів, визначенні їх спроможності реально виконувати взяті на себе фінансові зобов'язання, що значною мірою перешкоджає укладенню ризикованих угод та ухилення боржників від сплати заборгованості. Визначаючи можливості збору інформації, її обробки, використання (в рамках такої діяльності),

необхідно визначити, що дозволено державою, а на що потрібно отримувати дозвіл у клієнтів, відповідних органів; які положення повинен містити типовий договір детективних послуг тощо [14, с. 238].

В цивілізованих, демократичних країнах, де виконання вимог конституційних норм і прав людини є основним ціннісним орієнтиром, інститут приватної детективної діяльності вже давно впроваджено у якості забезпечення додержання основоположних прав і свобод, законних інтересів та потреб людини та громадянина.

Як це не дивно, проте є й супротивники інституту приватних детективів, які зазначають, що запровадження детективної діяльності в Україні призведе до порушення прав пересічних громадян [11, с. 86], зокрема права людини на невтручання в особисте життя та сімейне життя, закріплене у ст. 31 Конституції України, ст. 18 Європейської конвенції із захисту прав людини й основоположних свобод, ст. 11 Закону України «Про інформацію» [1-3; 17, с. 131-137].

Тут вирішення питання про надання повноважень видавати дозвіл на здійснення приватної детективної діяльності (свідectво на таке право, його припинення чи анулювання; ведення реєстру суб'єктів детективної діяльності; вирішувати всі необхідні питання стосовно відповідного посвідчення приватного детектива; контролю виконання законодавства України приватними детективними бюро (контор, агентств, фірм); межі правового статусу фізичної особи, що здійснює приватну детективну діяльність або як юридичної особи, що спеціалізується на здійсненні приватної детективної діяльності.

Ми, як і низка інших дослідників, вважаємо приватну детективну діяльність – засобом захисту прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб, а не тільки складноскладеною діяльністю з комплексу різноманітних заходів пошуку та фіксації даних про діяння окремих осіб та груп, отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави, а також інші пізнавальні дії на шляху розслідування події. Для здійснення такої діяльності потрібні певні повноваження, бо детективні функції носять високий рівень відповідальності та надмірний рівень емоційної напруженості. Тут буде виправдано доречними творчий підхід в ході встановлення фактичних даних.

За сучасних умов стану захисту прав та інтересів фізичних і юридичних осіб недержавними структурами, вказують про актуальність необхідності забезпечення реальної, а не декларативної змагальності сторін на досудовому слідстві; можливість розглядати це як додаткові надходження в державний бюджет та сприяння великої кількості розкриттів злочинів [16, с. 371-372]. Взагалі, наявність легальної приватної детективної діяльності різко підвищить якість і відповідальність усієї державної правоохоронної системи та покращить компетентність детективів (агентів) у реагуванні на потреби громадян і суспільства загалом [15].

Ще з початку АТО [6] активізувалася «детективна» (розшукова) діяльність у Донецькій і Луганській областях, що було пов'язано з пошуком людей і майна на цих територіях [12, с. 20-21; 15; 16, с. 371-372].

В тому числі, це певна психологічна праця (в її соціальному, комунікативному та організаційному аспектах). Щодо соціального аспекту, працівники агентств виступають як відокремлена професійна група, з діяльністю якої суспільство пов'язує надання певних допоміжних (або сервісних) послуг, пошук осіб, охоронні послуги, послуги з супроводження, попередження злочинної діяльності. Ефективність такої діяльності передбачає допомогу у ефективності захисту та втілення справедливості у соціальні відносини, у забезпечення стабільності суспільного розвитку, задоволення індивідуальних потреб та інтересів. Комунікативний аспект передбачає особливості цієї «професії», тому що спілкування з різними категоріями громадян є одним з основних шляхів отримання інформації. Тобто, до детектива ставляться професійні вимоги входження в контакт, управління психологічним станом інших людей, вміння направляти розмову в необхідне русло тощо. Організаційний ж аспект – це вміння планувати свою роботу, розподіляти час з метою його ефективного використання має сенс у всякій роботі. Проте, планування робочого часу для діяльності співробітника детективного агентства, організація себе та інших, концентрацію зусиль є необхідними умовами реалізації своїх повноважень. Характерною рисою такої діяльності є також її індивідуальність (як діяльність слідопита одиночки або митця своєї справи). Слідчий, як виконавець замовленого завдання, у більшості, особисто виконує переважну більшість різноманітних за своїм характером дій [13; 15, с. 49; 16, с. 370-373].

Висновки. Таким чином, в сучасних умовах реформування законодавства України на шляху переходу на європейські й найкращі світові стандарти в тому числі у сфері захисту прав, свобод людини і громадянина в Україні якраз і відчувається зростання попиту на детективні послуги. Що в свою чергу вимагає розвиток нашої детективної з неухильним дотриманням принципів верховенства права, законності, прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, збереження професійної таємниці, конфіденційності, взаємодію з правоохоронними органами, органами державної влади та місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, волонтерами та громадянами.

Набувши законодавчого забезпечення, приватна детективна діяльність – спроможна стати інструментом захисту основоположних прав і свобод, законних інтересів та потреб людини і повноцінною складовою механізму забезпечення конституційних прав і свобод людини, захист законних прав та інтересів юридичних осіб.

Література

1. Закон України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 року № 2657-ХІІ. Верховна Рада України. Законодавство України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та європейський суд з прав людини Міністерство юстиції. URL : <https://minjust.gov.ua/m/konventsia-pro-zahist-prav-lyudini-i-osnovopolojnih-svobod-ta-evropeyskiy-sud-z-prav-lyudini>
3. Конституція України від 13 квітня 2012 року №9627-VIII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text>
4. Методичні рекомендації для центральних органів виконавчої влади щодо застосування в законотворчій діяльності Конвенції про захист прав і основних свобод людини від 21 листопада 2000 року. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0040323-00#Text>
5. Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року №64/2022. *Президент України. Володимир Зеленський. Офіційне інтернет-представництво*. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>
6. Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України» від 14 квітня 2014 року № 405/2014. *Президент України. Володимир Зеленський. Офіційне інтернет-представництво*. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/405/2014>
7. Беліков Ю. М. Недержавна правоохоронна діяльність: передумови виникнення, поняття, місце в системі правоохоронної діяльності. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія Юридичні науки. 2013. Випуск 4. Том 2. С. 138-142.
8. Бичін С. О. Актуальні методи дослідження детективної діяльності в механізмі запобігання злочинності. *Європейські перспективи*. 2019. № 2. С. 111-117.
9. Гончаренко А. Частный детектив по-украински. *Аргументы и факты*. 2010. № 16. С. 10.
10. Калюга К. В. Щодо сучасного стану детективної діяльності в Україні (обґрунтування можливості та доцільності детективної діяльності в Україні). *Криміналістика і судова експертиза* : міжвідом. наук.-метод. зб. / Київський НДІ Судових експертиз; редкол.: Д. В. Журавльов (голов. ред.) та ін. Київ, 2022. вип. 67. С. 236-249. (1072 с.).
11. Кожевніков Г. К. Приватна детективна діяльність і право громадянина на невтручання в особисте життя. Детективна діяльність в Україні: проблеми і перспективи : матеріали междунар. науч.-практ. конф. (м. Харків, 25-26 січня. 2013 р.). Харк. екон.-прав. ун-т. Харків : Право, 2013. С. 86-87.
12. Мулявка Д. Г., Шопіна І. М., Шилле О. О. Правовий статус суб'єктів приватної детективної (розшукової) діяльності : монографія. Ірпінь : Університет ДФС України, 2019. 124 с.
13. Плохой І. І. Приватна детективна діяльність: чи буде вона? URL : <http://pravoznavec.com.ua/period/article/11082/%CF>
14. Поливанюк В. Д. Міжнародний досвід надання приватних детективних послуг Всеукраїнський саміт приватних детективів: матеріали доповідей (м. Дніпро, 30 листопада 2017 р.). Дніпро : ДДУВС, 2018. С. 237-239.
15. Рахновський Є. А. Вам потрібен легальний приватний детектив? *Віче*. 2007. № 17. С. 49.
16. Юрко С. С. Перспективи законодавчої регламентації детективної діяльності в Україні. *Право і суспільство*. 2014. № 52. С. 370-373.
17. Юрченко А. О., Усенко А. О. Проблеми легалізації інституту приватної детективної діяльності в Україні. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2018. Вип. 3-4 (12-13). С. 131-137.

References

1. Zakon Ukrayini «Pro informaciyu» vid 2 zhovtnya 1992 roku № 2657-XII. Verhovna Rada Ukrayini. Zakonodavstvo Ukrayini. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>
2. Konvenciya pro zahist prav lyudini i osnovopolozhnih svobod ta yevropejskiy sud z prav lyudini Ministerstvo yusticiyi. URL : <https://minjust.gov.ua/m/konventsia-pro-zahist-prav-lyudini-i-osnovopolojnih-svobod-ta-evropeyskiy-sud-z-prav-lyudini>
3. Konstituciya Ukrayini vid 13 kvitnya 2012 roku №9627-VIII. Oficijnij sajт Verhovnoyi Radi Ukrayini. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text>
4. Metodichni rekomendaciyi dlya centralnih organiv vikonavchoyi vladi shodo zastosuvannya v zakonotvorchij diyalnosti Konvenciyi pro zahist prav i osnovnih svobod lyudini vid 21 listopada 2000 roku. Verhovna Rada Ukrayini. Zakonodavstvo Ukrayini. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0040323-00#Text>
5. Ukaz Prezidenta Ukrayini «Pro vvedennya voyennogo stanu v Ukrayini» vid 24 lyutogo 2022 roku №64/2022. Prezident Ukrayini. Volodimir Zelenskij. Oficijne internet-predstavnictvo. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>
6. Ukaz Prezidenta Ukrayini Pro rishennya Radi nacionalnoyi bezpeki i oboroni Ukrayini vid 13 kvitnya 2014 roku «Pro nevidkladni zahodi shodo podolannya teroristichnoyi zagrozi i zberezheniya teritorialnoyi cilisnosti Ukrayini» vid 14 kvitnya 2014 roku № 405/2014. Prezident Ukrayini. Volodimir Zelenskij. Oficijne internet-predstavnictvo. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/405/2014>

7. Byelikov Yu. M. Niderzhavna pravooohoronna diyalnist: peredumovi viniknennya, ponyattya, misce v sistemi pravooohoronnoyi diyalnosti. Naukovij visnik Hersonskogo derzhavnogo universitetu. Seriya Yuridichni nauki. 2013. Vipusk 4. Tom 2. S. 138-142.
8. Bichin S. O. Aktualni metodi doslidzhennya detektivnoyi diyalnosti v mehanizmi zapobigannya zlochinnosti. Yevropejski perspektivi. 2019. № 2. S. 111-117.
9. Goncharenko A. Chastnyj detektiv po-ukrainski. Argumenty i fakty. 2010. № 16. S. 10.
10. Kalyuga K. V. Shodo suchasnogo stanu detektivnoyi diyalnosti v Ukrayini (obgruntuvannya mozhlivosti ta docilnosti detektivnoyi diyalnosti v Ukrayini). Kriminalistika i sudova ekspertiza : mizhvidom. nauk.-metod. zb. / Kiyivskij NDI Sudovih ekspertiz; redkol.: D. V. Zhuravlov (golov. red.) ta in. Kiyiv, 2022. vip. 67. S. 236-249. (1072 s.).
11. Kozhevnikov G. K. Privatna detektivna diyalnist i pravo gromadyanina na nevtruchannya v osobiste zhittya. Detektivna diyalnist v Ukrayini: problemi i perspektivi : materiali mezhdunar. nauch.-prakt. konf. (m. Harkiv, 25-26 sichnya. 2013 r.). Hark. ekon.-prav. un-t. Harkiv : Pravo, 2013. S. 86-87.
12. Mulyavka D. G., Shopina I. M., Shillye O. O. Pravovij status sub'yektiv privatnoyi detektivnoyi (rozshukovoyi) diyalnosti : monografiya. Irpin : Universitet DFS Ukrayini, 2019. 124 s.
13. Plohoj I. I. Privatna detektivna diyalnist: chi bude vona? URL : <http://pravoznavec.com.ua/period/article/11082/%CF>
14. Polivanyuk V. D. Mizhnarodnij dosvid nadannya privatnih detektivnih poslug Vseukrayinskij sammit privatnih detektiviv: materiali dopovidej (m. Dnipro, ZO listopada 2017 r.). Dnipro : DDUVS, 2018. S. 237-239.
15. Rahnovskij Ye. A. Vam potriben legalnij privatnij detektiv? Viche. 2007. № 17. S. 49.
16. Yurko S. S. Perspektivi zakonodavchoyi reglamentaciyi detektivnoyi diyalnosti v Ukrayini. Pravo i suspilstvo. 2014. № 52. S. 370-373.
17. Yurchenko A. O., Usenko A. O. Problemi legalizaciyi institutu privatnoyi detektivnoyi diyalnosti v Ukrayini. Mizhnarodnij yuridichnij visnik: aktualni problemi suchasnosti (teoriya ta praktika). 2018. Vip. 3-4 (12-13). S. 131-137.

УДК 338.48:338.48(477.83)

DOI: 10.60022/2(2)-7SD

Мельниченко Софія Геннадіївнааспірантка, асистентка кафедри водних біоресурсів та аквакультури
Херсонський державний аграрно-економічний університет, Україна**Melnychenko Sofia**PhD Student, assistant of the Department of Aquatic Bioresources and Aquaculture
Kherson State Agrarian and Economic University, Ukraine

ORCID: 0000-0002-5940-7943

Богадьорова Лариса Михайлівна

кандидат географічних наук, доцент

Херсонський державний аграрно-економічний університет, Україна

Bohadorova Larysa

Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor

Kherson State Agrarian and Economic University, Ukraine

ORCID: 0000-0002-9072-3434

Охременко Ірина Вікторівна

кандидат географічних наук, доцент

Український державний університет імені Михайла Драгоманова, Україна

Okhremenko Iryna

Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor

Dragomanov Ukrainian State University, Ukraine

ORCID: 0000-0001-9659-9043

СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ПОКАЗНИКІВ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ХЕРСОНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Анотація. У статті проаналізовано динаміку ключових показників туристичної діяльності в Херсонській області.

Мета статті – розгляд динаміки головних статистичних показників провадження туристичної діяльності в Херсонській області, виявлення негативних тенденцій та розробка шляхів їх подолання.

Об'єкт дослідження – туристична діяльність у Херсонській області.

Предмет дослідження – статистичний аналіз динаміки показників туристичної діяльності в межах Херсонської області.

У процесі дослідження використано такі методи: статистичний, аналітичний, графічний, математичний та описовий.

За результатами дослідження визначено, що Херсонщина має значні перспективи для ефективного розвитку туризму як галузі економіки. Велика кількість різних груп туристичних ресурсів, вигідне географічне розташування, значна кількість туристичних компаній та наявність чималої кількості закладів розміщення позитивно впливають на туристичну привабливість регіону.

Аналіз статистичних матеріалів дозволив виявити, що упродовж 2015 – 2019 років у туристичному секторі Херсонської області спостерігались такі тенденції: збільшення кількості туристів, які приїжджають; незначне зменшення кількості колективних закладів розміщення та дитячих закладів розміщення різного типу; у структурі обслуговування туристичними агентствами значно переважають виїзні туристи над внутрішніми туристами, іноземних же відвідувачів практично не було.

Аналіз існуючих наукових напрацювань та зазначені вище тенденції у туристичній діяльності дозволили виявити цілу низку проблем, які гальмують розвиток туризму в області: низький рівень інвестицій у третинний сектор економіки, відсутність законодавчого регулювання туристичної діяльності, низький рівень рекламної діяльності та невисокий рівень розвитку туристичної інфраструктури.

Задля вирішення проблем, які стримують розвиток туризму в області, запропоновано низку заходів, зокрема: інтенсивна рекламна кампанія туристичних послуг та ресурсів регіону, залучення іноземних інвестицій та державних дотацій в туристичну галузь, законодавче регулювання провадження туристичного бізнесу в межах регіонів та більш локальних одиниць.

В означеному контексті перспективними є подальші дослідження туристичного сектору Херсонщини, зокрема впливу на нього COVID-19 та російського військового вторгнення.

Ключові слова: туристична діяльність; туристично-рекреаційні ресурси; колективні заклади розміщення; туристи.

STATISTICAL ANALYSIS OF THE DYNAMICS OF TOURIST ACTIVITY INDICATORS IN THE KHERSON REGION

Abstract. *The article analyzes the dynamics of key indicators of tourist activity in the Kherson region.*

The purpose of the article is to consider the dynamics of the main statistical indicators of the implementation of tourist activity in the Kherson region, identify negative trends and develop ways to overcome them.

The object of the research is tourist activity in the Kherson region.

The subject of the study is a statistical analysis of the dynamics of tourism activity within the Kherson region.

The following methods were used in the research process: statistical, analytical, graphic, mathematical and descriptive.

Based on the results of the study, it was determined that Kherson region has significant prospects for the effective development of tourism as a branch of the economy. A large number of different groups of tourist resources, a favorable geographical location, a significant number of tourist companies and the presence of a considerable number of accommodation facilities have a positive effect on the tourist attractiveness of the region.

The analysis of statistical materials revealed that during 2015-2019 the following trends were observed in the tourism sector of the Kherson region: an increase in the number of tourists arriving, a slight decrease in the number of collective accommodation facilities and children's accommodation facilities of various types, in the structure of service provided by travel agencies, outbound tourists significantly prevail over domestic tourists, while there were practically no foreign visitors.

The analysis of existing scientific developments and the above-mentioned trends in tourism activity revealed a number of problems that inhibit the development of tourism in the region: low level of investment in the tertiary sector of the economy, lack of legislative regulation of tourism activity, low level of advertising activity and low level of development of tourist infrastructure.

In order to solve the problems that hinder the development of tourism in the region, a number of measures are proposed, in particular: an intensive advertising campaign of tourist services and resources of the region, attraction of foreign investments and state subsidies in the tourism industry, legislative regulation of the conduct of tourism business within regions and more local units.

In this context, further studies of the tourist sector of the Kherson region, in particular the impact of COVID-19 and the Russian military invasion, are promising.

Keywords: *tourist activity; tourist and recreational resources; collective accommodation facilities; tourists.*

Постановка проблеми. В умовах сьогодення туризм в Україні є однією з найбільш прибуткових галузей економіки. Туристична діяльність тісно взаємопов'язана з наявністю туристично-рекреаційних ресурсів та якісною інфраструктурою, яка б задовольняла потреби відвідувачів, тому в просторовому відношенні означена галузь економіки тяжіє до тих регіонів, у якому вони наявні. У контексті ведення туристичного бізнесу в Україні однією з найбільш перспективних є Херсонська область. На території області є велика кількість туристично-рекреаційних ресурсів, зокрема: водних; лікувальних; культурно-історичних; об'єктів природно-заповідного фонду та інших. Також на території регіону є велика кількість закладів розміщення різного типу та розважальних закладів. У зв'язку з тим, що Херсонська область є перспективною з точки зору ведення туристичного бізнесу, вивчення динаміки ключових показників провадження туристичної діяльності в межах регіону є доволі актуальним та перспективним питанням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням різноманітних аспектів розвитку туристичної діяльності на різних територіальних рівнях займалось багато вітчизняних науковців та практиків.

Знання теоретико-методологічних засад провадження туристичної діяльності є основою для ведення будь-якого туристичного бізнесу [1-2]. Наявність туристичних ресурсів на певній території є одним із ключових показників, які визначають її придатність для туристичної діяльності. Проте розвиток туризму у тому чи іншому регіоні залежить і від інших факторів, зокрема необхідно також враховувати культурно-історичні чинники; політичні фактори та рівень законодавчого регулювання туристичної діяльності; особливості транспортної доступності регіону; рівень атрактивності території та ін. [3-4].

У регіональному відношенні, дослідженням тенденцій та особливостей розвитку туризму Херсонської області присвячені праці Джерелюка О., Фролової Н. [5], Ярового Н. [6], Івченко Л., Кравцової С. [7] та ін. Всебічне дослідження рекреаційно-туристичних ресурсів, наявності закладів розміщення та розважальних закладів, а також економіко-географічне положення Херсонщини свідчать про значний потенціал для ведення туристичної діяльності [8 - 9].

Мета статті – розгляд динаміки головних статистичних показників провадження туристичної діяльності в Херсонській області, виявлення негативних тенденцій та розробка шляхів їх подолання.

Об'єкт дослідження – туристична діяльність у Херсонській області.

Предмет дослідження – статистичний аналіз динаміки показників туристичної діяльності в межах Херсонської області.

Задля огляду туристичної діяльності в межах Херсонської обл. перед нами було поставлено такі завдання:

- зібрати та проаналізувати ключові показники туристичної діяльності в межах області, зокрема розглянути: динаміку туристичних потоків; наявність закладів розміщення в межах регіону в досліджуваній період; показники діяльності туроператорів та турагентів;

- розглянути наявні проблеми в туристичному секторі Херсонщини;
- розробити заходи задля покращення туристичної діяльності в межах означеного регіону.

Виклад основного матеріалу. Херсонська область багата на різноманітні туристично-рекреаційні ресурси, які приваблюють велику кількість туристів з різних регіонів України, а також іноземних відвідувачів.

Головними аспектами Херсонщини, які значно приваблюють туристів та відрізняють регіон від інших, є [10 - 11]:

- на території області знаходяться плавні міжнародного значення, найбільші у Європі – Дельта Дніпра;
- у межах області є коса Арабатська Стрілка – найдовша піщана коса у світі;
- острів Джарилгач – найбільший у Європі безлюдний острів;
- Тендрівська, Кінбурнська коси та острів Бирючий, які мають унікальні природні ландшафти;
- найбільший у світі рукотворний ліс, площа якого складає 100 гектарів;
- на території області розташовано 80 об'єктів природно-заповідного фонду, серед яких слід виділити два відомих біосферних заповідники – Асканія-Нова і Чорноморський; а також п'ять всесвітньо відомих національних природних парки: Джарилгацький, Нижньодніпровський, Азово-Сиваський; Кам'янська Січ та Олешківські піски;

- більше 155 родовищ бальнеологічних ресурсів різного типу;
- на території області нараховується більше 5 тисяч об'єктів історико-культурної спадщини.

Величезна кількість туристично-рекреаційних ресурсів у межах області характеризує Херсонщину як перспективний регіон для розвитку підприємницького потенціалу третинного сектору економіки. У цьому контексті слід наголосити на тому, що розвиток економічного потенціалу туристичного сектору області може стати значним інструментом у покращенні та підвищенні економічної активності на території Херсонщини, а також значному зростанні рівня життя населення.

У процесі дослідження нами було проаналізовано динаміку відвідування туристами Херсонської області за період з 2015 по 2019 роки. Виявлено, що в означений період кількість туристів значно зросла, що говорить про популярність «Херсонського туристичного напрямку».

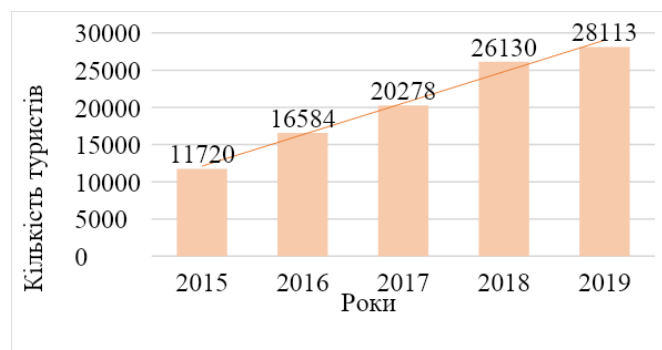

Рис. 1. Динаміка відвідування туристами Херсонської області з 2015 по 2019 роки
Джерело: сформовано авторами за [12-16]

Так, щодо динаміки відвідування туристами Херсонщини, то у 2015 році область відвідали 11720 осіб, а у 2019 році – 28113 осіб, що на 16393 особи більше, ніж у 2015 році (рис. 1).

Слід зазначити, що упродовж 2015 – 2019 років, туристи відвідували Херсонську область з різною метою, зокрема статистичні дані показали наступні цілі відвідування туристами області: дозвілля та відпочинок, ділова та навчальна, спортивна, лікувальна та інші. Так, дані таблиці 1 свідчать, що у період з 2015 по 2019 роки, найбільше туристів приїжджали до Херсонської області з метою дозвілля та відпочинку, лікування та діловими цілями. Водночас, менш популярним відпочинком на Херсонщині є спортивний туризм та лікувальний туризм (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка показників відвідування туристами Херсонської області в залежності від мети подорожі

Мета відвідування	Кількість туристів за роками				
	2015	2016	2017	2018	2019
Дозвілля та відпочинок	10243	14791	18351	25859	27948
Лікування	198	1721	1804	197	99

Продовження таблиці 1

Спортивний туризм	2	-	37	2	12
Ділова та навчання	983	5	31	28	17
Дитячий туризм (діти до 17 років)	1146	2411	2178	3678	3453

Джерело: складено авторами за [12-16]

Значна кількість туристів, яка прибуває на Херсонщину, завжди потребує певних закладів розміщення, іноді навіть спеціалізованих. Саме тому в контексті туристичної діяльності області доцільним є аналіз закладів розміщення, які можуть розміщувати гостей, які прибувають в область, у залежності від їхніх потреб.

Зауважимо, що на території Херсонської області є велика кількість колективних засобів розміщення, особливо в районах, які прилягають до Чорного та Азовського морів. Окрім колективних закладів розміщення, на території Херсонщини є значна кількість індивідуальних закладів розміщення, проте статистична звітність щодо їх функціонування не ведеться. За період з 2015 по 2019 роки загальні кількість колективних закладів розміщення в Херсонській області істотно зменшилась, так у 2015 році їх було 259, а за період до 2019 року їх зменшилось на 177 і стало 88 одиниць (табл. 1). З огляду на те, що кількість туристів у межах регіону збільшилась, а кількість колективних закладів розміщення зменшилась, ми можемо сказати, що відвідувачі почали надавати перевагу індивідуальним закладам розміщення.

Таблиця 2

Динаміка показників діяльності колективних засобів (ККЗ) розміщення в Херсонській області з 2015 по 2019 роки

Роки	Кількість ККЗ, одиниць	Загальна кількість місць у ККЗ, одиниць	Кількість осіб, які перебували у ККЗ
2015	259	28472	156702
2016	240	25405	179468
2017	225	24681	161183
2018	107	19581	129660
2019	88	16594	104027

Джерело: складено авторами за [12-16]

У процесі збору та аналізу статистичних матеріалів, нами було виявлено, що на територію області з туристичною метою приїжджає велика кількість дітей. Якщо аналізувати статистичні дані стосовно відвідування дітьми Херсонщини, то можна виявити тенденцію до збільшення їх кількості упродовж досліджуваного періоду: якщо у 2015 році область відвідало 1146 дітей, то у 2019 році їх кількість збільшилась до 3453 дитини (табл. 1).

Так, чимала їх кількість відвідує регіон разом з батьками, проте існують також групи дітей, які приїжджають на територію Херсонщини самостійно, з метою відпочинку та оздоровлення. У цьому контексті доцільно проаналізувати наявність дитячих закладів розміщення на території області.

На території Херсонщини наявно два різновиди закладів розміщення для дітей: дитячі заклади оздоровлення (санаторії) та дитячі заклади розміщення (дитячі табори) (рис. 2). Аналіз статистичних показників щодо кількості дитячих закладів розміщення дозволив виявити, що впродовж 2015 – 2019 роки їх кількість значно зменшилась: якщо у 2015 році їх функціонувало на території області 377 одиниць, то до 2019 року їх кількість значно скоротилась і склала 365. При цьому, дані рисунку 2 показують, що у кількісному відношенні скоротилась кількість як дитячих закладів оздоровлення, так і дитячих закладів розміщення.

Рис. 2. Динаміка кількості дитячих закладів розміщення в Херсонській області з 2015 по 2019 роки

Джерело: сформовано авторами за [12-16]

Ще одним із ключових показників ведення туристичної діяльності в межах Херсонщини є робота туроператорів та турагентів. Доцільно проаналізувати їхню діяльність стосовно обслуговування різних видів туристів: іноземних, виїзних та внутрішніх.

З таблиці 3 бачимо, що за досліджуваний період туристичні компанії надали свої послуги лише 7 іноземним туристам у 2019 році, упродовж 2015 – 2018 років іноземні туристи не користувались послугами ні туроператорів, ні турагентів у Херсонській області.

Якщо ж розглядати внутрішніх та виїзних туристів, то в їх структурі значно переважають саме виїзні (табл. 3). Це говорить про те, що більшість жителів Херсонщини під час відпустки виїжджає в інші регіони України або ж за кордон.

Таблиця 3

Динаміка кількості туристів, яких обслуговували туроператори та турагенти в Херсонській області

Роки	Загальна кількість туристів, яких обслуговували туроператори та турагенти	Внутрішні туристи	Виїзні туристи	Іноземні туристи
2015	11720	4487	7234	0
2016	16584	6494	10090	0
2017	20278	5531	14747	0
2018	26130	6428	19702	0
2019	28113	4499	23607	7

Джерело: складено авторами за [12-16]

Таким чином, упродовж досліджуваного періоду нами виявлено такі тенденції: збільшення кількості туристів, які приїжджають в Херсонську область; незначне зменшення кількості колективних закладів розміщення та дитячих закладів розміщення різного типу; у структурі обслуговування туристичними агентствами регіонів значно переважають виїзні туристи над внутрішніми туристами, іноземних же відвідувачів в області практично немає. Такі тенденції у туристичній діяльності регіону свідчать про наявність цілої низки проблем, зокрема:

- низький рівень рекламної діяльності щодо туристичного потенціалу Херсонської області в засобах масової інформації та соціальних мережах;
- недостатня кількість коштів для розвитку високоякісної туристичної інфраструктури в регіоні, а також для реконструкції культурно-історичних пам'яток;
- низький рівень різноманітності туристичних послуг на території Херсонщини;
- відсутність ефективного державного механізму, який би регулював розвиток та якість туристичних послуг на регіональному та локальному рівнях;
- нестабільна соціально-економічна та політична ситуація в Україні, яка позначається на всіх її областях, у тому числі й Херсонській.

З огляду на те, що Херсонщина має значний потенціал для розвитку туристичної галузі, необхідно вжити наступних заходів задля ефективного функціонування туристичної діяльності в регіоні [17]:

- 1) розробити ефективний механізм щодо регулювання та контролю за туристичною діяльністю в області;
- 2) збільшити обсяг державних дотацій та інших видів інвестування в третинний сектор економіки, зокрема в туристичну галузь регіону;
- 3) покращити екологічне становище природних екосистем Херсонської області;
- 4) урізноманітнити туристичні послуги в районах, до яких найбільше тяжіють туристи;
- 5) збільшити кількість закладів розміщення на території області, які були б адаптовані під різноманітні потреби туристів.

Висновки. З огляду на вигідне географічне розташування та багатство природно-рекреаційних та культурно-історичних ресурсів Херсонська область є перспективним регіоном для ведення туристичної діяльності.

Аналіз статистичних матеріалів дозволив виявити, що упродовж 2015 – 2019 років у туристичному секторі Херсонщини спостерігались наступні тенденції: збільшення кількості туристів, які приїжджають в область; незначне зменшення кількості колективних закладів розміщення та дитячих закладів розміщення різного типу; у структурі обслуговування туристичними агентствами регіонів значно переважають виїзні туристи над внутрішніми туристами, іноземних же відвідувачів практично не було.

Аналіз існуючих наукових напрацювань та викладені вище тенденції у туристичній діяльності дозволили виявити низку проблем, які гальмують розвиток туризму в області: низький рівень інвестицій в третинний сектор економіки; відсутність законодавчого регулювання туристичної діяльності; низький рівень рекламної діяльності та невисокий рівень розвитку туристичної інфраструктури.

Задля вирішення проблем, які стримують розвиток туризму в області, було запропоновано ряд заходів, зокрема: інтенсивна рекламна кампанія туристичних послуг та ресурсів регіону; залучення іноземних інвести-

цій та державних дотацій в туристичну галузь; законодавче регулювання провадження туристичного бізнесу в межах регіонів та більш локальних одиниць.

Література

1. Каленюк І. С., Котенко Т. М. Соціальні аспекти розвитку рекреації і туризму як значущого сегменту світового господарства: теоретико-методологічні засади. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2015. № 3. С. 172-176.
2. Герасимчук З. В., Матвійчук Л. Ю. Теоретико-методологічні засади раціонального використання та охорони туристичних ресурсів. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу Києво-Могилянська академія Державне управління*. 2011. № 159. С. 102-108.
3. Гончаренко Н. І., Скляренко Я. Теоретико-методологічні основи дослідження туристичної політики Європейського Союзу. *Економіка. Країнознавство. Туризм*. 2017. № 6. С. 161-166.
4. Алмашій Я. І. Теоретико-методологічні засади ефективної діяльності туризму в сучасній ринковій економіці. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки*. 2012. № 2. С. 172-177.
5. Джерелюк Ю. О., Фролова Н. Є. Сучасний стан і тенденції розвитку туристичної галузі в Херсонській області. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. № 20 (1). С. 142-146.
6. Яровий В. Ф. Оцінка обсягів туристичної діяльності та напрямів її удосконалення у Херсонській області. *Причорноморські економічні студії*. 2017. № 15. С. 68-71.
7. Івченко Л., Кравцов С., Крушельницька Д. Оцінка туристичного потенціалу Херсонського району Херсонської області. *Інновації та технології в сфері послуг і харчування*. 2022. № 2 (6). С. 30-37. DOI: [https://doi.org/10.32782/2708-4949.2\(6\).2022.6](https://doi.org/10.32782/2708-4949.2(6).2022.6)
8. Мальчикова Д. С., Машкова О. В. Оптимізація використання суспільно-історичних рекреаційно-туристичних ресурсів Херсонської області. *Географія та туризм*. 2010. № 7. С. 50-54.
9. Карпінський С. Л., Воскресенська О. Є. Вплив екзогенних факторів на розвиток туристичної галузі Херсонської області та шляхи їх подолання. *Причорноморські економічні студії*. 2017. № 23. С. 66-70.
10. Бурова О. Б. Сільський зелений туризм як один із напрямків підвищення рівня життя населення (на прикладі Херсонської області). *Економіка. Фінанси. Право*. 2015. № 10 (2). С. 7-9.
11. Аблова Г. В., Стаднік Г. В. Управлінські механізми та інструменти інноваційно-інвестиційного розвитку туристичної галузі Херсонського регіону. *Інформаційні технології в освіті, науці та виробництві*. 2015. № 3 (10). С. 191-198.
12. Статистичний щорічник Херсонської області за 2015 рік. Державна служба статистики України. Головне управління статистики в Херсонській області. 2016. 497 с.
13. Статистичний щорічник Херсонської області за 2016 рік. Державна служба статистики України. Головне управління статистики в Херсонській області. 2017. 489 с.
14. Статистичний щорічник Херсонської області за 2017 рік. Державна служба статистики України. Головне управління статистики в Херсонській області. 2018. 453 с.
15. Статистичний щорічник Херсонської області за 2018 рік. Державна служба статистики України. Головне управління статистики в Херсонській області. 2019. 427 с.
16. Статистичний щорічник Херсонської області за 2019 рік. Державна служба статистики України. Головне управління статистики в Херсонській області. 2020. 413 с.
17. Батрак П. В., Юрченко С. О. Державне регулювання розвитку туристичної діяльності в Туреччині: досвід для України. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм*. 2018. № 8. С. 172-180.

References

1. Kaleniuk I. S., Kotenko T. M. Sotsialni aspekty rozvytku rekreatsii i turyzmu yak znachushchoho sehmentu svitovoho hospodarstva: teoretyko-metodolohichni zasady. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seria: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*. 2015. № 3. S. 172-176.
2. Herasymchuk Z. V., Matviichuk L. Yu. Teoretyko-metodolohichni zasady ratsionalnoho vykorystannia ta okhorony turystychnykh resursiv. *Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu Kyievo-Mohylianska akademii Derzhavne upravlinnia*. 2011. № 159. S. 102-108.
3. Honcharenko N. I., Skliarenko Ya. Teoretyko-metodolohichni osnovy doslidzhennia turystychnoi polityky Yevropeiskoho Soiuzu. *Ekonomika. Krainoznavstvo. Turyzm*. 2017. № 6. S. 161-166.
4. Almashii Ya. I. Teoretyko-metodolohichni zasady efektyvnoi diialnosti turyzmu v suchasni rynkovii ekonomitsi. *Visnyk Chernivetskoho torhovelno-ekonomichnoho instytutu. Ekonomichni nauky*. 2012. № 2. S. 172-177.
5. Dzhereliuk Yu. O., Frolova N. Ye. Suchasnyi stan i tendentsii rozvytku turystychnoi haluzi v Khersonskii oblasti. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*. 2018. № 20 (1). S. 142-146.
6. Iarovyi V. F. Otsinka obsiahiv turystychnoi diialnosti ta napriamiv yii udoskonalennia u Khersonskii oblasti.

Prychornomorski ekonomichni studii. 2017. № 15. S. 68-71.

7. Ivchenko L., Kravtsov S., Krushelnytska D. Otsinka turystychnoho potentsialu Khersonskoho raionu Khersonskoi oblasti. Innovatsii ta tekhnolohii v sferi posluh i kharchuvannia. 2022. № 2 (6). S. 30-37. DOI: [https://doi.org/10.32782/2708-4949.2\(6\).2022.6](https://doi.org/10.32782/2708-4949.2(6).2022.6)

8. Malchykova D. S., Mashkova O. V. Optyimizatsiia vykorystannia suspilno-istorychnykh rekreatsiino-turystychnykh resursiv Khersonskoi oblasti. Heohrafiia ta turyzm. 2010. № 7. S. 50-54.

9. Karpynskyi S. L., Voskresenska O. Ye. Vplyv ekzohennykh faktoriv na rozvytok turystychnoi haluzi Khersonskoi oblasti ta shliakhy yikh podolannia. Prychornomorski ekonomichni studii. 2017. № 23. S. 66-70.

10. Burova O. B. Silskyi zelenyi turizm yak odyn iz napriamkiv pidvyshchennia rivnia zhyttia naselennia (na prykladi Khersonskoi oblasti). Ekonomika. Finansy. Pravo. 2015. № 10 (2). S. 7-9.

11. Ablova H. V., Stadnik H. V. Upravliniski mekhanizmy ta instrumenty innovatsiino-investytsiinoho rozvytku turystychnoi haluzi Khersonskoho rehionu. Informatsiini tekhnolohii v osviti, nautsi ta vyrobnytstvi. 2015. № 3 (10). S. 191-198.

12. Statystychnyi shchorichnyk Khersonskoi oblasti za 2015 rik. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Holovne upravlinnia statystyky v Khersonskii oblasti. 2016. 497 s.

13. Statystychnyi shchorichnyk Khersonskoi oblasti za 2016 rik. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Holovne upravlinnia statystyky v Khersonskii oblasti. 2017. 489 s.

14. Statystychnyi shchorichnyk Khersonskoi oblasti za 2017 rik. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Holovne upravlinnia statystyky v Khersonskii oblasti. 2018. 453 s.

15. Statystychnyi shchorichnyk Khersonskoi oblasti za 2018 rik. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Holovne upravlinnia statystyky v Khersonskii oblasti. 2019. 427 s.

16. Statystychnyi shchorichnyk Khersonskoi oblasti za 2019 rik. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Holovne upravlinnia statystyky v Khersonskii oblasti. 2020. 413 s.

17. Batrak P. V., Yurchenko S. O. Derzhavne rehuliuвання rozvytku turystychnoi diialnosti v Turechchyni: dosvid dlia Ukrainy. Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina. Mizhnarodni vidnosyny. Ekonomika. Krainoznavstvo. Turizm. 2018. № 8. S. 172-180.

УДК 339.9

DOI: 10.60022/2(2)-8SD

Levchenko Iryna

PhD in Economic Sciences, Associate Professor

Associate Professor of the International Economic Relations and Tourism Department

National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic», Ukraine

Левченко Ірина Василівна

доктор філософії з економіки (PhD), доцент

доцент кафедри міжнародних економічних відносин та туризму

Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», Україна

ORCID: 0000-0001-7068-8320

Buriak Alona

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor

Associate Professor of the International Economic Relations and Tourism Department

National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic», Ukraine

Буряк Альона Анатоліївна

кандидат економічних наук, доцент

доцент кафедри міжнародних економічних відносин та туризму

Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», Україна

ORCID: 0000-0002-0814-7459

Maksiuta Nataliia

Doctor of Philosophy (PhD), Researcher

National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic», Ukraine

Максюта Наталія Сергіївна

доктор філософії (PhD), науковий співробітник

Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», Україна

ORCID ID: 0000-0002-0256-6986

Cherkaska Dana

higher education applicant

National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic», Ukraine

Черкаська Дана Андріївна

здобувач вищої освіти

Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», Україна

ORCID ID: 0009-0004-6260-7008

CHALLENGES AND PROSPECTS OF IMPLEMENTATION ENVIRONMENTAL AND SOCIAL INITIATIVES IN INTERNATIONAL BUSINESS

Abstract. *The article describes the interaction of international companies with the community, namely in the context of creating favorable working conditions and regulating environmental aspects of international companies, based on the concept of Corporate Social Responsibility (CSR). Awareness of the importance of CSR has led to theoretical developments and classification schemes that suggest that public relations and/or environmental factors may be the main drivers of CSR implementation, with little attention paid to the organizations themselves (i.e., their internal environment), while research offers few recommendations for CSR implementation. In addition, specific guiding principles for action - guiding principles on business and human rights – are considered, which are intended to go beyond the debate on voluntary or binding human rights instruments.*

These principles are based on the following key aspects: the state's duty to protect, the corporate responsibility to respect, and access to remedy. The paper also analyzes the implementation of the UN Global Compact principles based on four key international agreements: The Universal Declaration of Human Rights, the ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work, the Principles of the Rio Declaration on Environment and Development, and the UN Convention against Corruption. Accordingly, the implementation of these principles at the state and company levels was considered on the basis of these principles.

Based on the UN principles, it is established that it is very important to find an optimal balance between the current consumption of resources and the preservation of environmental quality for present and future generations in order to regulate environmental safety on the planet. Conflicts of interest arising from the ecological state of the environment are considered, for example, when a person working outdoors will benefit more from a less polluted environment or when those living near sources of pollution have less choice and may feel the effects of pollution more acutely, while wealthier people can afford to live in environmentally friendly areas. Thus, in order to formulate an effective environmental policy, the paper formulates a number of recommendations for the implementation of environmental and social responsibility

in international business based on the example of successful company practices.

Keywords: ecology, environmental responsibility, social responsibility, corporate responsibility, environmental safety, environmental threats, international business.

ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ТА СОЦІАЛЬНИХ ІНІЦІАТИВ У МІЖНАРОДНОМУ БІЗНЕСІ

Анотація. У статті деталізовано взаємодію міжнародних компаній зі спільнотою, а саме у розрізі створення сприятливих умов праці та регулювання екологічних аспектів в міжнародних компаніях, що базується на концепції корпоративної-соціальної відповідальності бізнесу. Усвідомлення важливості КСВ призвело до теоретичних розробок і класифікаційних схем, які припускають, що зв'язки з громадськістю та/або фактори зовнішнього середовища можуть бути основними рушійними силами у впровадженні КСВ, при цьому мало уваги приділяється самим організаціям (тобто їхньому внутрішньому середовищу), тоді як дослідження пропонують мало рекомендацій щодо впровадження КСВ. Крім того, розглянуто конкретні керівні принципи дій – керівні принципи підприємницької діяльності в аспекті прав людини, покликані вийти за рамки дебатов щодо добровільних чи обов'язкових до виконання інструментів у сфері прав людини. Дані принцип опираються на такі основні аспекти: обов'язок держави захищати, обов'язок корпорацій поважати, доступ до засобів правового захисту. У роботі також проведено аналіз впровадження принципів Глобального договору ООН, що базуються на чотирьох ключових міжнародних угодах: Загальній декларації прав людини, Декларації МОП про основоположні принципи та права у сфері праці, Принципах Декларації Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища і розвитку та Конвенції ООН проти корупції. Відповідно на основі цих принципів було розглянуто впровадження їх на рівні держава та компаній.

На основі принципів ООН встановлено, що дуже важливо знайти оптимальний баланс між поточним споживанням ресурсів і збереженням якості довкілля для теперішнього і майбутніх поколінь з метою врегулювання екологічної безпеки на планеті. Розглянуто конфлікти інтересів, що виникають через екологічний стан довкілля, наприклад, коли людина, яка працює на відкритому повітрі, отримує більше користі від менш забрудненого навколишнього середовища чи, ті, хто живе поруч із джерелами забруднення, мають менший вибір і можуть гостріше відчувати наслідки забруднення, тоді як більш заможні люди можуть дозволити собі жити в екологічно чистих районах. Таким чином, у роботі з метою формування ефективної екологічної політики сформовано ряд рекомендацій для впровадження екологічної та соціальної відповідальності у міжнародному бізнесі на прикладі вдалих практик компаній.

Ключові слова: екологія, екологічна відповідальність, соціальна відповідальність, корпоративна відповідальність, екологічна безпека, екозагрози, міжнародний бізнес.

Formulation of the problem. Environmental and social responsibility of international business is becoming increasingly important in the face of global changes and challenges. The modern world is facing serious environmental issues, such as climate change, environmental pollution and depletion of natural resources. At the same time, public expectations and demands on companies to be socially responsible, including ensuring decent working conditions, supporting local communities and protecting human rights, are growing. Businesses operating globally today must navigate a complex web of regulatory frameworks and changing political landscapes as they seek to reconcile profitability with ambitious sustainability goals. This delicate balance requires the development of partnerships and industry-wide initiatives that leverage collective expertise and resources. Proactive companies are implementing innovative strategies to reduce their environmental impact, support local communities, and foster inclusive economic growth – all while maintaining their competitive advantage. By strategically addressing these challenges, forward-thinking organizations can open up new opportunities to drive positive change and create a more sustainable future for all. Thus, the study of environmental and social responsibility of international business is an extremely relevant issue that requires detailed study and understanding, especially in the context of enterprises in Ukraine. As a country facing significant environmental challenges, such as air and water pollution, biodiversity destruction, and other consequences of Russia's military invasion, Ukraine can benefit greatly from the implementation of sustainable business practices by companies operating within its borders. Furthermore, in the face of ongoing social and economic turmoil, the responsible engagement of international business in supporting local communities and promoting inclusiveness is crucial to Ukraine's long-term development and stability. The importance of integrating Ukrainian business into the international market further actualizes the issue of implementing environmental and social responsibility to improve competitiveness, enhance its image and attract additional investment.

Analysis of recent research and publications. A significant contribution to the study of sustainable development and corporate social responsibility has been made by such scholars as R. Bauer, C. Newman, A. Sen, B. Dale, K. Mickelson, N. Suprun, and many others. Their works have formed a scientific basis and methodological approach

to understanding environmental and social responsibility of business, which includes practices from management, sociology, environmental sciences and other disciplines. The growing public interest in this topic demonstrates its importance for the development of society as a whole.

The purposes of the article.. The purpose of the article is to develop recommendations for the implementation of environmental and social responsibility in international business on the example of successful tactics of companies and government policies to regulate this phenomenon.

The main material presentation. In an increasingly competitive environment, business performance depends on a firm's ability to manage intangible assets, i.e. corporate identity. In addition, managers are required to behave ethically and socially responsible through fair competition, environmental sustainability, sound employment practices, and compliance with regulatory rules. This may be the result of recent corporate scandals that have drawn the attention of researchers and practitioners to business ethics. In addition, growing government regulation, increased media scrutiny, and stakeholder pressure have included ethics and corporate social responsibility in strategic planning around the world.

As business practice, particularly international business, shows, the biggest ethical issues are ensuring proper labor standards and conditions, which is often pitted against the desire for excessive profits, building public trust and acting with integrity. Other key ethical challenges include religious and cultural issues, environmental protection, anti-corruption, gender rights and non-discrimination. Companies entering the international market must strictly comply with government security regulations, financial and monetary reporting laws, and human rights laws [1-3].

The International Labor Organization (ILO), founded in 1919, seeks to establish minimum social standards around the world. The idea behind these efforts is to prevent companies from gaining a competitive advantage by violating workers' rights. The ILO's mission and activities are based on four core principles: Freedom of association and the right to collective bargaining, the elimination of forced labor, the elimination of child labor, and the elimination of discrimination in employment. To date, these basic principles have been further elaborated in eight conventions. Collectively, they are known as core labor standards. In 1998, all member states adopted the Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work. It emphasizes that "social justice is essential for general and lasting peace". To date, 142 ILO member states have ratified all core labor standards [4, 5].

The Tripartite Declaration of Principles concerning Multinational Enterprises and Social Policy is the basis for the actions of ILO member states. The principles are intended to serve as a guide for multinational enterprises, as well as for governments, employers' and workers' organizations. In total, the declaration contains 59 rules in the areas of employment, training, and working and living conditions.

As of today, Ukraine has ratified 72 ILO Conventions, 61 of which are in force, including nine fundamental and four priority Conventions. Ukraine's ratification of the ILO Chemicals Convention, 1990 (No. 170) in 2023 marked the strong commitment of Ukrainian tripartite actors to international labor standards and their dedication to modernizing the legal framework and institutional structure, despite the difficulties associated with the ongoing war. Despite the partial and fragile recovery of the labor market, Ukraine is still suffering from the consequences of the war. The military aggression of the Russian Federation against Ukraine continues to cause significant losses in lives, income, employment, and livelihoods [4, 5].

Human rights are at the center of the debate, as is the question of what tools can be used to ensure that they are respected. In 2011, the United Nations Human Rights Council adopted specific guiding principles for action – the Guiding Principles on Business and Human Rights – designed to move beyond the debate over voluntary versus binding human rights instruments. The Guiding Principles are based on three pillars: the State's duty to protect, the corporate responsibility to respect, and access to remedy.

The first pillar describes the duty of states to actively contribute to the prevention of human rights abuses by companies, while the second pillar deals directly with the responsibility of companies. This responsibility covers not only the company's own operations, but also all relevant business relationships, such as the supply chain. The third pillar defines how access to remedies and grievance mechanisms can be ensured in case of human rights violations [5-10].

The UN Global Compact is an international network of companies that have committed to aligning their operations with ten principles covering human rights, labor standards, environmental protection, and anti-corruption. For companies, this means that they are responsible for ensuring that human rights are respected, including all stages of their supply chains, implementing labor standards in emerging and developing markets, achieving measurable environmental goals, and actively fighting corruption. These ten principles of the UN Global Compact are based on four key international agreements: The Universal Declaration of Human Rights, the ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work, the Principles of the Rio Declaration on Environment and Development, and the UN Convention against Corruption [5-10].

Adherence to these principles has a positive impact not only on markets and society as a whole, but also on the UN Global Compact members themselves. By fulfilling these commitments, companies contribute to creating a stable environment for their business activities. More than 17,500 companies and organizations representing civil society, political and academic circles in more than 170 countries have already joined the initiative, striving to implement the concept of corporate social responsibility. Participants of the initiative share their experience in local networks and develop concrete solutions for business contribution to sustainable development by creating concepts, guidelines and tools [5-10].

One of the key aspects of sustainable development is ensuring diversity in the work environment. Diversity covers various aspects, including gender, ethnicity, age, culture, ideology and other diversity.

Diversity can spur innovation by challenging traditional thinking, encouraging fresh ideas, and fostering creative problem solving. In scientific research, diverse groups made up of people from different backgrounds, genders, experiences and perspectives consistently generate more innovative solutions than homogeneous groups. Embracing diversity opens up the potential for innovative products, services, and approaches. Thus, a new study by Calvert, a division of Morgan Stanley Investment Management, examines whether racial and ethnic diversity on boards of directors can positively affect company performance. According to the study, which analyzed more than 800 large-cap companies in the US, UK, Canada and Australia from 2012 to 2020, companies with more diverse employees are indeed better candidates for investment. The study found that for U.S. companies, racial and ethnic diversity on the boards of directors of large-cap companies had a significant positive impact on share prices: The difference in returns between the stocks of companies with the largest number of representatives of other nationalities on their boards of directors and those with the smallest number was 1,5% [5-10].

European and national strategies aimed at achieving quality workplaces for all and that seek to mainstream diversity in the workplace can help address persistent inequalities between men and women. In addition, companies that focus on diversity can increase market share and customer loyalty more easily because they better understand and connect with a broader customer base, and voluntary actions by companies in a given context are worth considering. Organizations can promote diversity by adopting inclusive recruitment and hiring practices. This includes expanding the pool of candidates, using diverse sourcing channels, and hiring individuals from underrepresented communities. Establishing clear diversity goals and promoting diverse representation at all levels of the organization, including leadership positions, is critical and demonstrates the organization's commitment to inclusive practices.

An excellent example of successful implementation of standards and providing employees with decent working conditions is provided by the relevant German authorities. According to the official data of the German Federal Ministry of Labor and Social Affairs (Bundesministerium für Arbeit und Soziales, BMAS), the Federal Government has developed a National Action Plan on Business and Human Rights, which is based on the Guiding Principles. There is no shortage of guidelines and guidance for companies that want to learn more about the challenges of corporate social responsibility and what politicians and the public expect of them. These include specialized reporting materials or sector-specific guidelines. Especially guidelines with a comprehensive approach to CSR, such as ISO 26000 or the German Sustainability Code, refer to key, internationally recognized standards when it comes to implementing key activities [5-22].

Germany is a key partner of the ILO in promoting decent work and social justice worldwide. Thanks to these German partners, governments, workers' and employers' organizations and other stakeholders in many countries are strengthening their capacity to support intensive infrastructure development, a just energy transition, occupational safety and health in supply chains, small and medium-sized enterprise development, in particular in the agri-food sector, social protection, skills development and lifelong learning, gender equality and the inclusion of persons with disabilities, which impacts the lives of young people, women and men around the world. In addition to its contributions to specific programs and projects, in 2022-23, Germany contributed more than \$1 million to the ILO's Supplementary Account of the Regular Budget, allowing the ILO to flexibly allocate these funds when and where they are needed most [5-22].

The state policy on occupational safety and health in Ukraine is regulated by legislative and regulatory acts, in particular the Law of Ukraine "On Occupational Safety and Health" of October 14, 1992. Ukrainian labor protection legislation establishes uniform requirements for employers of all levels to ensure safe working conditions. However, as practice shows, these requirements are often ignored, especially by small and medium-sized businesses. Due to competition, many employers are forced to save money on occupational health and safety measures, viewing injury prevention and employee health protection as an additional obstacle to reducing production costs and increasing profits. The lack of economic interest of enterprises in creating safe working conditions hinders the implementation of relevant measures. At most enterprises and institutions, new employers manage finances effectively, but often do not pay sufficient attention to occupational safety.

As mentioned, the expansion of voting rights for working class representatives, the establishment of trade unions and political parties in many countries has strengthened workers' bargaining power and led to higher wages. This ongoing pressure to raise labor costs has encouraged firm owners to seek innovations that use fewer workers, replacing human labor with machines powered by coal and other fuels. While this process of increasing productivity and bargaining power has indeed improved the living standards of workers in many countries, the replacement of human labor with energy-powered machines has also led to the impoverishment of nature.

However, environmental degradation cannot be reversed through the same mechanisms that created this wealth. When it comes to building a more economically just society, workers have been their own advocates, and their success in pursuing private interests for a higher standard of living has led to higher wages and technological changes that have reduced the amount of labor used in production. One can imagine that a similar process raises the value of using our natural environment, leading to environmentally friendly technological changes, just as higher wages lead to labor-saving innovations. But the biosphere has no voice. Political organizations for animals that will soon become extinct will not be created. Future generations of our species and the non-human elements of the current and future biosphere

cannot advocate for the preservation of nature in the same way that workers indirectly advocate for the preservation of labor by raising its price.

As the global business landscape continues to evolve, companies are increasingly recognizing the importance of integrating environmental and social responsibility into their core business. Based on this, scholars offer the most likely scenario for the further development of CSR, although it is not the most positive. This scenario is likely to prevail in the foreseeable future. There is strong evidence that the popularity of CSR is consistent and stable, and at least three driving forces support it – business recognition, global growth, and spread in academic circles. The first is business recognition, which is the most important factor. With the exception of a few periods of intense debate, business as a social institution has increasingly accepted the idea that it is multi-purpose and adaptive, and that its legitimacy in society and around the world is linked to public recognition and approval, especially in free economies. In addition, it has become clear that the public everywhere has expectations of business that go beyond providing goods and services, jobs and benefits, and profits, although these are certainly at the top of the list.

For example, over the past decade, shareholder interest in corporate social responsibility has grown significantly. Some scholars, such as Harrison Hong and Edward Shore, estimate that between 2012 and 2020, the amount of assets managed with regard to the environmental and social impact of companies has approximately tripled [18-30]. This demonstrates the growing importance of investments that meet certain sustainability and social responsibility standards. Responsible investment mechanisms that are gaining popularity also often include screening procedures. Screening requires companies to meet certain environmental and social responsibility standards to be eligible for inclusion in specialized investment portfolios with limited access. Thus, investors favor companies that demonstrate a responsible attitude towards the environment and social issues.

The number of shareholder proposals related to responsible investing has also increased, with more and more such proposals receiving a majority of shareholder votes. Until 2015, only a few percent of such proposals were approved, while now this figure is about 20% [22-30]. These trends reflect growing public concern about issues such as global warming and social inequality.

You can see the development of another interesting concept – social entrepreneurship. A social enterprise is an operator of a social economy whose main purpose is social influence rather than making a profit for its owners or shareholders. It works by providing goods and services to the market in an entrepreneurial and innovative way, and uses its profits primarily to achieve social goals. Management of the company is carried out openly and responsibly, in particular, with the involvement of employees, consumers and stakeholders who are affected by its commercial activities [18-30].

Non-profit social entrepreneurs are primarily interested in achieving positive social change as their main mission, while they must generate acceptable financial profits to support the enterprise. Profitable social entrepreneurs from the very beginning consider and integrate social goals into their business mission. These are firms that strive for social mission excellence in addition to financial excellence, and they take the lead in championing causes they consider important. Many social enterprises successfully contribute to the maximum improvement of public welfare. For example, Warby Parker is an American eyewear retailer that gives a pair of glasses to those who need them for every pair of glasses sold. TOMS, a California shoe manufacturer, similarly pledged to donate a pair of shoes or sunglasses for each pair sold. In addition, Radicle trains businesses and provides them with software tools to track and reduce greenhouse gas emissions. Business social entrepreneurs include such firms as The Body Shop, Ben & Jerry's Ice Cream, Whole Food Markets and Tom's of Maine [18-30].

Various organizations have already been created to support such projects. For example, the social business initiative (SBI), launched in 2011, aims to introduce a short-term action plan to support the development of social enterprises, key stakeholders in the social economy and social innovation. It also aims to initiate a discussion on the ways of development in the medium and long term. There are 11 priority activities united around 3 themes: Facilitating access of social enterprises to financing; Raising awareness of social entrepreneurship; Creating a more favorable legal environment for social enterprises. At the initiative of SBI, the Commission and the Expert Group on Social Entrepreneurship developed a strategy of 5 main areas aimed at expanding access to financing, access to markets, improving framework conditions, promoting social innovation and continuing work on internationalization [18-30].

With the outbreak of war in Ukraine (in 2014 and 2022), there is a wave of initiatives that are designed to help society. They often exist as volunteer or charitable projects with limited resources. Sometimes they are created in combination with business approaches and give a more sustainable effect. So, after the start of a full-scale invasion, Yevgeny Klopotenko initiated the opening of a catering establishment in the city of Lviv, called «Others». This institution approves a model aimed at providing free food for those who are unable to pay. The social value of this institution is provided through financial support of clients, as well as through donations and charitable contributions. In addition to this, the restaurant creates jobs for internally displaced persons, which serves as an additional criterion for social entrepreneurship. In today's economic discourse, thousands of businesses mark their contribution in support of the army, humanitarian projects and other social initiatives by transferring a certain percentage of income or profit. These organizations operate as social enterprises that combine business and assistance to society. The use of appropriate terms will help to explain the essence of this phenomenon more effectively to all parties to the process, to attract resources more quickly and to improve the implementation of social initiatives [5-30].

Businesses that subsequently introduced initiatives similar to Ukrainian companies that send part of the profits to the army rather did not have a social direction in their original charter, but subsequently developed a very noticeable social course. Among the companies that illustrate this category, you can also name Timberland, Patagonia and others. Thanks to innovations, these firms have become famous examples of CSR and sustainable development, and their number is growing.

We have previously talked about the importance of environmental policy in implementing the principles of social responsibility of international business. However, the future of environmental policy and corporate responsibility in the world of this century requires careful consideration of the principles underlying decision-making. In this context, the idea of «polluter pays» does not always prove to be the optimal solution for achieving the best environmental policy outcomes. For example, consider a situation where a city in a low-income country uses firewood as its main source of heat and energy for cooking. This practice results in significant particulate air pollution, causing serious respiratory diseases such as asthma in the population. Justice becomes an essential aspect in such a situation. Poor families who do not have enough income or access to alternative energy sources cannot afford a more environmentally friendly lifestyle. In this case, requiring them to pay for pollution may be unfair. In addition, considering the effectiveness of the introduction of environmental measures, one should consider not only the potential electoral and economic losses from the application of the «polluter pays» principle, but also alternative methods of achieving the goal. In this case, subsidizing gas or providing access to electricity may be a more effective means of reducing air pollution than establishing a reimbursement system for users of wood fires. This example shows that developing environmental and corporate responsibility policies requires a comprehensive approach that considers both equity and efficiency. It is important to have a clear understanding of the purpose of the policy and the ways to achieve its goals in order to ensure the proper balance of interests of all stakeholders and the most efficient use of resources [5-30].

Conclusions. The driving force behind the adoption of CSR was the global spread of similar ideas, especially in emerging economies. We have witnessed a growing recognition of corporate social responsibility worldwide. In Europe, the growth of interest in CSR clearly exceeded the same indicator in any other part of the world. Outside Europe, CSR thinking is spreading rapidly in Asia, Africa and South America, to name a few. In the context of the reasons for the stability of CSR, academic development cannot but be mentioned. In addition to business recognition, the academic approval and dissemination of research and publications on this topic is amazing. Books, articles, conferences and blogs among scientists abound.

However, the development and implementation of CSR is a complex and long-term process that is only emerging in Ukraine and requires a high level of economic, political, moral consciousness and social responsibility of management at all levels, as well as the appropriate material and technical conditions. However, there is hope that this process will become a factor in the recovery and development of the national economy and increase the level of public welfare of Ukraine, so the creation of a state mechanism for the development and formation of corporate social responsibility is advisable.

References

1. Shimanska K.V. (2021). Business ethics in international business in the context of implementing the concept of sustainable development. *Zhytomyr Polytechnic*. 2021.
2. Tytarenko L.M. and others. (2022). Socially responsible global companies under martial law. *Efficient economy*. No. 11. URL: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2022.11.40>.
3. Ladychenko V.V. (2019). Environmental Policy and EU Law: A Study Guide. Publishing center of NUBiP of Ukraine. C. 363.
4. ILO. Ukraine. (2024.) URL: <https://www.ilo.org/ukraine>.
5. About the ILO. (2024). URL: <https://www.ilo.org/about-ilo>.
6. Krishnan S.G. (2020). Gender Diversity in the Workplace and Its Effects on Employees' Performance. *Journal of the Social Sciences*.
7. Morganstanley. (2022). Does Ethnic Diversity on Corporate Boards Affect Stock Prices? URL: <https://www.morganstanley.com/ideas/corporate-board-diversity-stock-price>.
8. Cabrita J. (2020). Working conditions and sustainable work: Gender equality at work. URL: <https://www.eurofound.europa.eu/en/publications/2020/gender-equality-work>.
9. BMAS. (2024). International frameworks: guides for global business. *Bundesministerium für Arbeit und Soziales*. URL: <https://www.csr-in-deutschland.de/EN/CSR/Background/International-Frameworks/international-frameworks.html>.
10. Ilo.org.germany-ilo-partnership. (2020). Germany – ILO Partnership, International Labor Organization. URL: <https://www.ilo.org/germany-ilo-partnership>.
11. Mepr.gov.ua (2020). National environmental policy. URL: <https://mepr.gov.ua/diyalnist/natsionalna-ekologichna-polityka/>.
12. Ft.com. (2020). Colback L. The role of the corporation in society. URL: <https://www.ft.com/content/482a8435-c04c-4be8-9856-941e7ecf128a>.
13. Johnson J. A. (2021). The Economic Case for Nature: A Global Earth-Economy Model to Assess Development

Policy Pathways. *World Bank, Washington*. DC. 2021.

14. Worldbank. (2024). Natural Capital. URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/natural-capital>.
15. Wri.org. (2024). Forests and Landscapes in Indonesia: Data-driven analysis to support government and civil society actions for effective and equitable land-use in Indonesia. URL: <https://www.wri.org/initiatives/forests-and-landscapes-indonesia>.
16. Darrp.noaa.gov. (2024). Damage Assessment, Remediation, and Restoration Program: Exxon Valdez Oil Spill. Prince William Sound, Alaska. URL: <https://darrp.noaa.gov/oil-spills/exxon-valdez>.
17. Law of Ukraine «On Environmental Protection» of 1991 // Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, 1991. No. 41.
18. Radcliffe T. (2022). Making Cities green. Understanding willingness to pay (WTP) for components of green spaces within urban communities: A Discrete Choice Experiment. *School of Economics, University of Kent*. 2022.
19. European Commission. (2024). Social enterprises URL: https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/proximity-and-social-economy/social-economy-eu/social-enterprises_en.
20. Investopedia. (2021). Social Enterprise: What It Is, How It Works, and Examples. URL: <https://www.investopedia.com/terms/s/social-enterprise.asp>.
21. Kornetsky A. (2022). War as a catalyst for social entrepreneurship. URL: <https://lvbs.com.ua/news/vijnayak-katalizator-sotsialnogo-pidpryemnytstva-artem-kornetskyj-vykladach-lvbs/>.
22. Sytnyk Y. S. (2021). Updating the concept of corporate social responsibility in the economic development model of Ukraine. *Economy and society*. 2021. No. 24.
23. Buriak A.A. (2024). Methodological approaches to assessing the impact of threats on the environmental security of society in the international security system. *International security studios: managerial, technical, legal, environmental, informative and psychological aspects*. International collective monograph. Volume II. NMBU, Research and Education. P. 482 – 510. URL: <https://reposit.nupp.edu.ua/handle/PolNTU/14837>.
24. Onyshchenko S.V. and others. (2023). Threats and risks of ecological and economic security of Ukraine in the conditions of war. XVIII International Scientific Conference «Monitoring of Geological Processes and Ecological Condition of the Environment». URL: https://reposit.nupp.edu.ua/bitstream/PolNTU/13700/1/2023_11_Mon23-072.pdf.
25. Buriak A. and others (2024). Strategic foundations of security-oriented international space: economic, informational and ecological dimensions. *Economy and the region*. №1 (92). P. 281 - 287. URL: <https://journals.nupp.edu.ua/eir/article/view/3341/2763>.
26. Buriak A. and others (2024). The role of international organizations in the formation of a security-oriented information environment and the implementation of strategies for ensuring the economic and ecological security of Ukraine. *Actual problems of sustainable development*. 2024. No. 1. Volume 1. Pages 7-12. URL: <https://www.journals.csr.com.ua/index.php/sustainability/article/download/7/7>.
27. Levchenko I.V. (2023). Adaptation of environmental legislation of Ukraine to UN sustainable development standards. Territorial development management mechanisms: Science. etc. participation International science and practice conference, October 26-27 2023 - Zhytomyr: Polisk. national University, 2023. - Part 1. - P. 69-71. <https://reposit.nupp.edu.ua/handle/PolNTU/14204>.
28. Levchenko I.V. (2024). Environmental Security of North American Countries: Methods and Indicators for Ecohazard Assessment. *International security studios: managerial, technical, legal, environmental, informative and psychological aspects: int. coll. monograph*. - Oslo : NMBU, 2024. - Vol. 2. – P. 511–540. – URL: <https://zenodo.org/records/10846686>. <https://reposit.nupp.edu.ua/handle/PolNTU/14692>.
29. Levchenko I.V. (2024). Social and environmental responsibility of international business. *Abstracts of the 76th scientific conference of professors, teachers, researchers, graduate students and university students*. – Poltava: National University named after Yuriy Kondratyuk, 2024. - T. 2. - C. 15–17. <https://reposit.nupp.edu.ua/handle/PolNTU/15864>.
30. M.V. Sokol (2024). International cooperation of Ukraine as a factor in the implementation of the ecological component of sustainable development. *Geography and tourism: materials VII All-Ukrainian. science and practice Internet conference*. Kharkiv, February 28. 2024 - Kh.: KhNPU, 2024. - P. 273–278. <https://reposit.nupp.edu.ua/handle/PolNTU/14691>.

Література

1. Шиманська К.В. (2021). Ділова етика в міжнародному бізнесі в контексті реалізації концепції сталого розвитку. *Житомирська політехніка*. 2021.
2. Титаренко Л.М. та інші. (2022). Соціально відповідальні глобальні компанії в умовах воєнного стану. *Ефективна економіка*. № 11. URL: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2022.11.40>.
3. Ладиченко В.В. (2019). Екологічна політика і право ЄС: Навчальний посібник. *Видавничий центр НУБіП України*. С. 363.
4. ILO. Ukraine. (2024). URL: <https://www.ilo.org/ukraine>.
5. About the ILO. (2024). URL: <https://www.ilo.org/about-ilo>.
6. Krishnan S. G. (2020.) Gender Diversity in the Workplace and Its Effects on Employees' Performance.

Journal of the Social Sciences.

7. Morganstanley. (2022). Does Ethnic Diversity on Corporate Boards Affect Stock Prices? URL: <https://www.morganstanley.com/ideas/corporate-board-diversity-stock-price>.
8. Cabrita J. (2020). Working conditions and sustainable work: Gender equality at work. URL: <https://www.eurofound.europa.eu/en/publications/2020/gender-equality-work>.
9. BMAS. (2024). International frameworks: guides for global business. *Bundesministerium für Arbeit und Soziales*, URL: <https://www.csr-in-deutschland.de/EN/CSR/Background/International-Frameworks/international-frameworks.html>.
10. Ilo.org/germany-ilo-partnership. (2020). Germany – ILO Partnership, International Labour Organization. URL: <https://www.ilo.org/germany-ilo-partnership>.
11. Mepr.gov.ua. (2020). Національна екологічна політика. URL: <https://mepr.gov.ua/diyalnist/natsionalna-ekologichna-polityka/>.
12. Ft.com. (2020). Colback L. The role of the corporation in society. [Електронний ресурс]. 2020. – Режим доступу: <https://www.ft.com/content/482a8435-c04c-4be8-9856-941e7ecf128a>.
13. Johnson J. A. (2021). The Economic Case for Nature: A Global Earth-Economy Model to Assess Development Policy Pathways. *World Bank, Washington*. DC. 2021.
14. Worldbank. (2024). Natural Capital. URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/natural-capital>.
15. Wri.org. (2024). Forests and Landscapes in Indonesia: Data-driven analysis to support government and civil society actions for effective and equitable land-use in Indonesia. URL: <https://www.wri.org/initiatives/forests-and-landscapes-indonesia>.
16. Darrp.noaa.gov. (2024). Damage Assessment, Remediation, and Restoration Program: Exxon Valdez Oil Spill. *Prince William Sound, Alaska*. URL: <https://darrp.noaa.gov/oil-spills/exxon-valdez>.
17. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 1991 // Відомості Верховної Ради України, 1991. № 41.
18. Radcliffe T. (2022). Making Cities green. Understanding willingness to pay (WTP) for components of green spaces within urban communities: A Discrete Choice Experiment. *School of Economics, University of Kent*. 2022.
19. European Commission. (2024). Social enterprises URL: https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/proximity-and-social-economy/social-economy-eu/social-enterprises_en.
20. Investopedia. (2021). Social Enterprise: What It Is, How It Works, and Examples. URL: <https://www.investopedia.com/terms/s/social-enterprise.asp>.
21. Корнецький А. (2022). Війна як каталізатор соціального підприємництва. URL: <https://lvbs.com.ua/news/vijna-yak-katalizator-sotsialnogo-pidpryyemnytstva-artem-kornetskyj-vykladach-lvbs/>.
22. Ситник Й. С. (2021). Актуалізація концепції корпоративної соціальної відповідальності в моделі економічного розвитку України. *Економіка та суспільство*. 2021. № 24.
23. Buriak A.A. (2024). Methodological approaches to assessing the impact of threats on the environmental security of society in the international security system. *International security studios: managerial, technical, legal, environmental, informative and psychological aspects*. International collective monograph. Volume II. NMBU, Research and Education. C. 482 – 510. URL: <https://reposit.nupp.edu.ua/handle/PoltNTU/14837>.
24. Onyshchenko S.V. and others. (2023). Threats and risks of ecological and economic security of Ukraine in the conditions of war. *XVII International Scientific Conference «Monitoring of Geological Processes and Ecological Condition of the Environment»*. URL: https://reposit.nupp.edu.ua/bitstream/PoltNTU/13700/1/2023_11_Mon23-072.pdf.
25. Buriak A. and others (2024). Strategic foundations of security-oriented international space: economic, informational and ecological dimensions. *Економіка і регіон*. №1 (92). C. 281 – 287. URL: <https://journals.nupp.edu.ua/eir/article/view/3341/2763>.
26. Buriak A. and others (2024). The role of international organizations in the formation of a security-oriented information environment and the implementation of strategies for ensuring the economic and ecological security of Ukraine. *Актуальні проблеми сталого розвитку*. 2024. № 1. Том 1. C. 7 – 12. URL: <https://www.journals.csr.com.ua/index.php/sustainability/article/download/7/7>.
27. Левченко І.В. (2023). Адаптація екологічного законодавства України до стандартів сталого розвитку ООН. *Механізми управління розвитком територій : наук. пр. учасн. Міжнар. наук.-практ. конф.*, 26-27 жовт. 2023 р. – Житомир : Поліськ. нац. ун-т, 2023. – Ч. 1. – С. 69-71. <https://reposit.nupp.edu.ua/handle/PoltNTU/14204>.
28. Левченко І.В. (2024). Екологічна безпека країн Північної Америки: методи та індикатори оцінювання екозагроз. *International security studios: managerial, technical, legal, environmental, informative and psychological aspects : int. coll. monograph*. – Oslo : NMBU, 2024. – Vol. 2. – P. 511–540. – URL : <https://zenodo.org/records/10846686> . <https://reposit.nupp.edu.ua/handle/PoltNTU/14692> .
29. Левченко І.В. (2024). Соціально-екологічна відповідальність міжнародного бізнесу. *Тези 76-ї наукової конференції професорів, викладачів, наукових працівників, аспірантів та студентів університету*. – Полтава: Нац. ун-т ім. Юрія Кондратюка, 2024. – Т. 2. – С. 15–17. <https://reposit.nupp.edu.ua/handle/PoltNTU/15864> .
30. Сокол М.В. (2024). Міжнародна співпраця України як чинник реалізації екологічної складової сталого розвитку. *Географія та туризм : матеріали VII Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф.*, м. Харків, 28 лют. 2024 р. – Х.: ХНПУ, 2024. – С. 273–278. <https://reposit.nupp.edu.ua/handle/PoltNTU/14691>.

ЕЛЕКТРОННИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
СТАЛОГО РОЗВИТКУ**

Том 1, № 2, 2024

ELECTRONIC SCIENTIFIC JOURNAL

**CURRENT PROBLEMS
OF SUSTAINABLE
DEVELOPMENT**

Vol. 1, № 2, 2024

Головний редактор – Золковер Андрій Олександрович

Видано у авторській редакції

Київ 2024

Підписано до публікації 12.08.2024

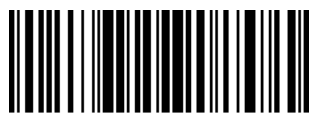
Адреса редакції:

01133, м. Київ, вул. Мечнікова, буд. 4/1, оф. 19А

Контактний телефон: +38 (044) 222 58 89

Контактний телефон: +38 (067) 333 45 56

E-mail: info@csr.com.ua

3041-1807